

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

فصلنامه رهیویه معماری و شهرسازی
دوره دوم، شماره ششم، تابستان ۱۴۰۲

فصلنامهٔ رهیویه معماری و شهرسازی
دورهٔ دوم، شمارهٔ ششم، تابستان ۱۴۰۲
صاحب امتیاز: دانشگاه سوره

مدیر مسئول: محمدحسین ساعی

سر دبیر: سید غلامرضا اسلامی

ناشر: دانشگاه سوره

اعضای هیات تحریریه اصلی و مشورتی

- محمدحسین ساعی
رئیس دانشگاه سوره و استادیار، گروه ارتباطات، دانشکده ارتباطات و رسانه، دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران.
- سید غلامرضا اسلامی
استاد، گروه معماری اسلامی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران.
- حسین سلطان زاده
استاد، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.
- علیرضا عینی فر
استاد، گروه معماری، دانشکده معماری، دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- ریما فیاض
استاد، گروه فناوری معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران.
- مینو قره بگلو
استاد، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.
- ناصر براتی
دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران.
- حسین ذبیحی
دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- عبدالحمید نقره کار
دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.
- مهران هوشیار
دانشیار، گروه مطالعات عالی هنر، دانشکده هنر، دانشگاه سوره، تهران، ایران.
- حیدر جهانبخش
دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.
- آزاده شاهچراغی
دانشیار، گروه معماری، دانشکده عمران، معماری و هنر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
- قاسم مطلبی
دانشیار، گروه معماری، دانشکده معماری، دانشکدگان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

مدیر داخلی: پانته‌آ علی پور کوهی

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه؛ بها: ۲۰۰۰۰۰ ریال
آماده سازی، چاپ و انتشار: انتشارات دانشگاه سوره
نستعلیق «بسم الله...»: برگرفته از سورهٔ حمد به خط میرعماد حسینی

نشریهٔ رهیویه معماری و شهرسازی در ویرایش مقالات آزاد است.
مسئولیت مطالب و تصاویر درج شده به عهدهٔ نویسندگان محترم است.
استفاده از مطالب و تصاویر منتشر شده در نشریه، تنها با درج و ارجاع صحیح مجاز است.

نشانی: تهران، خیابان آزادی، بین آذربایجان و خوش، نبش کوچه کامیاران، پلاک ۲۵۲
وبگاه: <http://rau.soore.ac.ir>
رایانامه: architecture.rahpooyeh@soore.ac.ir

دانشگاه سوره

صفحه

عنوان

- ۷-۲۶ ارزیابی تجربه شهر دوستدار کودک بیم
فریناز میرمحمدصادقی، سیدعلی نوری
- ۲۷-۴۰ در جست‌وجوی فضای خویش؛ کنکاشی درباره هویت‌مندی در
معماری معاصر
زکیه السادات طباطبایی لطفی
- ۴۱-۵۸ تبیین سیر تاریخی تحولات کالبدی - طبیعی شهر آمل
نرگس حمزه، مرتضی لطفی‌پور سیاه‌کلودی
- ۵۹-۶۸ تبیین شاخص‌های معماری زمینه‌گرا با استفاده از شرایط اقلیمی
موجود در طراحی مسکن
تینا میرزازاده قهجاورستانی، نگار نبوی طباطبایی، عبدالرضا محسنی
- ۶۹-۸۱ نقش اجتماعی مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری
از منظر قرآن کریم با تأکید بر تفسیر المیزان
نجمه دشتکی
- ۸۳-۹۴ بهینه‌سازی سایبان‌ها در ایجاد آسایش محیطی در ساختمان‌های
اداری (نمونه موردی شهر تهران)
ندا ضیابخش، زهره سلحشور

ارزیابی تجربه شهر دوستدار کودک بم

فریناز میرمحمدصادقی^۱، سیدعلی نوری^۲

تاریخ دریافت: ۲۹-۰۴-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.1987019.1050

چکیده

کودکان به عنوان شهروندان جامعه حقوقی دارند ولی متأسفانه در طراحی و برنامه‌ریزی بسیاری از شهرها نادیده گرفته شده‌اند. امروزه حقوق کودکان در جامعه رنگی تازه یافته و شهرهای دوستدار کودک بستری مناسب برای رسیدن به این مهم و رشد کودکان است. برخی شهرهای دنیا نظیر بم عنوان شهر دوستدار کودک را از یونیسکو دریافت کرده‌اند. هدف پژوهش ارزیابی پروژه شهر دوستدار کودک بم و ارائه راهکارهایی جهت بهبود آن با توجه به شاخص‌های حاصله از آراء صاحب‌نظران و تجارب جهانی مرتبط با موضوع پژوهش است. پژوهش حاضر توصیفی-تحلیلی است؛ در آن از روش تحلیل محتوا استفاده شده و اطلاعات لازم به‌وسیله مطالعات اسنادی جمع‌آوری شده است. نتایج نشان می‌دهد که ایمنی و امنیت، دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی مناسب، مشارکت کودکان، وجود محیط‌های بازی و تفریح کودکان، وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی، کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی و مسیرهای پیاده و دوچرخه مناسب، و وجود بستر مناسب یادگیری و توسعه کودکان مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک هستند. این پژوهش، عملکرد پروژه بم را در تأمین مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک، متوسط ارزیابی می‌کند. اگرچه پروژه بم بسیاری از شاخص‌های شهر دوستدار کودک را در طراحی، برنامه‌ریزی و اجرا در نظر داشته است، ولی نتوانسته نیازها و خواسته‌های کودکان را به‌طور کامل درباره شاخص‌های تأمین بهداشت عمومی، ایمنی و امنیت، دسترسی به خدمات اساسی مناسب، و وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز برآورده کند. در انتها، راهکارهای بهبود این پروژه ارائه شده است.

کلیدواژه‌گان: کودک، شهر دوستدار کودک، شاخص‌ها، بم.

۱. کارشناس ارشد طراحی شهری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر، تهران، ایران
Email: sadeghiifarinaz@gmail.com

۲. استادیار گروه معماری، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
Email: sa_nouri@iau-tnb.ac.ir

مقدمه

و در نتیجه نه تنها به رشد کودکان در ابعاد گوناگون کمکی نمی‌کنند، بلکه در بسیاری از موارد سبب به وجود آمدن احساس کسالت در کودکان شده و زمینه بروز رفتارهای ناهنجار را در کودکان به وجود می‌آورند و باعث کم‌رنگ شدن خلاقیت‌های ناب کودکان می‌شوند (ترابی، ۱۳۹۰: ۳).

شایان ذکر است که کودکان به عنوان شهروندان کوچک جامعه حق و حقوقی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری دارند. وجود فضاهای ویژه کودکان همچون پارک‌های ایمن، خدمات بهداشتی سالم، استفاده از حق تحصیلات بدون تبعیض و ... از جمله حقوق اساسی کودکان در شهرهایی است که در آن مراحل رشد و نمو خود را می‌پیمایند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲). امروزه حقوق کودکان در جامعه رنگی تازه یافته است و شهرهای دوستدار کودک بستری مناسب برای رسیدن به این مهم و رشد کودکان در همه سنین هستند (تیموری و همکاران، ۱۳۹۸؛ شهری‌زاده و مؤیدفر، ۱۳۹۶؛ Masri, 2018). چشم‌انداز ابتکار شهر دوستدار کودک یونیسف این است که «همه کودکان و جوانان باید بتوانند از کودکی و جوانی خود لذت ببرند و از طریق احقاق برابر حقوق خود در شهر و اجتماع محلی‌شان، توانایی‌های بالقوه خود را به صورت کامل به بالفعل درآورند.» این ابتکار، با حمایت دولت‌های ملی و محلی، سازمان‌های مردم‌نهاد، بخش خصوصی، دانشگاه‌ها، رسانه‌ها، و با همکاری یونیسف، بیش از ۳۰ میلیون کودک را در ۳ هزار شهر و جامعه محلی در بیش از ۴۰ کشور تحت پوشش قرار داده است (<https://www.unicef.org/iran/>).

مسئله مطرح در این پژوهش آن است که با توجه به اهمیت در نظرگیری کودکان در شکل‌گیری فضاهای شهری، از طریق شناسایی شاخص‌های مؤثر در خلق شهرهای دوستدار کودک، فضاهای شهری موجود را به گونه‌ای ساماندهی کرد که بستر مناسبی برای رشد کودکان فراهم کنند. بعلاوه این پژوهش به دنبال آن است که با توجه به شاخص‌های به‌دست‌آمده از آراء و اندیشه‌های صاحب‌نظران و تجارب جهانی مرتبط با موضوع پژوهش، تجارب شهر دوستدار کودک در ایران را مورد ارزیابی قرار دهد.

روش تحقیق

در این مقاله از روش توصیفی - تحلیلی و روش تحلیل محتوا استفاده شده است. لازم به ذکر است که شیوه دسترسی به

به دنبال رشد روزافزون شهرنشینی و جذابیت شهرها برای خانواده‌های دارای فرزند، محیط‌های شهری به زمینه‌های اصلی تبدیل می‌شوند که در آن نسل جدیدی از کودکان شکوفا خواهند شد و رشد خواهند کرد. طبق تخمین سازمان ملل متحد، ۶۰ درصد از کودکان جهان تا سال ۲۰۲۵ در شهرها زندگی خواهند کرد. لذا برای میلیون‌ها کودک، نمای زندگی روزمره و تجربیات آنها توسط محیط شهری شکل خواهد گرفت (Krishnamurthy et al., 2018). توجه به این نکته ضروری است که کودکان امروز، مردان و زنان جامعه فردا را تشکیل می‌دهند و نقش بسیار مهمی در آینده هر کشور ایفا می‌کنند (میهوت و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۲).

شهرها و فضاهای شهری می‌توانند مکان‌هایی مثبت یا منفی برای زندگی کودکان باشند (خوارزمی و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۹۳). به صورت ایدئال، محله‌ها و همسایگی‌ها باید مکان‌هایی اجتماعی برای کودکان باشند، به طوری که بتوانند به راحتی اصول جوامع و فرهنگ‌ها و تبادلات آن‌ها را برای کودکان بیان کنند (Holt Nicholas, 2014). فضاهای شهری نقش اساسی در رشد و تکامل شخصیتی و روان‌شناختی کودکان دارند. فضاهای شهری در پذیرش نقش‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، شیوه زندگی، تعاملات، عقاید و نهادینه کردن الگوهای رفتاری کودکان به‌وسیله ارتباط مؤثر میان آموخته‌های پیشین با تجربه‌های فعلی در آن‌ها نقش بسزایی دارند و در نهایت سبب بلوغ فردی و اجتماعی، شناخت از خود و احساس تعلق به محیط می‌شوند (احمدی و همکاران، ۱۳۹۸: ۳۲). لازم به ذکر است که همان‌طور که فضاهای شهری از طریق برنامه‌ریزی و طرح‌ریزی درست می‌توانند محلی برای بروز فضائل انسانی باشند، با برنامه‌ریزی غلط و رهاسدگی می‌توانند به فضاهایی بی‌دفاع برای کودکان تبدیل شوند (Schneider, 2015: 288). در حقیقت، شهرها و فضاهای شهری، علاوه بر بزرگ‌سالان، استفاده‌کنندگان خردسال و تیزبینی دارند که تأثیرپذیری و ادراک این افراد از فضاهای شهری با گروه‌های سنی دیگر تفاوت چشمگیری دارد. با این حال تعداد زیادی از فضاهایی که برای کودکان ساخته می‌شوند به ابعاد مختلف وجودی آن‌ها توجهی ندارند و با ادراک، فعالیت‌ها و نیازهای کودکان هماهنگی ندارند. در حقیقت این فضاها با توجه به ویژگی‌ها و ادراک بزرگ‌سالان - و نه کودکان - ایجاد شده‌اند

مفهوم شهر دوستدار کودک به‌طور کلی به این معنا است که دولت‌مردان چگونه این شهرها را بر اساس علائق کودکان اداره می‌کنند و همچنین به شهرهایی اطلاق می‌شود که در آن‌ها، حقوق اساسی کودکان مانند سلامت، حمایت، حمل‌ونقل، آموزش و فرهنگ رعایت می‌شود. بر این اساس کودکان به عنوان شهروندانی تعریف شده‌اند که حقوقی دارند و حق دارند نظرات‌شان را ابراز کنند. یک شهر دوستدار کودک فقط یک شهر خوب برای کودکان نیست، بلکه شهری است که به وسیله کودکان ساخته می‌شود (Riggio, 2002: 46).

شهر دوستدار کودک شهری است که در آن خواسته‌های کودکان در اولویت قرار می‌گیرد و شرایط فرهنگی، اجتماعی و معماری شهر همسو با نیازهای کودکان است و حقوق کودکان در سیاست‌ها، قوانین، برنامه‌ها و بودجه‌ها منعکس می‌شود. رویکرد شهر دوستدار کودک شهر را به سمتی سوق می‌دهد که در آن کودکان نقش تأثیرگذاری در شهر خود دارند و نظرات آن‌ها در تصمیم‌های شهری ابراز می‌شود و جامعه و خانواده‌ها نیز موظف هستند که کودکان را در مسائل مهم و تصمیم‌گیری‌ها مشارکت دهند. در حقیقت شهر دوستدار کودک، مکانی است که کودکان در آن احساس آرامش و امنیت می‌کنند و قادر هستند به کاوش و یادگیری در مورد فضاهای اطراف خود بپردازند. یک شهر دوستدار کودک، همچنین یک شهر دوستدار مردم است (کربلایی حسینی غیاثوند و سهیلی، ۱۳۹۳).

لذا شهر دوستدار کودک شهری است که در آن کودکان «احساس امنیت و آرامش» می‌کنند. در این شهر بخش‌های مختلف جامعه و دولت‌مردان «خواسته‌ها و نیازهای کودکان» را در برنامه‌ها، طرح‌ها و تصمیمات‌شان مد نظر قرار می‌دهند و «حقوق اساسی بچه‌ها» در این شهر رعایت می‌شود. در این شهر کودکان حق دارند نظرات‌شان را ابراز کنند و در تصمیم‌گیری‌ها در سطح خانواده و اجتماع و در تصمیمات شهری مشارکت داشته باشند. در حقیقت نه‌تنها شهر دوستدار کودک یک شهر خوب برای بچه‌ها است که بستر مناسبی برای رشد کودکان فراهم می‌کند، بلکه شهری است که به وسیله کودکان ساخته می‌شود.

شاخص‌های شهر دوستدار کودک

دریسل^۱ (۲۰۰۲) در پژوهش خود معیارهای شهر دوستدار کودک را وجود انسجام و تعاملات اجتماعی، وجود اماکن بازی

اطلاعات در این پژوهش از طریق مرور منابع کتابخانه‌ای شامل کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها است.

مبانی نظری کودک

در فرهنگ فارسی معین، کودک به معنی کوچک، صغیر و فرزندی است که به بلوغ نرسیده (پسر یا دختر) یا طفل است (معین، ۱۳۶۲: ۳۱۱۷). در فرهنگ میراث آمریکایی، کودک به معنای شخصی است که بین تولد و دوران بلوغ قرار دارد (کربلایی حسینی غیاثوند و سهیلی، ۱۳۹۲: ۶۰). بر اساس تعاریف حقوقی جمهوری اسلامی ایران، کودک به فردی اطلاق می‌شود که به سن بلوغ نرسیده باشد. قانون مدنی در تبصره یک ماده مصوبه ۱۳۶۰ مجلس شورای اسلامی، سن بلوغ را برای دختران ۹ سال و برای پسران ۱۵ سال قمری ذکر کرده است (ربیع‌پور و تقدسی، ۱۳۹۳: ۴). کنوانسیون حقوق کودک که مفاد آن در سال ۱۳۶۸ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده و مجلس شورای اسلامی ایران نیز در سال ۱۳۷۲ آن را پذیرفته است، در ماده یک خود اشاره می‌کند که کودک فردی است که دارای سن کمتر از ۱۸ سال باشد، مگر آنکه طبق قانون اجرا در مورد کودک، سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود (شیعه، ۱۳۸۶: ۱۴). در این پژوهش کودک به معنی «فرد زیر ۱۸ سال» است که «به بلوغ نرسیده» باشد.

شهر دوستدار کودک

شهر دوستدار کودک شهری است که در آن قسمت‌های مختلف جامعه متعهد می‌شوند تا استانداردهای لازم را برای زندگی شایسته کودکان در منطقه خود فراهم کنند. شهری که نیازها و علایق خاص کودکان را در نظر می‌گیرد و کودکان از نظر ذهنی و روانی از زندگی در آن احساس آرامش می‌کنند. این احساس آرامش به‌ویژه با امنیت اجتماعی و ایمنی ارتباط مستقیمی دارد. از جمله اهداف اساسی پروژه‌های شهر دوستدار کودک می‌توان به تأمین امنیت کودکان در اماکن موردنیازشان، ایجاد علاقه در کودکان جهت پیگیری حقوقشان، غلبه بر نابرابری و فقر، تمرین همکاری میان بزرگسالان و کودکان، تشویق بزرگسالان به حفظ و حمایت از کودکان، مشارکت دادن کودکان در تصمیم‌گیری‌های مرتبط با شهر، توسعه فضاهای تفریحی و... اشاره کرد (UNICEF, 2007: 6).

کیفیت پیاده‌رو؛ حمل‌ونقل عمومی مناسب و در نظرگیری شرایط ویژه برای کودکان به دست آمد.

همچنین در پژوهشی که به وسیله انجمن جلوگیری از سوءاستفاده از کودکان صورت گرفت، مکان دوستدار کودک مکانی تعریف شده است که دارای ویژگی‌های زیر باشد: مشارکت کودکان و دریافت اطلاعات؛ اظهار نظر؛ دریافت آموزش‌ها و فرصت‌ها برای رشد کامل فرهنگی، اجتماعی، فیزیکی و روحی روانی کودکان؛ امنیت در مقابل آسیب‌ها و انواع سوءاستفاده‌ها؛ برآورده شدن نیازهای اساسی غذا، پوشاک، پناهگاه و سلامتی کودکان؛ فضاهای سبز تشویق‌کننده به فعالیت‌های بازی در بیرون؛ دسترسی به منابع یادگیری نظیر کتابخانه و تأمین خدمات ضروری و حمل‌ونقل عمومی مناسب (www.napcan.org.au).

در پژوهشی دیگر که به وسیله انجمن همکاری در پژوهش در مورد جوانان و کودکان استرالیا در سال ۲۰۰۶ انجام شد، هشت شاخص معرفی شد: شناسایی کودکان محلی و خانواده‌های‌شان به عنوان همکاران و شرکای ارزشمند در زندگی اجتماعی؛ گوش دادن؛ طراحی و شرکت در فعالیت‌ها با کودکان محلی؛ گذاشتن زمان برای کودکان جهت مشارکت و دریافت ایده‌های آن‌ها؛ تدوین چشم‌انداز یک جامعه مرتبط و وابسته به هم؛ تأمین ایمنی و امنیت برای کودکان؛ فراهم کردن بستر یادگیری و توسعه برای کودکان در فضاها و مکان‌های روزمره؛ طراحی فضاهای خلاق برای کودکان؛ تأمین خدمات و تسهیلات برای خانواده‌ها (Howard, 2006).

بعلاوه، لیزا هارلی^۳ (۲۰۰۷) در پژوهشی که بر روی کودکان و نوجوانان انجام داد، ده شاخص معرفی کرد: محل سکونت و مسکن امن، ایمن و انعطاف‌پذیر؛ تضمین امنیت فیزیکی و روانی کودکان؛ فراهم کردن خدمات پایه برای کودکان؛ فراهم کردن فرصت‌هایی برای مشارکت کودکان در برنامه‌ریزی و توسعه؛ ایجاد فرصت‌هایی برای برقراری روابط نزدیک و تعاملات اجتماعی با اقوام، خانواده، دوستان و افراد جامعه؛ استانداردهای بالای کیفی عناصر فیزیکی محیط، تدارک و خلق فرصت‌ها و موقعیت‌های مناسب برای ایجاد تنوعی از فعالیت‌ها؛ فراهم کردن و توزیع مناسب منابع و کاهش فقر؛ حفاظت از طبیعت و استفاده از اصول توسعه پایدار در ساخت محیط و جامعه؛ حس تداوم فرهنگی و حس تعلق به یک مکان خاص در یک زمان خاص؛ اداره و کنترل محلی انعطاف‌پذیر

و ورزشی جذاب و متنوع برای کودکان و نوجوانان و نیز جهت فعالیت‌ها و تعاملات اجتماعی، خرید و فعالیت‌های عمومی، ایجاد اماکن خاص برای همسالان (نقاط غیر قابل دیدنی که می‌توانند در پارک‌های محلی، زمین‌های بازی، خیابان، و کافی‌شاپ‌ها باشد)، وجود آزادی حرکت و ایمنی، وجود فضاهای سبز و دسترسی مناسب به طبیعت، وجود هویت اجتماعی برای کودکان در محله، عدم انزوا و تبعیض‌های اجتماعی، نبود ترافیک سنگین، عدم یکنواختی محیط، نبود احساس ترس از جرم و مورد آزار و تعرض قرار گرفتن، عدم تجمع زباله در اماکن عمومی، وجود امکانات و خدمات و تجهیزات اساسی و عمومی در فضاهای عمومی شهر عنوان کرده است.

در پژوهشی که در سال ۲۰۰۲ توسط انجمنی وابسته به یونیسف و با همکاری انجمن ملی شهرداری‌های فرانسه در فرانسه انجام شد، شاخص‌های تعیین‌شده جهت دستیابی به شهر دوستدار کودک در دسته‌هایی همچون امکان ابداعات برای کودکان، مشارکت دهی کودکان، دسترسی به آموزش و سلامتی، و اطلاع‌رسانی بهتر دسته‌بندی شدند (Unisef, 2011).

طی یک طرح تحقیقاتی که در آفریقای جنوبی انجام شد، بر اساس نظرخواهی که از کودکان ۱۰ تا ۱۴ ساله انجام شد، سفارش‌های اساسی کودکان در رابطه با اصلاح محیط زندگی‌شان به شش دسته تقسیم‌بندی شد: فضاهای همگانی امن و بی‌خطر؛ فضاهای بازی کافی، امن و ایمن با تجهیزات ایمن؛ ایجاد مسیرهای پیاده، حل مشکلات عابران پیاده، تدارک تسهیلات کافی برای عابران پیاده؛ حمل‌ونقل عمومی با هزینه پایین و در نظر گرفتن تسهیلاتی برای کودکان؛ مدیریت مناسب سیستم جمع‌آوری و دفع زباله؛ حل معضل استفاده از مشروبات الکلی (Satterthwaite, 2004).

در پژوهشی که به وسیله بارتلت^۲ (۲۰۰۵) انجام شد، لیستی از نیازها و خواسته‌های کودکان و پس‌از آن اولویت‌های کودکان به منظور بهبود محیط کالبدی زندگی کودکان ارائه شد و شاخص‌هایی همچون: وجود ایمنی و امنیت در محیط زندگی؛ تأمین بهداشت عمومی و داشتن محیط سالم؛ قابلیت شکل‌دهی به فضاها؛ وجود فضاهایی برای بازی و تفریح و فعالیت برای کودکان؛ وجود و دسترسی آسان به فضاهای طبیعی و پارک‌ها؛ تأمین روشنایی مناسب فضاهای عمومی و خیابان‌ها؛ در نظرگیری مسیرهای پیاده و دوچرخه و بهبود

منابع و اقدامات حکومت به شیوه‌ای انجام می‌شود که بهترین منافع را برای کودکان و محدوده خود داشته باشد؛ محیط‌های امن و شرایطی که به‌وسیله ایجاد فرصت‌های آموزشی، تفریحی، تعاملات اجتماعی، رشد روانی و ابزارهای فرهنگی، منجر به توسعه و رشد کودکان در همه سنین می‌شود؛ آینده‌ای پایدار در شرایط اقتصادی و اجتماعی عادلانه و محافظت در برابر خطرات زیست‌محیطی؛ حق مشارکت کودکان در تصمیماتی که زندگی‌شان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ارائه فرصتی جهت بیان دیدگاه‌هایشان؛ توجه ویژه به کودکان محروم، نظیر کودکانی که در خیابان کار و زندگی می‌کنند، مورد سوءاستفاده جنسی قرار می‌گیرند، کودکان معلول و همچنین کودکانی که به قدر کافی از طرف خانواده‌هایشان حمایت نمی‌شوند؛ عدم تبعیض نژادی، جنسیتی، اجتماعی و اقتصادی.

براون و همکاران^۶ (۲۰۱۹) در مقاله خود تحت عنوان شهرهای دوستدار کودک، در پاسخ به این سؤال که شهر دوستدار کودک چگونه است، می‌نویسند: این شهر به حقوق کودکان احترام می‌گذارد؛ ایمن است؛ فضا برای بازی دارد؛ ارتباط قوی با طبیعت را ممکن می‌سازد؛ به توسعه تعاملات پرورشی کودک و فرد مراقب کودک و حرکت مستقل کمک می‌کند؛ و کودکان در فرآیندهای سیاست‌گذاری و طراحی شهری این شهر دخیل هستند.

پس از بررسی آراء و اندیشه‌های صاحب‌نظران در این حوزه، شاخص‌های شهر دوستدار کودک و منابع مطالعاتی ذکر شده به صورت یکپارچه در «جدول ۱» آورده شده‌اند تا مهم‌ترین و اصلی‌ترین شاخص‌ها از لحاظ تعدد تکرار در منابع مختلف مشخص شوند.

سپس با بررسی «جدول ۱»، اصلی‌ترین شاخص‌ها از لحاظ تعدد تکرار در منابع مختلف در «جدول ۲» ارائه شده‌اند.

پیشینه نظری

پژوهش‌های متعددی در زمینه شهرهای دوستدار کودک انجام شده است. از جمله محققان خارجی که در سال‌های اخیر در این حوزه پژوهش کرده‌اند، ایهاب و همکاران^۷ (۲۰۲۱) و داس و بنرجی^۸ (۲۰۲۳) هستند. ایهاب و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهش خود تحت عنوان "بررسی رضایت کودکان در قاهره جهت دستیابی به شهر دوستدار کودک"، به بحث و بررسی در رابطه با رضایت کودکان نسبت به محیط شهری ساخته شده در مصر

که نظرات کودکان را به حساب بیاورد و فراهم آوردن ساختار مشارکتی همچون طرح‌های مشارکت.

در گزارشی با عنوان «از کودکان پیرسیم، مروری بر فهم کودکان از رفاه» که به‌وسیله دانشگاه گرفت^۹ در قسمتی از طرح مطالعه شهری برای کودکان انجام شد، شش عامل اساسی برای رفاه کودکان در محیط شهری به دست آمد: ۱. ارتقاء توانایی کودکان برای انتخاب و دسترسی مستقل به دامنه وسیعی از تسهیلات، خدمات و فعالیت‌ها؛ ۲. افزایش توانایی و ظرفیت کودکان جهت شرکت در بازی‌ها و رقابت‌ها در محیط جامعه محلی؛ ۳. تضمین حقوق کودکان در ارتباط با سلامت و امنیت در فضاهای عمومی شهر؛ ۴. ارتقاء توانایی کودکان در احساس امنیت و ارتباط با محیط اجتماعی و کالبدی؛ ۵. خلق فضاها و ایجاد حس خوشامدگویی و تعلق برای کودکان؛ ۶. افزایش فرصت‌ها برای بچه‌ها جهت دسترسی به فضاهای طبیعی و فضاهای سبز برای بازی و به دست آوردن آرامش (Woolcock & Steele, 2008). در پژوهش مشابهی که چاولا^{۱۰} (۲۰۰۲) از طریق کار کردن با کودکان ۱۰ تا ۱۵ ساله و مشارکت آن‌ها انجام داد، به مواردی نظیر: فراهم کردن خدمات و تسهیلات اساسی، فضاهای سبز، تنوع نظام‌های فعالیتی گوناگون، آزادی حرکت و جابه‌جایی، ایمنی از خطرات فیزیکی، فضاهای جمع‌کننده و گردآورنده، نبود زباله در محیط، کاهش ترافیک، و دسترسی مناسب در محیط اشاره کرد.

دیوید دریسکل (۱۳۸۷) در اقدامی که با همکاری اعضای طرح رشد یافتن در شهرها انجام داد، مواردی را به عنوان امیدها و درخواست‌های کودکان بدون توجه به مکان و محل زندگی‌شان عنوان کرد که عبارت‌اند از غذای کافی و آب سالم؛ نیاز به سلامت و داشتن فضای کافی برای بازی، یادگیری و رشد؛ نیاز به دوستان و خانواده‌ای که کودکان را دوست بدارند و از کودکان مراقبت کنند؛ مشارکت در جامعه و با ارزش تلقی شدن؛ نیاز به صلح و داشتن امنیت در برابر خشونت‌ها و خطرات؛ همکاری با بزرگسالان جهت ساختن مکان‌های بهتر؛ دسترسی به محیط تمیز و تماس راحت با طبیعت؛ شنیده شدن و جدی گرفتن نظرات کودکان.

یونیسف (۲۰۱۷) شهری را دوستدار کودک معرفی می‌کند که این اصول در آن رعایت شده باشد: دسترسی مقرون‌به‌صرفه همه کودکان به خدمات پایه بهداشتی باکیفیت؛ توانایی‌های و اختیارات محلی برای اطمینان از اینکه سیاست‌ها، تخصیص

جدول ۱. شاخص های شهر دوستدار کودک در منابع بررسی شده.

www.napcan.org.au/	Woolcock & Steele, 2008	Unicef, 2017	Unicef, 2011	Satterthwaite, 2004	Howard, 2006	Horelli, 2007	Driskell, 2002	Chawla, 2002	Brown et al., 2019	Bartlett, 2005	دریسکل (۱۳۸۷)	طرح و نظریات شاخص ها
✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓	✓	✓		✓	امنیت و ایمنی
							✓					انسجام اجتماعی
✓	✓						✓	✓	✓	✓		دسترسی به طبیعت و فضاهای سبز
							✓					وجود هویت اجتماعی برای کودکان
		✓				✓						دسترسی به منابع اقتصادی (تدارک و توزیع مناسب و عادلانه منابع و کاهش فقر)
		✓					✓					عدم تبعیض جنسیتی، نژادی و اجتماعی
				✓			✓	✓		✓	✓	وجود محیط سالم و عاری از زباله ها و تأمین بهداشت عمومی
✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓	✓		✓	✓	دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب
		✓		✓			✓		✓	✓	✓	وجود محیط های سرگرمی، بازی و تفریح
				✓			✓	✓		✓	✓	دسترسی و ارتباطات مناسب در محیط
						✓	✓			✓		وجود فضاهای عمومی با کیفیت و تعمیر و نگهداری محیط
				✓	✓		✓	✓		✓		وجود فضاهای همگانی و عمومی دارای فعالیت های متنوع به خصوص برای تعاملات
✓				✓		✓	✓	✓		✓		کاهش ترافیک و وجود حمل و نقل عمومی، مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب
			✓		✓							امکان ابداعات برای کودک در فضا (فضاهای خلاق)
		✓			✓						✓	بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان به ویژه در فضاها و مکان های روزمره

ادامه جدول ۱. شاخص های شهر دوستدار کودک در منابع بررسی شده.

www.napcan.org.au/	Woolcock & Steele, 2008	Unicef, 2017	Unicef, 2011	Satterthwaite, 2004	Howard, 2006	Horelli, 2007	Driskell, 2002	Chawla, 2002	Brown et al., 2019	Bartlett, 2005	دریسکل (۱۳۸۷)	طرح و نظریات شاخص ها
						✓						کیفیت مناسب مسکن و محل سکونت
✓		✓	✓		✓	✓	✓		✓		✓	مشارکت و ارزش دهی به کودکان
		✓				✓						تعاملات با خانواده، اقوام، دوستان و جامعه
						✓						حفاظت از طبیعت و محیط زیست
	✓					✓						ایجاد حس تعلق برای کودکان
				✓								حل مشکل استفاده از مشروبات الکلی
			✓									افزایش اطلاعات مربوط به حقوق کودک
		✓				✓						محیط پایدار
						✓						زندگی خانوادگی مناسب
✓						✓						برآورده شدن نیازهای اولیه کودکان (نیاز به آب، غذا، پوشاک و سرپناه)

جدول ۲. اصلی ترین شاخص های شهر دوستدار کودک در منابع بررسی شده.

دفعات تکرار شاخص	شاخص های شهر دوستدار کودک
۱۰	امنیت و ایمنی
۱۰	دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب
۸	مشارکت و ارزش دهی به کودکان
۶	وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی
۶	کاهش ترافیک و وجود حمل و نقل عمومی، مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب
۶	ایجاد و طراحی محیط های تفریح، بازی و سرگرمی برای کودکان

با هدف بررسی امکان استفاده از رویکرد شهر دوستدار کودک در مصر می پردازند. نتایج این پژوهش نشان می دهد که محیط بیرون به طور مناسبی برای نیازهای کودکان کافی است. این پژوهش یک ارزیابی از مفهوم شهر دوستدار کودک برای جوامع شهری ارائه می کند و همچنین نشان می دهد که چگونه نقاط مورد بررسی می توانند کودکان را به عنوان یک بخش مشارکتی در فرآیند برنامه ریزی و طراحی شهری ادغام کنند. بعلاوه، این پژوهش نتیجه گیری می کند که مفهوم شهر دوستدار کودک از طریق احقاق حقوق کودک قابل دستیابی است و رضایت کودکان به عنوان یک عنصر با اهمیت در جامعه است. همچنین طبق نتایج به دست آمده در این پژوهش، کودکان نیازهایی دارند و شهر باید دارای معیارهایی باشد تا دوستدار کودک باشد؛ به طور مثال شهر باید برای کودکان ایمن باشد به طوری که کودکان بدون ترس فعالیت هایی که می خواهند را انجام دهند. بعلاوه، کودکان خواستار انجام فعالیت های بخصوصی در شهر محل زندگی شان هستند و شهر و محدوده نباید آن گونه باشد که

این پژوهش نشان می‌دهد که سیستم دسترسی، ساختار بافت، کاربری و لایه‌های مرتبط به‌اندازه‌ای در دوستداری شهر برای کودکان در مقیاس کلان اهمیت دارد که عملاً بر کیفیت زندگی کودکان در مقیاس خرد اثرگذار هستند.

تجارب جهانی شهر دوستدار کودک

در این قسمت به بررسی پروژه‌های جهانی مرتبط با موضوع پژوهش پرداخته شده است.

پروژه پیوستن به هم برای کودکان بندیکو (استرالیا)

اولین بار یونیسف در سال ۲۰۰۷ میلادی شهر بندیکو در استرالیا را به عنوان شهر دوستدار کودک و اولین شهری که همه جنبه‌ها و ویژگی‌های یک شهر دوستدار کودک از نظر یونیسف را دارا بود، معرفی و به رسمیت شناخت.

پروژه «پیوستن به هم برای کودکان بندیکو» یک پروژه است که به شهر کمک می‌کند تا بیشتر دوستدار کودک شود. چشم‌انداز بندیکوی بزرگ برای یک شهر دوستدار کودک عبارت است از:

– کودکان شهروندانی برابر، با حقوقی برابر با بزرگسالان هستند.

– از کودکان ایده‌ها و نظرات آنها پرسیده می‌شود.

– ایده‌ها و نظرات کودکان به‌طورجدی توسط بزرگسالان مورد توجه قرار می‌گیرد.

– کودکان در جامعه خود احساس امنیت می‌کنند.

– بزرگسالان از محیطزیست برای کودکان در حال حاضر و در آینده مراقبت می‌کنند.

بعلاوه اقدامات اصلی پروژه عبارت‌اند از: برنامه آموزش جامعه؛ بروشور اطلاعات شهر دوستدار کودک؛ یک وکیل شناخته شده کودکان؛ یک گروه کاری اجتماعی که درک بیشتری از نیازهای کودکان محلی فراهم می‌کند؛ مشاوره گسترده کودکان برای افزایش درک کودک بودن در بندیکو؛ بررسی دقیق امکانات که بر خدمات و سازمان‌هایی که از ساختمان‌های شورا استفاده می‌کنند تمرکز دارد؛ یک برنامه با برچسب دوستدار کودک که خدمات، مشاغل و سازمان‌هایی که تعهد خود را به حمایت از کودکان و خانواده‌ها نشان می‌دهند را شناسایی می‌کند؛ یک استراتژی سلامت و رفاه که شامل تمرکز بر نیازهای کودکان و دسترسی به خدمات کودکان و خانواده

به دلیل عدم برآورده کردن بستر مناسب جهت فعالیت‌هایی که کودکان خواستار انجام آن‌ها هستند و عدم برآورده کردن نیازهای کودکان، کودکانی که در آن زندگی می‌کنند را وادار به اندیشیدن به رفتن به مکانی دیگر جهت برآورده شدن نیازها و خواسته‌هایشان کند. همچنین این پژوهش سؤالاتی را از کودکان و والدینشان در مورد محدوده هلیوپولیس در قاهره می‌پرسد و از مصاحبه‌شوندگان در مورد رضایت آن‌ها و تجربه آن‌ها در حوزه عمومی سؤال می‌کند. نتایج این پژوهش بیانگر آن است که در مصر هیچ شهر دوستدار کودک یا حتی اجتماع دوستدار کودکی وجود ندارد. داس و بنرجی (۲۰۲۳) در پژوهشی با عنوان "شناسایی پارامترهای ارزیابی دوستدار کودک بودن در محله‌های شهری در شهرهای هند" به شناسایی پارامترهایی که می‌تواند برای تحلیل بیشتر و ساده‌سازی روش‌شناسی برای برنامه‌ریزی یک محله شهری سالم و ایمن دوستدار کودک استفاده شود و ارائه چارچوبی بر اساس نظرسنجی آزمایشی، بر اساس مرور ادبیات پژوهش، می‌پردازند. این پارامترها عبارت‌اند از: ایمنی درک شده از محله، محیط ساخته‌شده محله، حرکت مستقل کودکان.

بعلاوه، مقالات حکمت نیا و همکاران (۱۳۹۹) و زیاری و همکاران (۱۴۰۰) از جمله پژوهش‌های داخلی اخیر انجام‌شده در حیطه شهرهای دوستدار کودک هستند. حکمت نیا و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله "آینده‌نگاری شهر دوستدار کودک در افق ۱۴۱۰ (مورد شناسی: شهر تبریز)"، با توجه به نظرات کارشناسان به این نتیجه می‌رسند که شرایط نامیدکننده‌ای برای تحقق شهر دوستدار کودک در مناطق ۱۰گانه شهر تبریز و به‌ویژه برای منطقه‌های ۸ و ۹ در افق ۱۴۱۰ وجود دارد. همچنین زیاری و همکاران (۱۴۰۰) در مقاله خود با عنوان "تبیین اصول شهر دوستدار کودک با رویکرد ارتقاء محیط شهری به روش دلفی و کاربست آن در منطقه ۲ تهران"، به دنبال تبیین ساختار بهینه و بومی شهر دوستدار کودک به منظور ارتقا کیفی فضای شهری و ارائه معیار و شاخص‌های ارزیابی شهر دوستدار کودک در فضاهای شهری با در نظر گرفتن مفهوم سرگرمی و تفریح در منطقه ۲ شهر تهران هستند. یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده وجود پهنه‌های نا دوستدار در مرکز، جنوب، و در حالت متمرکز در قسمت شمالی منطقه ۲ شهرداری تهران بوده که عملاً به لحاظ ساختاری هسته‌های فعالیتی اصلی منطقه ۲ را تحت پوشش خود دارند. همچنین نتایج حاصله از

فضاهای عمومی اطراف آپارتمان‌ها با تمرکز بر تشویق مشارکت کودکان (برخی از مداخلات عبارت بودند از: وسایل بازی که فقط زمانی کار می‌کنند که بچه‌ها با هم کار می‌کنند؛ مسیرهای ترافیکی سبز دوستدار کودک که هدف آنها توجه کودکان به طبیعت است)؛ ارائه طیفی از خدمات نظیر فعالیت‌های مراقبت از کودک و حمایت از یادگیری در خارج از ساعات عادی مدرسه تحت عنوان «پرديس کودک» توسط یک مدرسه اجتماعی؛ و ارائه روش برنامه‌ریزی شهری «ساختن بلوک‌ها برای روتردام دوستدار کودک» برای سنجش تأثیرات تلاش‌های خاص شهر برای تبدیل شدن به یک شهر دوستدار کودک اشاره کرد.

لازم به ذکر است که روش برنامه‌ریزی شهری «ساختن بلوک‌های ساختمانی برای روتردام دوستدار کودک»، برای سنجش تأثیرات تلاش‌های خاص شهر برای تبدیل شدن به یک شهر دوستدار کودک طی سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۱ توسعه داده شد. مطالعات آزمایشی در ۱۱ محله در روتردام با تمرکز بر توسعه دوستدار کودک برای حفظ خانواده‌ها در شهر انجام شد. از چهار بلوک ساختمانی برای شناسایی نقاط قوت و ضعف محله‌های مختلف استفاده شد: مسکن، فضای عمومی، امکانات دوستدار کودک و مسیرهای امن تردد. برای هر یک از بلوک‌های ساختمانی مجموعه‌ای از شرایط مشخص شد. مطالعات آزمایشی در ۱۱ محله در روتردام با تمرکز بر توسعه دوستدار کودک برای حفظ خانواده‌ها در شهر انجام شد. از چهار بلوک ساختمانی برای شناسایی نقاط قوت و ضعف محله‌های مختلف استفاده شد: مسکن، فضای عمومی، امکانات دوستدار کودک و مسیرهای امن تردد. برای هر یک از بلوک‌های ساختمانی مجموعه‌ای از شرایط مشخص شد:

بلوک ساختمانی ۱: مسکن دوستدار کودک

– شرایط خانه‌های شخصی: خانه‌های شخصی تک‌خانواده‌ای با یک باغ برای بزرگ کردن فرزندان ایدئال است.

– شرایط آپارتمان‌های دوستدار خانواده: حداقل مساحت خالص طبقه ۸۵ مترمربع؛ ارتباط مستقیم بین ورودی و خیابان و فضای انبار کافی؛ یک اتاق برای هر کودک؛ یک زمین بازی مشترک در داخل ساختمان در بلوک‌های آپارتمانی بالاتر از چهار طبقه؛ یک آسانسور؛ فضای باز خصوصی به اندازه کافی بزرگ برای حداقل یک میز؛ مناطق بازی خوب در فضای باز و مناطق مشترک برای گروه‌های سنی مختلف.

است؛ یک طرح ناحیه تجاری مرکزی که بر بهبود دسترسی عابر پیاده، کاهش سرعت خودروها، تعریض مسیرهای پیاده‌روی و کاهش جرم و جنایت تمرکز دارد؛ یک استراتژی دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی برای بهبود مسیرها، علائم، دسترسی و اتصال؛ استراتژی اتوبوس مدرسه پیاده‌روی (گروهی از کودکان که با یک یا چند بزرگ‌سال به مدرسه می‌روند) برای بهبود مهارت‌های ایمنی جاده‌ای کودکان، ترویج ورزش، گسترش شبکه‌های اجتماعی و کاهش آلودگی محیط‌زیست؛ استراتژی فضای بازی که در جهت دسترسی جهانی به فرصت‌های بازی برای همه کودکان کار می‌کند؛ برنامه سوادآموزی سال‌های اولیه که والدین را تشویق می‌کند تا با کودکان کتاب بخوانند؛ یک گروه رهبری برای نظارت بر اجرا و تأمین منابع برنامه. این گروه از اعضای شورای شهر بندیکوی بزرگ، بوروکرات‌های ارشد، رهبران سازمان‌های غیردولتی و مدافعان (وکیلان) کودکان تشکیل شده است (https://www.penrithcity.nsw.gov.au/images/documents/services/childrens-services/Child_Friendly_City_Strategy.pdf).

پروژه شهری دارای آینده (روتردام، هلند)

روتردام یکی از معدود شهرهای بزرگی است که هدف دوستدار کودکان را به‌طور جدی اتخاذ کرده است. مقامات شهر روتردام به دنبال راهی جهت نجات از مشکلاتی مانند تغییرات جمعیتی، افزایش نرخ شهرنشینی، تخریب محیط‌زیست، تبدلات بین نسلی محدود و تهدیداتی برای سرزندگی بلندمدت جوامع بودند و آن‌ها جذاب کردن شهر برای کودکان، جوانان و والدین را راهی برای حل این مشکلات تشخیص دادند؛ چراکه خانواده‌های جوان نقش مهمی در انسجام اجتماعی و فعالیت اقتصادی جامعه ایفا می‌کنند. برنامه "روتردام دوستدار کودک" چهار جنبه اصلی را هدف قرار داد: ارتقای شهر به عنوان یک مکان مسکونی، حفظ خانواده‌ها در شهر، تقویت اقتصاد، و بهبود کیفیت زندگی کودکان ۰ تا ۱۸ سال. جنبه کلیدی روش‌شناسی (متدولوژی) این پروژه، رویکرد منطقه‌ای آن بود که در آن مقیاس‌های متنوع ناحیه‌ها و محله‌های شهر در نظر گرفته شد. از جمله اقدامات اصلی این پروژه می‌توان به تشویق شوراهای ناحیه به رهبری و مدیریت ایجاد یک رویکرد آموزشی یکسان مختص محله با همکاری شرکت‌های اصلی مسکن؛ بازطراحی حیاط مدارس، زمین‌های بازی و

– **شرایط امکانات:** حداقل یک مدرسه گسترده در هر ناحیه، یعنی یک مدرسه ابتدایی یا راهنمایی که فعالیت‌های فوق برنامه را به مدت شش ساعت در هفته ارائه می‌دهد؛ محیط مدرسه ایمن، هم از نظر چیدمان حیاط مدرسه و هم از نظر دسترسی به مدرسه؛ نسبت ۲ به ۱ بین سطح و فضای سبز در حیاط مدرسه با مساحت سطح حداقل ۳۰۰ متر مربع.

بلوک ساختمانی ۴: مسیرهای ترافیکی ایمن

مسیرهای ترافیکی دوستدار کودکان برای کاهش مستقل کودکان در شهر تعریف شد. نمونه‌هایی از اقداماتی که به بهبود ایمنی کمک می‌کند عبارت‌اند از اقدامات کاهش سرعت و مناطق تردد ممنوع؛ قرار دادن امکانات عمومی در نقاط استراتژیک که سبب ایمن کردن خیابان‌ها از نظر اجتماعی می‌شود و همچنین خیابان‌ها را برای سفر به طور مستقل ایمن‌تر می‌کند؛ ایجاد پیاده‌رو با عرض حداقل ۳ متر در حداقل یک طرف هر خیابان.

به‌طور کلی می‌توان گفت که این پروژه یک نقشه راه عملی برای تبدیل محله‌های شهری به مکان بهتری برای رشد کودکان ارائه می‌دهد. با اجرای این بلوک‌های ساختمانی، شهر واقعاً به مکانی جذاب برای زندگی و بازی خانواده‌ها تبدیل می‌شود. همچنین مداخلات پیشنهادی (پارک‌های بهتر، شبکه‌های پیاده‌روی و دوچرخه‌سواری بهبودیافته، پیاده‌روهای وسیع‌تر) تفاوت واقعی در زندگی کودکان ایجاد می‌کند و این پروژه تنها به فرآیندهای مشارکتی بسنده نمی‌کند (National Institute of Urban Affairs, 2017).

پروژه شهر برای کودکان (اسن، آلمان)

هدف این پروژه ایجاد شرایطی است که کودکان اسن را قادر می‌سازد تا به عنوان افرادی سالم رشد کنند که در محیط شهری خود راحت هستند. اقدامات اصلی این پروژه عبارت‌اند از بهینه‌سازی خدمات در دسترس برای کودکان و والدین برای رشد فکری، فرهنگی و فیزیکی کودکان؛ ترویج فرهنگ گفتگو و یادگیری مداوم بین شورای شهر، دولت، شرکای غیرشهری، کودکان و والدین؛ تبدیل زمین بازی‌های عمومی به فضاهای بازی اکولوژیکی (بین سال‌های ۱۹۸۹ تا ۱۹۹۸، بیش از ۲۵۰ زمین بازی عمومی به فضاهای بازی اکولوژیکی تبدیل شدند)؛ ایجاد مدل حمایت از زمین بازی که به‌موجب آن شهروندان

بلوک ساختمانی ۲: فضای عمومی

برای توسعه شهر واقعاً دوستدار کودک، تجهیز فضای عمومی برای نیازهای خاص کودکان ضروری تلقی می‌شد. فضای عمومی بلوک ساختمانی شرایط را برای مناطق بازی، مناطق بازی در فضای باز و استفاده از فضای بین درب ورودی و سطح خیابان (فضای گذار) درست می‌کند.

– **شرایط مناطق بازی در فضای باز در روتردام:** فضاهای ورزشی و بازی حداقل ۵۰۰۰ متر مربع برای هر منطقه مسکونی مشخص شده بزرگتر از ۱۵ هکتار؛ در بلوک‌هایی با مساحت کمتر از ۱۵ هکتار، یک منطقه ورزشی و بازی ترکیبی با حداقل ۱۰۰۰ متر مربع کافی است؛ دومین منطقه بزرگ ورزشی و بازی که حداقل ۱۰۰۰ متر مربع را پوشش می‌دهد در درون ۳۰۰ متری منطقه مرکزی ورزشی و بازی؛ پیاده‌رو مناسب برای بازی با عرض ۳-۵ متر حداقل در یک طرف خیابان، ترجیحاً در سمت آفتاب‌رو.

– **شرایط فضاهای بازی سبز:** درختانی با تنوع فصلی (به عنوان مثال درختان دارای شکوفه، میوه و برگ) و درختان بالارونده؛ زمین‌های چمن و زمین‌های بازی سبز (با درختان به‌جای درختچه‌ها و بوته‌های خاردار)؛ حیاط مدرسه دارای سرسبزی (نسبت ۲ به ۱ فضای سطحی به فضای سبز برای حیاط مدارس بزرگتر از ۳۰۰ متر مربع).

– **شرایط فضای گذار:** گنجاندن منطقه بین درب ورودی و فضای عمومی در کل طرح تبدیل به روش استاندارد شد؛ استفاده از سنگفرش در مناطقی که خانه‌ها باغ جلویی نداشتند و در محله‌های شهری با سنگفرش‌های عریض حداقل ۳ متر.

– **شرایط برای ساختمان‌های موجود:** گزینه‌های موجود برای فضای گذار با توجه به موقعیت مکانی تعیین شد به‌طور مثال یک باغ دیواری، یک نیمکت پارک چسبیده به دیوار یا یک دیوار کوتاه برای نشستن، گزینه‌های مناسب برای فضای گذار ارائه شده بودند. در مسیرهای پرتراфик، ایده ایجاد یک بافر (حائل محافظ) بود. در خیابان‌های فرعی مسکونی آرام، فضای گذار فرصت کافی برای ملاقات کودکان و ساکنان بزرگسال فراهم می‌کرد.

بلوک ساختمانی ۳: امکانات

امکانات محلی مانند مغازه‌ها، کلوب‌های ورزشی و مدارس، که هم والدین و هم فرزندان از آن استقبال می‌کنند، باید فراهم شود زیرا به ایجاد محله‌ای سرزنده با انسجام اجتماعی کمک می‌کند.

ایجاد کرد تا کودکان بتوانند بین فضاهای خصوصی و عمومی به صورت ایمن رفت و آمد کنند؛ تأسیس برنامه کودک در ترافیک در سال ۱۹۹۲ و ارزیابی آمار تصادفات کودکان؛ انجام ابتکارات متعددی برای ساختن ساختمان‌های مدرسه دوستدار کودک و تأمین حمایت اجتماعی برای سلامت روانی و جسمی کودکان. به‌طور کلی پروژه اسن چگونگی برانگیزاندن مشارکت کودکان و والدین در تدوین سیاست‌های جوانان را شرح می‌دهد. این پروژه به کمک‌های کودکان و جوانان اهمیت قابل توجهی می‌دهد و کودکان را تشویق می‌کند تا با روش‌های بیان خود ایده‌ها و استراتژی‌های برنامه‌ریزی ارائه دهند. بعلاوه این شهر طیف گسترده‌ای از خدمات را ارائه می‌دهد. با این وجود چالش‌هایی پیش روی این پروژه خواهد بود. به‌طور مثال تاکنون توجه خاصی به گروه‌های کودکان با نیازهای ویژه مانند کودکان غیر آلمانی، کودکان دارای معلولیت، کودکان در تضاد با قانون، کودکان تحت سرپرستی دولت و کودکان بی‌خانمان نشده است. هدف این پروژه می‌تواند شامل این گروه از کودکان در آینده باشد. بعلاوه ابزارهای نظارت و ارزیابی باید ایجاد شود تا دید بهتری در مورد تأثیر مستقیم پروژه ایجاد شود (National Institute of Urban Affairs, 2017).

پروژه لندن‌های جوان - آینده‌های موفق / شهر دوستدار کودک (لندن، انگلیس)

شهر لندن نمونه خوبی از یک استراتژی یکپارچه برای کودکان و جوانان است که از طریق یک رویکرد مشارکتی توسعه یافته است. استراتژی لندن بر ایجاد شهری متمرکز است که در آن فرصت‌های اقتصادی و استعدادهای می‌توانند شکوفا شوند و کودکان می‌توانند به شکل ایمنی بزرگ شوند. بنابراین استراتژی (یکپارچه لندن برای کودکان و جوانان) بر موضوعات اصلی زیر متمرکز دارد: مشارکت و فعالیت‌های داوطلبانه کودکان؛ مقابله با فقر کودکان و بهبود شانس زندگی کودکان؛ حمایت خانواده و مداخلات اولیه؛ کاهش تعداد کودکان و جوانان خارج از سیستم آموزشی؛ اشتغال و آموزش؛ کودکان تحت مراقبت؛ پیشگیری از جرم جوانان.

در نوامبر سال ۲۰۰۰، شهردار لندن استراتژی خود را برای تبدیل لندن به شهری دوستدار کودکان به‌وسیله توسعه و اجرای «استراتژی کودکان و جوانان اقتدار لندن بزرگ» با مشارکت فعال جوانان لندن در چارچوب کنوانسیون سازمان

شهر می‌توانستند با خرید سهمی از زمین، حامی مالی زمین‌های بازی عمومی شوند (تا سال ۱۹۹۸، حدود ۱۰۰ زمین بازی از طریق این برنامه حمایت مالی شد)؛ توجه به مشارکت و حمایت از جوانان (کودکان در بسیاری از تصمیمات مهم دخیل بودند و از آنها خواسته شد در مورد انجمن‌ها، طراحی زمین بازی، مشکلات ترافیکی و غیره نظر بدهند. همچنین اگرچه سیاست‌های خاصی به‌طور گسترده برای گروه‌های محروم تدوین نشده بود، برخی از کودکان در اسن، کلاس‌های حمایت از تکالیف را برای کودکان محروم پناهجو تشکیل دادند. در سال ۱۹۹۲ شهردار اسن به این کودکان جایزه دوستدار کودک را اعطا کرد؛ اجرای برنامه‌هایی برای عمومی کردن و انتشار اطلاعات در مورد کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد حقوق کودک؛ تأسیس انجمن‌هایی برای جوانان بین سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ (در این انجمن‌ها کودکان بین ۹ تا ۱۴ سال در مورد کنوانسیون حقوق کودک مطلع شدند. همچنین این انجمن‌ها بحث‌هایی را برای ارزیابی دستاوردهای شهری و مسائل مربوط به جوانان، بین کودکان، اعضای دفتر کودکان و شورای شهر تسهیل کرد)؛ راه‌اندازی وبسایت دوستدار کودک جامعه به عنوان یک پلتفرم مهم برای حمایت و آگاهی عمومی؛ انتشار ماهنامه‌ای در سال ۱۹۹۳ که کودکان را از رویدادها و فعالیت‌های آینده در شهر مطلع می‌کرد؛ ایجاد پست مأمور کودکان در سال ۲۰۰۴ و مأموران ناحیه‌ای ویژه به عنوان نقاط کانونی برای کودکان و خانواده‌ها به منظور شنیده شدن نظرات و صدای آن‌ها و یافتن راه‌حلی برای آنها؛ تصویب سیاست‌های مرتبط با کودکان بر اساس نظرات والدین (حاصله از نتیجه پرسشنامه‌های توزیع شده) نسبت به دفاتر و خدمات مرتبط با کودک و خانواده، توسط شورای شهر (در سال ۲۰۰۱ چهار حوزه اولویت‌دار که بر این اساس به تصویب شورای شهر اسن رسید عبارت‌اند از ارتقای ایمنی راه‌ها در مناطق مسکونی، بهبود زمین‌های بازی و کمربندهای سبز، بهبود خانه‌های دارای کودکان و تسهیل مهدکودک برای کودکان؛ ایجاد زون‌های دارای محدودیت سرعت در مناطق منتخب (این مناطق بیشتر در اطراف مدارس، مهدکودک‌ها و خانه‌های سالمندان بودند. تا سال ۱۹۹۸: ۲۰۰ منطقه ایجاد شد که دارای محدودیت سرعت ۳۰ کیلومتر در ساعت بودند که منجر به کاهش تعداد تصادفات و صدمات عابران پیاده شد)؛ راه‌اندازی یک شبکه ترافیک دوستدار کودک در سال ۱۹۹۰ که مسیرهای ترافیکی مناسب برای کودکان را

از زورگویی توسعه داده شد. همچنین شهردار اطمینان داد که کار مشترک با شرکای لندن برای ترویج سرمایه‌گذاری مستمر با هدف قرار دادن حمایت از محروم‌ترین کودکان و خانواده‌ها در اولویت قرار دارد. ۶- بهبود فعالیت‌های بدنی و تغذیه سالم (از جمله اقدامات در این حوزه می‌توان به مبارزه با چاقی کودکان از طریق برنامه‌های ورزشی و ...، فراهم آوردن فرصتی برای آموزش شنا به ۱۵۰۰۰ کودک و بزرگسال از طریق طرح جدیدی که استخرهای سیار را ارائه می‌دهد، و جمع‌آوری اطلاعات در مورد رفاه و سلامتی کودکان در لندن از طریق "نظرسنجی جوانان لندن" که به طور منظم (۲۰۰۴ و ۲۰۰۹) انجام شد. ۷- تأمین مالی بیشتر برنامه‌های جوانان ۸- بهبود مهارت‌های جوانان و آموزش و آینده شغلی. (به طور مثال آکادمی‌های جدیدی برای حمایت از جوانان برای کسب مهارت‌ها و آموزش‌های لازم برای پیشرفت و موفقیت در بازار کار لندن افتتاح شد. همچنین یک "وبسایت فارغ‌التحصیلان" توسط شهردار راه‌اندازی شد تا به فارغ‌التحصیلان در یافتن شغل در سراسر لندن کمک کند).

همچنین در راستای دستیابی به هدف ایجاد لندن دوستدار کودک یک برنامه آزمایشی در سال ۲۰۰۹ با هدف بهبود زندگی ۶۰۰۰۰ کودک در لندن که در فقر زندگی می‌کردند، راه‌اندازی شد. این برنامه از سه جزء تشکیل شده است: یادگیری لندن (با تمرکز بر ابتکارات آموزش، رفتار اجتماعی و حمایت از خانواده)؛ لندن ایمن (با تمرکز بر افزایش ایمنی و مقابله با جرم و جنایت)؛ London Achieving (برنامه راهنمایی و حمایت از کودکان بدون والدین با تحصیلات بعد از ۱۶ سالگی). شایان ذکر است که در این برنامه، سازمان‌های مختلف و بخش‌های داوطلبانه نقش ایفا کردند در ارائه خدمات به کودکان، ترویج حقوق کودکان، ارائه خدمات دوستدار کودک به جوامعی که به لحاظ سنتی رانده شده‌اند، در تسهیل مشارکت و تصمیم‌گیری کودکان در برنامه‌های اجتماعی و بهبود زندگی جوانان لندن.

به‌طور کلی می‌توان گفت این استراتژی و دستور کار، مدلی عملی برای پرداختن به مسائل دوستدار کودک را به روشی بین بخشی ارائه می‌دهد که تمام جنبه‌های مؤثر بر زندگی کودکان در لندن را در بر می‌گیرد. در این استراتژی کودکان این فرصت را دارند که مشارکت کنند و به طرق مختلف صدای خود را به گوش دیگران برسانند: نظرسنجی، جلسات، شوراها، مربیگری و ... همچنین تمرکز اصلی فعالیت‌های مشارکتی و استراتژی بر روی کودکان در سن مدرسه و نوجوانان است. شایان ذکر

ملل متحد در رابطه با حقوق کودک اعلام کرد. این استراتژی به طور مرتب به‌روز می‌شود و مبنایی برای دستور کار فعلی شهردار «لندن‌های جوان - آینده‌های موفق» است. به منظور شکل دادن به استراتژی، یک کمیته راهبری استراتژی با نمایندگانی از ذینفعان مختلف ایجاد شد. اهداف اصلی استراتژی عبارت بودند از: تشویق و برنامه‌ریزی برای مشارکت کودکان در دولت؛ مشخص کردن جهت آینده برای استراتژی و ایجاد مشارکت با سازمان‌ها و آژانس‌های مربوطه برای پیشبرد استراتژی؛ شناسایی و اولویت‌بندی اقدامات آتی برای کمک به استراتژی. شایان ذکر است که نظرسنجی برای جمع‌آوری نظرات کودکان و جوانان برای توسعه استراتژی و افزایش آگاهی آنها در مورد نقش و مسئولیت‌های شهردار انجام شد. با توجه به اینکه تعداد قابل توجهی از جوانان لندن قربانی جنایت شده‌اند، نگرانی‌هایی در زمینه جنایت ایجاد شد. کودکان همچنین به مسائل مربوط به در دسترس بودن محدود باشگاه‌های جوانان و فرصت‌ها در جوامع خود اشاره کردند.

دستور کار «لندن‌های جوان - آینده‌های موفق» مجموعه‌ای از اولویت‌ها را مشخص می‌کند که اساس طرح عملیاتی را تشکیل می‌دهد که شامل: ۱- مشارکت جوانان لندنی در تصمیم‌گیری (از طریق دادن فرصت به کودکان برای شنیده شدن نظراتشان از طریق نظرسنجی یا جلسات رایزنی خاص. به طور مثال فرصت‌هایی برای کودکان فراهم شد تا با مشورت با شهردار در مورد سیاست‌گذاری توصیه‌هایی به او ارائه کنند. علاوه بر این، "زمان سؤالات جوانان" به کودکان این فرصت را می‌دهد که از شهردار و مجمع عمومی سؤال کنند. همچنین "رویدادهای مشاوره جوانان" به جوانان اجازه داد تا مسائلی را که برای آنها مهم است مطرح کنند. بعلاوه تعدادی پنل ایجاد شد تا به جوانان این فرصت را بدهد تا در مورد اینکه برنامه‌های شهردار چه تأثیری بر آنها خواهد داشت صحبت کنند. ۲- ایجاد فرصت‌های داوطلبانه و دیگر فرصت‌ها برای جوانان لندنی و برنامه‌های مشارکت در اداره لندن بزرگ (GLA) و کمیسیون‌ها ۳- بهبود مراقبت از کودکان و سایر زیرساخت‌های حمایتی برای والدین؛ به عنوان مثال، بهبود خدمات پرستاری مدارس و همچنین بهبود دسترسی والدین به مراقبت مقرون‌به‌صرفه از کودکان مورد توجه قرار گرفت. ۴- ارتقای سطح تحصیلات و شانس زندگی جوانان ۵- حمایت از گروه‌های آسیب‌پذیر جوانان؛ به عنوان مثال، یک برنامه آموزشی برای پیشگیری

افرادی که از طریق UiTPAS کمک‌های مالی بیشتری دریافت می‌کنند، تقویت زبان از طریق سازمان‌دهی اردوهای هلندی‌زبان برای تازه‌واردان زیر سن قانونی در طول تعطیلات مدرسه؛ افزایش مدارس و نگهداری و مراقبت از کودکان؛ آگاه‌سازی کودکان و نوجوانان (به‌وسیله اقداماتی نظیر ایجاد یک صفحه مخصوص نوجوانان در مجله شهر، راه‌اندازی صفحه فیس‌بوک برای نوجوانان بین ۱۲ تا ۱۸ سال جهت اطلاع‌رسانی در مورد همه رویدادهای مربوط به نوجوانان در خنت و آنچه در شهر خنت در حال وقوع است)؛ تمرکز بر سلامت و رفاه کودکان و نوجوانان (به‌وسیله اقداماتی نظیر حمایت مالی از والدین کودکان معلول، توسعه یک سیاست میان بخشی در مورد غذای سالم با همکاری Network Gezondheidspromotie Gent در حوزه نوجوانان دارای اضافه‌وزن و خطر ابتلا به دیابت و ترویج نوشیدن آب کافی)؛ تمرکز بر ایجاد خانه‌های کافی، مناسب، استطاعت‌پذیر و با کیفیت دوستدار کودک و خانواده و ایجاد محیطی دوستدار کودک و نوجوان؛ تمرکز بر با هم زندگی کردن محترمانه گروه‌های مختلف جنسی، اجتماعی و ... و شهروندی محترمانه (از طریق اقداماتی نظیر تمرکز بر پرورش کودکان و نوجوانان به عنوان شهروندان جهانی دارای مسئولیت در قبال محیط زندگی و محیط مدرسه، دارای آگاهی زیست‌محیطی و استفاده‌کننده از شیوه‌های جابه‌جایی پایدار در جاده و در مسیر مدرسه و ...)؛ فراهم کردن محیط کاری دوستدار خانواده برای کارکنان شهر خنت (به‌وسیله اقداماتی نظیر افزایش امکان دورکاری، ساخت مکانی برای شیردهی)؛ تمرکز بر گردشگری دوستدار خانواده و نوجوان (به‌وسیله اقداماتی نظیر اعطای معافیت مالیات شهری تا سن ۱۸ سال به جای ۱۲ سال فعلی به عنوان وسیله‌ای مالی برای ترویج گردشگری برای خانواده‌های دارای کودکان و نوجوانان در خنت، استفاده از بلاگرهای کودک که می‌توانند از تجربیات خود برای نوشتن مقالات در مورد فعالیت‌ها یا مکان‌هایی برای افرادی که مایل به سفر شهری به خنت هستند استفاده کنند) (National Institute of Urban Affairs, 2017; Stad Gent, 2015).

شاخص‌های شهر دوستدار کودک در نظر گرفته شده در تجارب جهانی پژوهش

در این قسمت شاخص‌های مورد توجه در پنج پروژه جهانی بررسی شده، به صورت یکپارچه در جدول ۳ ارائه شده‌اند. بعلاوه پس از بررسی جدول ۳، اصلی‌ترین شاخص‌ها از

است که اگرچه شنیدن صدای کودکان خردسال دشوار است، اما باید به دوران اولیه کودکی توجه بیشتری شود. بعلاوه یکی از نقاط قوت اصلی این برنامه، مشارکت تعداد زیادی از شرکا است که از نزدیک در تحقق حقوق کودکان کار می‌کنند. همچنین لازم به ذکر است که در زمان تنگنای اقتصادی، تخصیص منابع کافی برای اجرای این استراتژی چالش برانگیز است (National Institute of Urban Affairs, 2017).

پروژه شهر دوستدار کودک و نوجوان (خنت، بلژیک)

در سال ۲۰۱۲، شهر خنت آرزوی خود را برای تبدیل شدن به "بهترین شهر دوستدار کودک بلژیک" - و همچنین شاید اروپا، اعلام کرد. این پروژه که به مدت پنج سال (۲۰۱۹-۲۰۱۴) راه‌اندازی شد، قصد داشت به طور فعال کودکان را در شهرسازی و ساختن خنت به عنوان شهری دوستدار کودک، مشارکت دهد. بعلاوه، این پروژه به عنوان یک راه فعال، صدای کودکان و نوجوانان را در حوزه برنامه‌های چندساله وارد کرد که از این طریق به کودکان و نوجوانان جایگاه رسمی در برنامه بلندمدت جدید شهر داد. اقدامات اصلی در نظر گرفته شده در این پروژه عبارت‌اند از: در نظر گرفتن نظرات کودکان و نوجوانان در تمامی انتخاب‌ها و تصمیمات شهرداری؛ رفع مشکل بیکاری نوجوانان؛ افزایش فضای سبز و فضا برای ورزش، بازی و رویدادهای ملاقات؛ افزایش پیشنهاد کار و اوقات فراغت جوانان و آسان‌سازی دسترسی به آن‌ها برای همه کودکان و نوجوانان؛ آسان‌سازی ایمن‌سازی و لذت‌بخش کردن جابه‌جایی‌های کودکان و نوجوانان در شهر (از طریق اقداماتی نظیر ایجاد حمل‌ونقل عمومی رایگان برای همه کودکان بین ۶ تا ۱۴ سال، کاهش سرعت خودروها به ۳۰ کیلومتر در ساعت در مرکز شهر و مناطق مسکونی حومه شهر، توسعه و تجهیز مسیرهای دوچرخه‌سواری، دو برابر کردن محدوده عابر پیاده در مرکز شهر، ایجاد یک مسیر مختص کودکان با انگیزه‌های بازی در منطقه Brugse Poort)؛ برپایی رویدادهای دوستدار کودک و خانواده و ارائه خدمات شهری دوستدار کودک و خانواده (نظیر ساخت مناطق شیردهی، میزهای تعویض پوشک نوزاد، توالت‌های مخصوص کودکان)؛ تمرکز بر مقابله با فقر با کودکان و جوانان و ایجاد فرصت‌های یادگیری و توسعه بیشتر برای جوانان فقیر (از طریق اقداماتی نظیر نظارت بر وعده‌های غذایی استطاعت‌پذیر، پرداخت ۲۰٪ از قیمت معمول برای فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی توسط کودکان و نوجوانان

جدول ۳. شاخص‌های شهر دوستدار کودک در نظر گرفته شده در تجارب جهانی پژوهش.

پروژه شهر دوستدار کودک و جوان (خت، بلژیک)	پروژه لندن‌های جوان - آینده‌های موفق (لندن، انگلیس)	پروژه شهر برای کودکان (اسن، آلمان)	پروژه شهری دارای آینده (روتردام، هلند)	پروژه پیوستن به هم برای کودکان نندینگو (بندینگو، استرالیا)	طرح‌ها و مطالعات شاخص‌ها
✓	✓	✓	✓	✓	امنیت و ایمنی
			✓		انسجام اجتماعی
✓		✓	✓		دسترسی به طبیعت و فضاهای سبز
✓	✓				دسترسی به منابع اقتصادی (تدارک و توزیع مناسب و عادلانه منابع و کاهش فقر)
✓	✓			✓	عدم تبعیض جنسیتی، نژادی و اجتماعی
✓	✓	✓	✓	✓	دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب
✓	✓	✓	✓	✓	وجود محیط‌های سرگرمی، بازی و تفریح
			✓		وجود فضاهای عمومی با کیفیت و تعمیر و نگهداری محیط
			✓		وجود فضاهای همگانی و عمومی دارای فعالیت‌های متنوع به‌خصوص برای تعاملات
✓		✓	✓	✓	کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی، مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب
✓	✓		✓	✓	بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان به‌ویژه در فضاها و مکان‌های روزمره
✓		✓	✓		کیفیت مناسب مسکن و محل سکونت
✓	✓	✓	✓	✓	مشارکت و ارزش‌دهی به کودکان
			✓	✓	تعاملات با خانواده، اقوام، دوستان و جامعه
✓				✓	حفاظت از طبیعت و محیط زیست
✓					محیط پایدار
		✓			افزایش اطلاعات مربوط به حقوق کودک
✓	✓			✓	برآورده شدن نیازهای اولیه کودکان (نیاز به آب، غذا، پوشاک و سرپناه)

لحاظ تعدد تکرار در این پنج پروژه در جدول ۴ ارائه شده‌اند. همان‌طور که در جدول ۴ قابل مشاهده است، شاخص‌های ایمنی و امنیت، دسترسی به تسهیلات و فعالیت‌ها و خدمات اساسی (آموزشی، بهداشتی و ورزشی)، وجود محیط‌های بازی و سرگرمی و تفریح، مشارکت و ارزش‌دهی به کودکان در تمامی پنج پروژه بررسی شده مورد توجه قرار گرفته‌اند. شایان ذکر است که کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی و مسیرهای پیاده و دوچرخه مناسب و همچنین وجود بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان به‌ویژه در فضاها و مکان‌های روزمره از دیگر شاخص‌های مورد توجه در اغلب این پروژه‌ها بوده است.

تجربه شهر دوستدار کودک بم

شهرهای دوستدار کودک یک مفهوم نسبتاً جدید در ایران است. با این وجود سنت دیرینه ابتکارات و اقدامات دوستدار کودک در ایران وجود دارد. مثلاً شهرداری تهران طرح شهردار مدرسه را در سال ۱۹۹۳ میلادی راه‌اندازی کرد که در حال حاضر هم ادامه دارد (<https://childfriendlycities.org/iran/>). شاید بتوان گفت اولین توجه جدی به شهرهای دوستدار کودک بعد از زلزله مخرب بم در سال ۱۳۸۲ صورت گرفت به طوری که یونسف با همکاری دیگر نهادها، پروژه شهر دوستدار کودک را تعریف و آن را هدف‌گذاری نمود (کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸). هدف ابتکار شهر دوستدار کودک بم، تضمین حقوق کودکان (۶ تا ۱۳ ساله) برای دسترسی به خدمات اساسی با کیفیت، از طریق ترویج توسعه یک محیط پایدار و دوستدار کودک بود (Rismanchian & Rismanchian, 2007). همچنین طبق اهداف تعریف شده، موضوع مشارکت جمعی کودکان و توجه به خواسته‌هایشان بسیار اهمیت داشت (کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸). شایان ذکر است که این پروژه بر ارتقای طراحی برنامه‌ریزی شهری، توسعه و اجرای یکپارچه در سطح خانه، محله و شهر متمرکز است. این طرح‌ها دوستدار کودک، محیط زیست، حساس به فرهنگ، استطاعت‌پذیر و مقاوم در برابر زلزله هستند. در این پروژه برنامه‌ریزی محیط‌های فیزیکی مانند مدارس، فضاهای عمومی شهری و مسکن مطابق با استانداردهایی برای کیفیت زندگی و کیفیت یادگیری است که در اصول، استانداردها و دستورالعمل‌های شهرهای دوستدار کودک و مدارس دوستدار کودک تعیین شده است (National Institute of Urban Affairs, 2017). عمده اهداف در نظر

جدول ۴. اصلی ترین شاخص های شهر دوستدار کودک در تجارب جهانی بررسی شده.

دفعات تکرار شاخص	شاخص های شهر دوستدار کودک
۵	امنیت و ایمنی
۵	دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب
۵	ایجاد و طراحی محیط های تفریح، بازی و سرگرمی برای کودکان
۵	مشارکت و ارزش دهی به کودکان
۴	کاهش ترافیک و وجود حمل و نقل عمومی، مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب
۴	بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان به ویژه در فضاها و مکان های روزمره

- گرفته شده برای این طرح عبارت بود از:
- **تقویت مشارکت کودکان:** باید به کودکان فرصت داد که درباره محیط پیرامون خود تصمیم گیری کنند. این امر نباید پس از اتخاذ تصمیم صورت گیرد بلکه باید در حین تصمیم گیری کودکان را دخیل کرد.
- **تقویت مشارکت:** بالا بردن انگیزه های همه گروه های ذینفع در بالا بردن و تقویت مشارکت همه.
- **ارتقاء آگاهی اجتماعی:** باید جامعه را جهت تقویت احترام به حقوق کودکان، آگاه کرد. باید همه سطوح مختلف اجتماع نسبت به این موضوع آگاهی یابند.
- **توجه به نیازهای بومی:** باید در این طرح ها به نیازهای خاص کودکان، خانواده ها، و اجتماع توجه نمود.
- **توسعه استراتژی های شهری برای کودکان:** باید دولت و بخش های قانون گذار به نیازهای شهری کودکان نظیر دوری از خشونت، تأمین ایمنی و ... توجه ویژه ای داشته باشند.
- **بودجه های سازمانی کودکان:** دخالت دادن افراد و نهادهایی

جدول ۵. اقدامات اصلی پروژه شهر دوستدار کودک بم (کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸؛ National Institute of Urban Affairs, 2017; Rismanchian & Rismanchian, 2007; UNICEF RC, 2005).

حوزه فعالیت	اقدامات انجام شده
شهرسازی دوستدار کودک	<ul style="list-style-type: none"> - احدث مرکز اجتماعی دوستدار کودک بم - احدث ۱۰ زمین بازی دوستدار کودک برای مدرسه - احدث چندین پارک دوستدار کودک - ارائه یک طرح اولیه برای زمین بازی مدرسه کودکان
آموزش و خدمات	<ul style="list-style-type: none"> - تعیین استانداردهایی برای مدرسه دوستدار کودک به عنوان بخشی از یک طرح مشترک با وزارت آموزش و پرورش - ارزیابی برنامه یک مرکز رشد اولیه کودک در ایران
افزایش مالکیت و مشارکت اجتماعی	<ul style="list-style-type: none"> - آموزش مربیان برای زنان در مهارت های تسهیل گری - برگزاری جلسات با معلمان و مربیان مهدکودک و همچنین والدین در مورد ارتباط با کودکان - برگزاری کلاس های قصه گویی، عکاسی و نمایش برای کودکان و معلمان - برگزاری یک کارگاه آموزشی دوهفته ای به منظور شناخت نیازها، نظرات و ادراکات کودکان در ارتباط با موضوعات مختلفی نظیر خانه، مدرسه، زمین بازی، محله و شهر و در نظرگیری آن ها در فرآیند برنامه ریزی و ارتقای فضاهای اصلی زندگی کودکان
ایجاد ظرفیت مقامات محلی و ملی، به عنوان بخشی از پروژه های مشارکتی	<ul style="list-style-type: none"> - سازمان دهی جلسات ماهانه با ساکنان زون شهر دوستدار کودک، با تمرکز ویژه بر زنان به عنوان گروه هدف، و همچنین مقامات حکومتی و محلی بم

که می‌توانند جهت تأمین بودجه طرح‌ها یاری برسانند.

- **ظرفیت‌سازی:** بالا بردن توانایی‌ها و امکانات و توسعه بالقوه ظرفیت‌ها برای نسل‌های آینده، ارتقاء دانش و آگاهی، کمک به معنادر نمودن روش‌های مشارکت (کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸).
شایان ذکر است که اقدامات اصلی پروژه شهر دوستدار کودک بم در جدول ۵ آورده شده است.

در ذیل، شاخص‌های شهر دوستدار کودک در نظر گرفته شده در پروژه بم، بررسی شده‌اند:

- **امنیت و ایمنی:** به‌طورکلی تلاش‌هایی در راستای تأمین امنیت و ایمنی در پروژه شهر دوستدار کودک بم صورت گرفته بود. به‌عنوان مثال، طرح‌های دوستدار کودک ارائه‌شده در این پروژه مقاوم در برابر زلزله بودند. بعلاوه، اقداماتی جهت تأمین ایمنی در منظر خیابان و حوزه عمومی در این پروژه انجام شد (National Institute of Urban Affairs, 2017). همچنین شایان ذکر است که فلاحی و گمینی اصفهانی (۱۳۹۶) در مقاله خود اشاره به این نکته دارند که والدین کودکان استفاده‌کننده از فضاهای دوستدار کودک بم، از مریبانی که برای کودکان کار می‌کردند و امنیت محیط اطمینان داشتند، که این مطلب نیز خود نشانگر توجه این پروژه به شاخص ایمنی و امنیت است.

ولیکن بر اساس پژوهش فلاحی و گمینی اصفهانی (۱۳۹۶)، برخی از کودکان اشاره به ناامنی سرویس‌های بهداشتی و احساس عدم امنیت در این سرویس‌ها داشتند. در حقیقت عدم تفکیک سرویس‌های بهداشتی دختران و پسران و همچنین عدم تفکیک سرویس‌های فضاهای دوستدار کودک از سایر فضاها و استفاده مشترک کودکان و بزرگسالان از سرویس‌های بهداشتی مشترک باعث ناامن شدن سرویس‌های بهداشتی برای کودکان و احساس ترس در آن‌ها شده بود. بعلاوه، برخی از کودکان احساس عدم امنیت و ترس در مسیرهای عبوری منتهی به فضاهای دوستدار کودک داشتند. در واقع، به دلیل خرابی مسیرهای عبوری پس از زلزله بم و کوتاهی مسئولین در بازسازی سریع این مسیرها، مسیرهای رسیدن به فضاهای دوستدار کودک شهر بم ناامن و خطرآفرین بوده و این عامل به همراه ناامنی عمومی حاکم بر شهر بم پس از زلزله، سبب ترس کودکان و وابستگی آن‌ها به بزرگ‌ترهانشان جهت رسیدن به فضاهای طراحی شده برای کودکان شده بود. همچنین به دلیل عدم نظارت دقیق بر رفت‌وآمد بزرگسالان و امکان ورود افراد غریبه به داخل فضاهای اختصاص یافته به

فعالیت‌های دوستدار کودک، کودکان در این فضاها احساس ناامنی می‌کردند. عدم تفکیک جنسی کلاس‌ها به‌ویژه در کلاس‌های مرتبط با توان جسمی نیز، سبب احساس ناامنی در کودکان و در نتیجه عدم تمایل دختران به شرکت در برخی کلاس‌ها و برنامه‌ها شده بود. بنابراین، اگرچه اقداماتی در جهت تأمین ایمنی و امنیت در شهر دوستدار کودک بم انجام شد، اما در مواردی این پروژه نتوانسته ایمنی و امنیت کودکان را فراهم نماید.

- **دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب:** در پروژه شهر دوستدار کودک بم به این شاخص شهر دوستدار کودک از طریق اقداماتی نظیر برپایی کلاس‌های مختلف آموزش زبان، قصه‌گویی، عکاسی، نمایش، آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان، کلاس‌ها و برنامه‌های ورزشی، طراحی مدارس دوستدار کودک، طراحی و ساخت امکانات و کلینیک‌های سلامتی، بهداشتی و درمانی، ساخت سرویس‌های بهداشتی و ... توجه شده بود (فلاحی و گمینی اصفهانی، ۱۳۹۶؛ National Institute of Urban Affairs, 2017).

اما طبق یافته‌های فلاحی و گمینی اصفهانی (۱۳۹۶)، کودکان از عدم وجود ابزار و تجهیزات آموزشی به تعداد مناسب، عدم استفاده از تجهیزات آموزشی و عدم ارائه برنامه آموزشی متناسب با رده‌های سنی مختلف، کیفیت پایین کتاب‌های کودکان و کم بودن تعداد آنها، و عدم وجود تجهیزات آموزشی مناسب برای معلولین ناراضی بودند. همچنین نامطلوب بودن شرایط کالبدی چادرها و کانکس‌های اختصاص داده‌شده به فضاها و برنامه‌های آموزشی کودکان (ابعاد کوچک چادرها و یا کانکس‌ها، نفوذ آب باران به داخل چادرها و کانکس‌ها، نفوذ سرما و گرمای بیش‌ازحد به داخل چادرها، وجود بوی نامطلوب درون چادرها و کانکس‌ها، عدم استحکام چادرها در برابر بادهای شدید) و عدم توجه به جلوه بصری چادرهای در نظر گرفته شده برای فضاهای آموزشی کودکان و استفاده از چادرهای تیره‌رنگ، از دیگر موارد ناراضی کودکان از فضاهای آموزشی ایجادشده برای آن‌ها بود. بعلاوه، کودکان از کمبود سرویس‌های بهداشتی و غیربهداشتی بودن آن‌ها ناراضی بودند. لذا بنا بر اظهارات پیشین، اگرچه پروژه شهر دوستدار کودک بم اقداماتی جهت در دسترس بودن تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) انجام داده است، ولیکن

کودک و استفاده از روش‌های مختلف نظیر نقاشی کردن و استفاده از چارت جهت شرکت دادن کودکان در فرآیند طراحی مشارکتی شهر دوستدار کودک در این کارگاه، در افزایش خلاقیت کودکان مؤثر بود (فلاحی و گمینی اصفهانی، ۱۳۹۶؛ National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان:** در این پروژه به طرق مختلف سعی در بسترسازی مناسب جهت توسعه و یادگیری کودکان شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به ارائه طرح اولیه برای مرکز رشد یکپارچه در دوران اولیه کودکی، برگزاری انواع کلاس‌های قصه‌گویی، عکاسی، نمایش، آموزش مهارت‌های زندگی به کودکان، کلاس‌های ورزشی، و ساخت مدارس دوستدار کودک اشاره کرد (فلاحی و گمینی اصفهانی، ۱۳۹۶؛ National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **کیفیت مناسب مسکن و محل سکونت:** در پروژه شهر دوستدار کودک بم، مسکن مطابق با استانداردهایی برای کیفیت زندگی طراحی شد (National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **مشارکت و ارزش‌دهی به کودکان:** در پروژه شهر دوستدار کودک بم تلاش‌هایی جهت شرکت دادن کودکان در پروژه انجام شد. یک کارگاه آموزشی دوهفته‌ای جهت شناخت نیازها، نظرات و ادراکات کودکان در ارتباط با موضوعات مختلفی نظیر خانه، مدرسه، زمین بازی، محله و شهر و در نظرگیری آن‌ها در فرآیند برنامه‌ریزی و ارتقای فضاهای اصلی زندگی کودکان برگزار شد و سعی شد که از طریق استفاده از روش‌های مختلف نظیر نقاشی، استفاده از چارت، ماتریس و یا جدول و پرسشنامه، کودکان را در فرآیند طراحی مشارکتی شهر دوستدار کودک در این کارگاه شرکت دهند (National Institute of Urban Affairs, 2017; Rismanchian & Rismanchian, 2007).

– **تعاملات با خانواده و اقوام و دوستان و جامعه:** در این پروژه از طریق برگزاری جلسات با معلمان و مربیان مهدکودک و همچنین والدین، سعی شد که ارتباط این افراد با کودکان را بهبود دهند. علاوه بر ارائه گروهی برخی از برنامه‌های آموزشی، بازی‌ها و مسابقات دسته‌جمعی سبب ارتقای توانایی‌های کودکان در برقراری تعاملات اجتماعی شد (فلاحی و گمینی اصفهانی، ۱۳۹۶؛ National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **حفاظت از طبیعت و محیط زیست:** شایان ذکر است که

در مواردی نتوانسته این تسهیلات و خدمات اساسی را به‌طور مناسب و مطلوب ارائه کند.

– **وجود محیط‌های سرگرمی، بازی و تفریح:** طراحی و احداث چندین زمین بازی دوستدار کودک برای مدارس، طراحی و احداث پارک‌های دوستدار کودک، و ارائه یک نمونه اولیه طراحی مفهومی از «خیابان بازی» یا «خیابان کودکان» شامل ایده‌هایی برای زمین‌های بازی از جمله اقداماتی است که در پروژه بم جهت ایجاد محیط‌های سرگرمی، بازی و تفریح انجام شد (National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی:** در پروژه شهر دوستدار کودک بم به ایجاد فضاهای سبز توجه شده بود و این پروژه اقداماتی جهت پیدا کردن الگوهای طراحی فضای سبز با توجه به نظرات و دیدگاه‌های کودکان انجام داده بود. ولیکن میزان فضای سبز در نظر گرفته شده در کنار فضاهای بسته در این پروژه کافی نبوده است (فلاحی و گمینی اصفهانی، ۱۳۹۶؛ کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸).

– **کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی، مسیره‌های دوچرخه و پیاده مناسب:** شایان ذکر است که از جمله پیشنهادها ارائه‌شده در طرح شهر دوستدار کودک بم، توسعه مناطق پیاده و دوچرخه بود (National Institute of Urban Affairs, 2017).

– **امکان ابداعات برای کودک در فضا (فضاهای خلاق):** اقداماتی نظیر برپایی کارگاهی جهت شرکت دادن کودکان در فرآیند طراحی خانه، مدرسه، زمین بازی، محله و شهر دوستدار

عکس ۱. استفاده از چادر تیره رنگ برای فضاهای در نظر گرفته شده برای کودکان (<https://www.vojoudi.com/gallery/>) (earthquake_bam/kodakan.htm)

عمومی: بنا بر مطالعات فلاحی و گمینی اصفهانی (۱۳۹۶)، کودکان استفاده‌کننده از فضاهای دوستدار کودک در بم، از عدم وجود سرویس‌های بهداشتی به تعداد کافی، غیربهداشتی بودن و بوی بد سرویس‌های بهداشتی، فقدان امکانات شست‌وشوی دست با صابون در سرویس‌های بهداشتی ناراضی بودند. در واقع این مشکلات نشانگر بی‌توجهی پروژه به شاخص ایجاد محیط سالم و عاری از زباله‌ها و آلاینده‌ها و تأمین بهداشت عمومی است.

لذا بنا بر مطالب مطرح‌شده، می‌توان جدول زیر را جهت ارزیابی عملکرد پروژه بم از نظر تأمین مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک، ارائه کرد.

نتیجه‌گیری

به‌طورکلی بررسی آراء و اندیشه‌های صاحب‌نظران و تجارب جهانی مرتبط با موضوع پژوهش نشان می‌دهد که ایمنی و امنیت، دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی مناسب، مشارکت و ارزش دادن به کودکان، وجود محیط‌های بازی و تفریح کودکان، وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی، کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی و مسیرهای پیاده و دوچرخه مناسب، و وجود بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان از مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک هستند.

شایان ذکر است که ارزیابی تجربه داخلی شهر دوستدار کودک بم نشانگر آن است که در پروژه شهر دوستدار کودک بم به شاخص‌های امنیت و ایمنی، دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب، وجود محیط‌های سرگرمی و بازی و تفریح، امکان ابداعات برای کودک در فضا (فضاهای خلاق)، بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان، کیفیت مناسب مسکن و محل سکونت، مشارکت و ارزش‌دهی به کودکان، تعاملات با خانواده و اقوام و دوستان و جامعه، حفاظت از طبیعت و محیط زیست، محیط پایدار، و افزایش اطلاعات مربوط به حقوق کودک، وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی، و کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی و مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب توجه شده است. اگرچه این پروژه در بسیاری از موارد موفقیت‌آمیز بوده است و سبب افزایش خلاقیت و مهارت‌های زندگی، افزایش اعتمادبه‌نفس در کودکان و تحکیم دوستی‌ها و روابط و ... شده است، ولیکن به دلیل کمبود تجربه سازمان‌ها و نهادهای اجرایی و همچنین

طرح‌های ارائه‌شده در این پروژه، دوستدار محیط زیست بودند (National Institute of Urban Affairs, 2017).

- محیط پایدار: این پروژه به دنبال توسعه و اجرای سکونتگاه‌های دوستدار کودک پایدار که جنبه‌های جغرافیایی، زیست‌محیطی، اجتماعی، اقتصادی، فنی و فرهنگی زمینه‌خاص بم را در نظر می‌گیرد، بوده است و از جمله پیشنهادهای این پروژه ایجاد حمل‌ونقل شهری پایدار دوستدار کودک در بم بوده است (National Institute of Urban Affairs, 2017).

- افزایش اطلاعات مربوط به حقوق کودک: در این پروژه تلاش شده است که آگاهی و اطلاعات همه افراد جامعه در مورد احترام به حقوق کودکان، افزایش داده شود (کامل نیا و حقیر، ۱۳۸۸).

- وجود محیط سالم و عاری از زباله‌ها و تأمین بهداشت

جدول ۶. ارزیابی عملکرد پروژه شهر دوستدار کودک بم از نظر تأمین مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک.

شاخص‌های شهر دوستدار کودک	بسیار خوب	خوب	متوسط	بد	بسیار بد
امنیت و ایمنی				✓	
دسترسی به تسهیلات و خدمات اساسی (بهداشتی، آموزشی و ورزشی) مناسب			✓		
وجود محیط‌های تفریح، بازی و سرگرمی برای کودکان		✓			
مشارکت و ارزش‌دهی به کودکان	✓				
کاهش ترافیک و وجود حمل‌ونقل عمومی، مسیرهای دوچرخه و پیاده مناسب			✓		
وجود بستر مناسب جهت یادگیری و توسعه کودکان		✓			
وجود و دسترسی مناسب به فضاهای سبز و طبیعی			✓		

عکس ۲. برگزاری کارگاه جهت شرکت دادن کودکان در فرآیند طراحی مشارکتی شهر دوستدار کودک (Rismanchian & Rismanchian, 2007)

تفکیک سرویس‌های بهداشتی و توجه به بهداشت آن‌ها، ساخت سرویس‌های بهداشتی به تعداد کافی، ارائه ابزار و تجهیزات آموزشی متناسب با رده سنی کودکان و به تعداد مناسب، ارائه تجهیزات آموزشی مناسب برای کودکان معلول، تفکیک جنسی و سنی کلاس‌های آموزشی کودکان، در نظرگیری اقلیم بوم در طراحی فضاها و استفاده از دانش معماری بومی در این راستا، استفاده از چادرهای ضد آب و مقاوم و بزرگ و همچنین طراحی چادرهای رنگی مزین به طرح‌های شاد و کودکانه، بازسازی و ایمن‌سازی سریع مسیر رفت‌وآمد کودکان، ساخت کانکس‌های نگهبانی در قسمت‌های مختلف مسیرهای عبوری کودکان و فضاهای اختصاص یافته به کودکان، افزایش فضای سبز در کنار فضاهای بسته.

نبود نمونه‌های اجرا شده موفق در ایران، این پروژه نقاط ضعفی داشته است که از جمله آن‌ها می‌توان به نامنی برخی فضاهای مرتبط با کودکان، نامطلوب بودن برخی تسهیلات و خدمات اساسی ارائه شده به کودکان، ناکافی بودن میزان فضای سبز در نظر گرفته شده در کنار برخی فضاهای بسته، و عدم توجه به شاخص فراهم کردن محیط سالم و عاری از زباله‌ها و آلاینده‌ها و تأمین بهداشت عمومی اشاره کرد. طی بررسی‌های این پژوهش، می‌توان عملکرد پروژه بوم را از نظر تأمین مهم‌ترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک، متوسط ارزیابی کرد.

از جمله راهکارهای پیشنهادی که در صورت اتخاذ می‌توانستند در فراهم کردن محیط‌های مناسب‌تر برای کودکان مؤثر واقع شوند و مشکلات پروژه را برطرف سازند عبارت‌اند از

پی‌نوشت‌ها

1. Driskell
2. Bartlett
3. Horreli

4. Griffith University
5. Chawla
6. Brown et al.

7. Ehab et al.
8. Das & Banerjee

فهرست منابع

- گردشگری، انرژی و محیط زیست شهری و روستایی، همدان، مرداد ۱۳۹۳، دانشگاه شهید مفتاح همدان.
- زیاری، کرامت‌الله، صراف؛ مارال، پوراحمد، احمد؛ فرهودی، رحمت‌الله (۱۴۰۰)، تبیین اصول شهر دوستدار کودک با رویکرد ارتقاء محیط شهری به روش دلفی و کاربست آن در منطقه ۲ تهران. تحقیقات جغرافیایی، ۳۶(۲)، ۱۷۳-۱۸۹.
- سعیدی رضوانی، نوید و حبیبی، فرزانه (۱۳۸۷)، شهر دوستدار کودک، مجموعه سخنرانی‌های جامعه مهندسان شهرساز.
- شهری زاده، صدف، مویدفر، سعیده (۱۳۹۶)، برنامه‌ریزی راهبردی شهر دوستدار کودک با تأکید بر خلاقیت کودکان (نمونه موردی: شهر یزد)، فصلنامه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۸(۲۸)، ۱۸۶-۱۷۱.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۸۶)، آماده‌سازی شهر برای کودکان. انتشارات نشر شهر.
- فلاحی، ع. و گمینی اصفهانی، ه. (۱۳۹۶)، برنامه‌ریزی و طراحی معماری فضاهای دوستدار کودک در فرایند بازسازی پس از زلزله بوم، مسکن و محیط روستا، ۳۶(۱۵۸)، ۶۳-۷۶.
- کامل‌نیا، ح. و حقیر، س. (۱۳۸۸)، الگوهای طراحی فضای سبز در «شهر دوستدار کودک» (نمونه موردی: شهر دوستدار کودک بوم)، باغ نظر، ۶(۱۲)، ۷۷-۸۸. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=122943>
- کربلایی حسینی غیاثوند، ابوالفضل، سهیلی، جمال‌الدین (۱۳۹۲)، بررسی ویژگی‌های شهر دوست داشتنی از نگاه کودکان (مطالعه موردی: منطقه دو شهرداری قزوین)، فصلنامه مطالعات شهری، ۳(۹)، ۵۹-۶۸.
- میهوت، محمدرضا، یونسی، زهرا و حسینی، محمد (۱۳۹۳)، شهر

- احمدی، مریم؛ صرامی، حسین؛ غیور، حسنی؛ هابریطیان، واچیک (۱۳۹۸)، ارزیابی نقش ساختار شهر کودک در تحقق پذیری توسعه محلات مطالعه موردی: محلات شهر یزد. فصلنامه شهر پایدار، ۲(۴)، ۳۱-۴۵. doi: 10.22034/jsc.2020.195824.1077
- ترابی، مهسا (۱۳۹۰)، طراحی شهری دوستدار کودک (با تأکید بر گروه سنی نوجوانان) - نمونه موردی محله شهرآرا. پایان‌نامه کارشناسی ارشد طراحی شهری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- تیموری، ایرج، اصغری زمانی، اکبر، روستایی، شهرپور، کوشش وطن، محمدعلی (۱۳۹۸)، تحقق توسعه پایدار در قالب مفهوم شهر دوستدار کودک، جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، ۱۸(۱)، ۱۰۲-۷۹.
- حکمت نیا، حسن؛ موسوی، میرنجنف؛ رسولی، محمد؛ سعیدپور، شراره (۱۳۹۹)، آینده‌نگاری شهر دوستدار کودک در افق ۱۴۱۰ (موردشناسی: شهر تبریز)، جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای، ۱۰(۳۶)، ۳۷-۵۴. [SID. https://sid.ir/paper/956103/fa](https://sid.ir/paper/956103/fa)
- خوارزمی، ا. و جوهری، ل. و خوارزمی، ا. (۱۳۹۹)، ارزیابی شاخص‌های شهر دوستدار کودک در کلانشهر مشهد، جغرافیای اجتماعی شهری، ۷(۱) (پیاپی ۱۶)، ۱۹۱-۲۱۰. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=533022>
- دریسکل، دیوید (۱۳۸۷)، ایجاد شهرهای بهتر با کودکان و نوجوانان - راهنمایی برای مشارکت و پژوهشی مشارکتی، ترجمه مهرنوش توکلی و نوید سعیدی رضوانی، تهران: دیبایه (نشر اصلی ۲۰۰۲).
- ربیع‌پور، سپیده؛ تقدسی، سحر (۱۳۹۳)، تحلیل شهر دوستدار کودک با استفاده از مدل SWOT (نمونه موردی منطقه ۱۳ تهران)، اولین همایش ملی افق‌های نوین در توانمندسازی و توسعه پایدار معماری، عمران،

- اسلامی-ایرانی»، تهران. <https://civilica.com/doc/348569>. معین، محمد (۱۳۶۲). فرهنگ فارسی، تهران: امیرکبیر.
- Bartlett, S. (2005). Urban Children and the Physical environment. Paper presented at the Children in the City conference, , 11–13 December,(41-63) . Amman.
- Brown, C., de Lannoy, A., McCracken, D., Gill, T., Grant, M., Wright, H., & Williams, S. (2019). Child-friendly cities. *Cities & Health*, 3(1-2), 1-7.
- Chawla,L. (2002). Growing up in an urbanising world. London: Earthscan Publications Ltd.
- Das, R., & Banerjee, A. (2023). Identifying the parameters for assessment of child-friendliness in urban neighborhoods in Indian cities. *Journal of Urban Affairs*, 45(2), 217-235.
- Driskell, D. (2002).Creating Better Cities with Children and Youth: A Participatory Manual.London:UNESCO/Earthscan.
- Ehab, H., Elshater, A., & Toimah, A. (2021). Investigating the children’s satisfaction in Cairo toward achieving child-friendly city. In *Advanced Studies in Efficient Environmental Design and City Planning* (pp. 501-512). Springer International Publishing.
- Horelli, L. (2007). Constructing a theoretical framework for environmental friendliness. *Children, youth and environment*. 17(4). 267-292.
- Holt Nicholas, L (2014). Neighborhood physical activity opportunities for inner-city children and youth, *Journal of Health & Place*, 15, 1022-1028.
- Howard, A. (2006) What Constitutes Child Friendly Communities and how are they built?, report prepared for the Australian Research Alliance for Children and Youth (ARACY). Sydney: Perth
- Krishnamurthy, S., Steenhuis, C., Reijnders, D. A. H., & Stav, T. (2018). Child-friendly urban design: observations on public space from Eindhoven (NL) and Jerusalem (IL). Technische Universiteit Eindhoven. <https://bernardvanleer.org/publications-reports/child-friendly-urban-design-observations-on-public-space-from-eindhoven-nl-and-jerusalem-il/>
- Masri, S. S. (2018). Integrating youth in city planning: developing a participatory tool toward a child-friendly vision of Eastern Wastani–Saida. *Alexandria Engineering Journal*, 57(2), 897-909.
- National Institute of Urban Affairs (NIUA). (2017). Compendium of Best Practices of Child Friendly Cities.
- Riggio, E. (2002). Child friendly cities: good governance in the best interests of the child. *Environment and Urbanization*, 14(2), 45-58.
- Rismanchian, O., & Rismanchian, A. (2007). Children participation in planning processes: the case of Child Friendly City project in post-earthquake Bam, Iran. *Urban Design International*, 12(2), 143-154.
- Satterthwaite, D.(2004).City governance for and with children. International institute for environment and development. London: IIED.
- Schneider, M (2015). The Quality of Life and Social Indicators Research, Public Administration Review, 36(3), 297-284.
- Stad Gent (2015). Vision text and action plan ‘Ghent: a child and youth-friendly city’. <https://stad.gent/sites/default/files/page/documents/Ghent%20summary%20action%20plan%20child%20and%20youth%20friendly%20cities.pdf>
- UNICEF (2007). Children’s Rights and Habitat –Working towards Child-Friendly Cities, New York.
- UNICEF (2011). retrieved march, 2011, from <http://childfriendlycities.org/building-a-cfc/indicatorscriteria-for-cfc/france>
- United Nations Children’s Fund (UNICEF) (2017). A world free from child poverty. A guide to the tasks to achieve the vision.
- UNICEF RC. (2005). Child Friendly Cities, A Progress Report on the CFC Initiative in Bam, IRAN. UNICEF Resource Centre. www.unicef.org/iran/IRN_resources_CFC_eng-PDF.pdf.
- Woolcock, G., & Steele, W. (2008). Child-friendly community indicators–A literature review. *Urban Research Program, Griffith University and NSW Commission for Children and Young People*. <https://childfriendlycities.org/iran/>
- <https://www.bendigo.vic.gov.au/Services/Children-and-Families/Child-friendly-city>
- <https://www.napcan.org.au>
- https://www.penrithcity.nsw.gov.au/images/documents/services/childrens-services/Child_Friendly_City_Strategy.pdf
- <https://www.unicef.org/iran/>
- https://www.vojoudi.com/gallery/earthquake_bam/kodakan.htm

در جست‌وجوی فضای خویش کنکاشی در باره هویت‌مندی در معماری معاصر

زکیه‌السادات طباطبایی لطفی^۱

تاریخ دریافت: ۱۹-۰۵-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۰۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.2006996.1054

چکیده

کم‌رنگ شدن هویت فضاها در معماری و شهرسازی جهان معاصر موضوعی فراگیر و چندوجهی است که تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله جهانی شدن، توسعه و تحولات سریع شهری و تکنولوژی‌های جدید در ساخت‌وساز قرار دارد. در کنار این عوامل جهانی، این بحران در کشور ایران، همچون دیگر کشورهای در حال توسعه، با استقبال از تجدد و تسری رویکرد زیبایی‌شناسی غربی و نگاه سبکی به معماری ابعاد گسترده‌تر و پیچیده‌تری پیدا نموده است. جستار حاضر با غور در آراء متفکران عرصه‌های علوم انسانی و معماری، پرسش امکان احیای هویت از دست‌رفته را بر دامنه این بحران طرح نموده و چگونگی حفظ اتصال به فرهنگ و تاریخ را در عین همراهی با مسیر قهری زمانه و در ذیل طرح افکنده شده بر عالم متجدد می‌سنجد و در این کنکاش با بررسی و تحلیل انتقادی نظر اندیشمندان، و در قالب طرح موضوعات و پرسش‌های فرعی و تبیین مفاهیم اصلی مرتبط سعی می‌نماید تا به راهبردهایی برای هویت‌مندی در طراحی معماری و شهری دست یابد. یافته‌های تحقیق اهمیت توجه به نگاه زندگی‌مدار و مبتنی بر زیست شاعرانه در طراحی معماری و پرداختن به چندوچون تقویت حس تعلق و حضور مستمر، تفکر و زیست شاعرانه در فضا برای مخاطبان در طراحی معماری را جلوه‌گر می‌سازد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که هویت‌مندی در طراحی معماری و شهری ذیل معماری تذکاربخش، معناپذیر، و تفکرانگیز میسر می‌گردد. تفکرانگیزی در راستای شناخت درونی هویت فردی خویش در نسبت با هستی، معناپذیری در جهت امکان‌پذیری گره خوردن معنا با فضا یا کالبد معماری در بستر زمان و سکونت شاعرانه، و تذکاربخشی در راستای تثبیت و تداوم الگوهای ادراکی و رفتاری مخاطبان مبتنی بر فرهنگ مشترک خصیصه‌های فضایی هستند که مراحل احراز و تثبیت هویت در فضا و تداوم آن در بستر زمان را هموار می‌کنند.

کلیدواژگان: هویت، معماری معاصر، زمان، تذکار، تفکر.

۱. استادیار گروه مهندسی معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران.
Email: tabatabaei@soore.ac.ir

مقدمه

به نظر می‌رسد که معماری معاصر ایران، همچون بسیاری دیگر از کشورهای شرقی و یا درحال توسعه که خود دارای سنت‌های غنی معمارانه هستند از وام‌گیری و الگوبرداری از سبک و سیاق معماری مدرن، چه از حیث زیبایی‌شناسی و نگاه سبکی و مهم‌تر از آن تکنیک ساختمان و مواد و مصالح ساختمانی چنان اباپی ندارد. اما آن چنان هم نیست که این استقبال از تجدد و مظاهر آن در معماری حرف و دغدغه‌ای را برنیا نگیخته باشد. امروزه سخن از بحران هویت، شکوه از دست‌رفته هنر و تمدن تاریخی، سستی پایه‌های فرهنگ و سنت زندگی و رابطه دوسویه آن با آشفتنگی و نابسامانی وضع خانه‌ها و شهرها، و چگونگی مواجهه با تجدد، چه از حیث مقابله و چه از حیث تعامل، گفتمانی غالب در میان اندیشمندان و صاحب‌نظران عرصه معماری است.

اگر تغییر نگاه معماران و طراحان را از نگاه زیبایی‌شناسانه به سوی نگاهی مبتنی بر زندگی و فرهنگ و هویت میسر و ممکن بدانیم، باز از نفوذ تکنیک و مصالح غیر بوم آورد معماری که امروزه در تعیین بخشی به کیفیت فضاها نقش مهمی دارد و از نگاه سودجویانه به ساخت‌وساز که حس تعلق و عزم کافی برای از آن خودسازی را از بنیان بنا سلب می‌کند، نمی‌توان برکنار بود.

در این جستار پرسش از امکان احیای هویت از دست‌رفته را بر دامنه این بحران مورد بررسی و مذاقه قرار داده شده و چگونگی حفظ اتصال به فرهنگ و تاریخ را در عین همراهی با مسیر قهری زمانه و در ذیل طرح افکنده شده بر عالم متجدد به سنجش گذاشته شده است. بنیان نظری این جستار حول تناظر انسان و فضا و به تبع آن تناظر سخن از فضاها ی بیگانه و انس‌ناپذیر با بحران هویتی انسان افکنده شده است. از این‌رو بخشی از مقاله به شرح این نسبت و چگونگی بازشناسی خویش در فضا اختصاص یافته است. بخش دیگر به بررسی ذیل مقدرات زمانه و عالم مدرن و موانعی که علم تکنولوژیک و به‌کارگیری آن در معماری بر سر راه سکونت حقیقی قرار داده است پرداخته و ابعاد مسئله را ذیل این نگاه بسط می‌دهد. پس از این با تمسک به مفاهیمی چون هویت، تعلق، احراز هویت و تداعی، نگاهی دقیق‌تر به مفهوم فضای خویش داشته و سپس به چندوچون طرح راهی به سوی آن از منظر معماری در نسبت با تاریخ و زمانه می‌پردازد.

روش تحقیق

با توجه به این‌که پرسش از فضای خویش، ناظر به بنیان‌های نظری و فلسفی مبادی حس تعلق و هویت است، این مقاله پژوهشی بنیادین و اکتشافی تلقی می‌گردد که در تلاش است بستری نظری را برای پژوهش‌های عینی‌تر و کاربردی‌تر فراهم سازد. موضوع اصلی تحقیق به صورت یک مسئله و پرسش اصلی مطرح گردیده که پاسخ به آن هدف اصلی پژوهش است. پیگیری این هدف با توجه به رویکرد نظری تحقیق، مبتنی بر روش تحلیل محتوای کیفی و از طریق طرح، بررسی و تحلیل و تفسیر انتقادی نظر اندیشمندان است که به این موضوع پرداخته‌اند، و در قالب طرح موضوعات و پرسش‌های فرعی قابل پژوهش و تبیین مفاهیم اصلی مرتبط دنبال می‌گردد. این پژوهش از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها و ارزیابی آن کیفی و مبتنی بر جمع‌آوری داده‌های اسنادی (مکتوب) و تفسیر آنها مبتنی بر تأمل و تفکر انتقادی است که در آن تحلیل و تطبیق نظرات مبتنی بر قیاس و استقرا و ایجاد مقولات و نتیجه‌گیری مبتنی بر استدلال منطقی است. در این کنکاش، مرور ادبیات موضوع، در تبیین نظر چند متفکر منتخب در دو دسته متفکران غربی و متفکران ایرانی بسط یافته و برای پاسخ دادن به پرسش اصلی پژوهش مورد تحلیل و ارزیابی قرار می‌گیرند. این موضوعات و پرسش‌های فرعی خود مستخرج از تحلیل مضمونی و محتوایی داده‌های متنی مورد استناد است. در نهایت، مفاهیم کلیدی مطرح در اندیشه این اندیشمندان و پاسخ‌ها و راه‌حل‌های آنها در راستای پرسش تحقیق مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته و بر اساس وجوه مشابه و نوع راه‌حل دسته‌بندی گردیده و ذیل سه راهبرد اصلی با عناوین پیشنهادی نگارنده طبقه‌بندی گردیده‌اند و مؤلفه‌هایی به مثابه راهکار معمارانه برای تحقق آن راهکارها بیان گردیده است.

مروری بر ادبیات موضوع

هویت، چه فردی و چه جمعی، از دیرباز مفهومی جذاب و پیچیده در قلمرو معماری بوده است. کمرنگ شدن یا گم شدن هویت در فضاهای معماری به‌ویژه در شهرهای بزرگ موضوعی چندوجهی است که تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله جهانی‌شدن و توسعه سریع شهری قرار دارد. با توجه به این مسئله، بررسی هویت در فضاهای معماری با تکیه بر بینش اندیشمندان و فیلسوفان مختلف مورد توجه قرار گرفته است.

هم هستند که کمی عمیق‌تر، تخصصی‌تر و بسیط‌تر، به مسئله هویت در شهر و معماری نگریسته‌اند. جهان‌شاه پاکزاد، مروارید قاسمی و ناصر فکوهی از جمله افرادی هستند که در این راستا می‌توان نام برد. اما در نهایت برای عمیق‌تر شدن به موضوع نیاز به بررسی مطالعاتی داریم که فراتر از بحث هویت در معماری به خود مسئله هویت و بحران آن در ایران معاصر پرداخته باشند. طرح بحران هویت در ایران معاصر توسط اندیشمندان مختلفی با نگاه فلسفی و جامعه‌شناختی مورد بررسی قرار گرفته است. رضا داوری اردکانی، داریوش شایگان، حسین کچویان و دیگر اندیشمندان هرکدام از نگاه و زاویه متفاوتی به طرح مسئله هویت و تقابل سنت و تجدد در ایران معاصر پرداخته‌اند. مطالعات ذکر شده در این بررسی ادبیات، بینش‌ها و استراتژی‌های ارزشمندی را برای پرداختن به چالش جمع حفظ هویت و اصالت در معماری در بستر زمان ارائه می‌دهد. برای بهره‌مندی از این بینش‌ها در ابتدا مفهوم هویت در فضاهای معماری معاصر از دیدگاه برخی از متفکران و شخصیت‌های تأثیرگذار غرب همچون مارتین هایدگر، کریستیان نوربرگ شولتز، هانس گئورگ گادامر که پیرامون هویت، معماری و سکونت قلم زده‌اند بررسی گردیده و سپس با توجه به نگاه ویژه تحقیق به پرسش از هویت در معماری ایران و لزوم توجه به نگاه متفکران ایرانی به این مسئله، نظرات برخی از اندیشمندان ایرانی در این زمینه مورد کنکاش و تحلیل قرار گرفته است. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که نظر اندیشمندان در دو دسته اندیشمندان غربی و ایرانی به افراد ذکر شده در این مقاله محدود نمی‌گردد و متفکران دیگر و اندیشه‌های مهم دیگری نیز به مسئله هویت و یا دقیق‌تر به مسئله هویت در معماری پرداخته‌اند که به علت مجال محدود تحقیق، در این مقاله مورد اشاره و بررسی قرار نگرفته است.

تأملی بر مفهوم هویت

در فرهنگ فارسی معین معانی مختلفی برای واژه هویت ذکر شده است. از جمله: «ذات باری تعالی»؛ هستی یا وجود؛ و آنچه موجب شناسایی شخص باشد و او را از دیگران متمایز نماید (معین، ۱۳۷۹: ۵۲۲۸). واژه هویت معادل واژه Identity در زبان انگلیسی است که در رابطه با انسان و به داشتن تصویری از خود^۱ تعبیر شده و ناظر به احساس پدیدارشناختی از خود به عنوان موجودی مجزا با شخصیتی متمایز و «خود واقعی» است که در طول زمان تداوم دارد (Oxford Reference). این تعبیر

در بررسی پژوهش‌هایی متمرکز بر مفهوم هویت در معماری در مطالعات اندیشمندان غربی می‌بینیم که این مطالعات بنیان‌های نظری عمیق و فلسفی در تبیین مفهوم هویت انسان و نسبت آن با جهان، زندگی و تاریخ را در بر می‌گیرد. اگرچه این مطالعات هم در رسیدن به راهکارهای ملموس نیاز به توسعه و تکامل دارند، اما در همین مرحله هم می‌توانند مبدأ الهامی برای متفکران و معماران ایرانی که دغدغه هویت در معماری و شهرسازی را دنبال می‌کنند باشد. در این راستا می‌توان به آرای مارتین هایدگر (۱۸۸۹-۱۹۷۶)^۱ اشاره کرد که در پرسش از هویت انسان در نسبت با جهان و محیط پیرامون، نظری به سکونت و فضاهای زندگی دارد. همچنین آثار کریستیان نوربرگ شولتز (۱۹۲۶-۲۰۰۰)^۲ که با تکیه بر آرای هایدگر و با تمرکز بیشتری بر معماری، به هویت و سکونت انسان در فضا می‌پردازد به عنوان مطالعات تفسیرگر این نگاه قابل استناد است. هانس گئورگ گادامر (۱۸۰۵-۱۸۷۵)^۳ فیلسوف دیگری است که با تکیه بر مفهوم زندگی، چگونگی تداوم هویت و معنا در بستر تاریخ و زمان را هم به این کنکاش می‌افزاید.

در باب مفهوم و مسئله هویت در معماری و شهرسازی با کنکاشی در پژوهش‌های اخیر توسط اندیشمندان معاصر ایرانی می‌بینیم که این مسئله دغدغه بسیاری از معماران معاصر ایرانی نیز بوده و هر یک از موضع خود به تفسیر و اعلام نظر پیرامون آن پرداخته‌اند. سازگار و سیدیان (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان «بررسی ارکان‌های هویت از دیدگاه دانشمندان معاصر ایران» برخی از دیدگاه معماران معاصر را به طور خلاصه بیان و دسته‌بندی نموده‌اند. همچنین با مروری بر عناوین مقالات معاصر در زمینه هویت در معماری و شهرسازی می‌توان به تبیین کلی از وضعیت پژوهش در این عرصه رسید. در این بررسی می‌توان به وضوح دید که بیشتر ادبیات موجود در این زمینه یا فاقد تعریف بنیان نظری عمیق و فلسفی از مفهوم هویت بوده و یا در ارائه راهکارهای معمارانه صرفاً با یک نگاه مفروض و مطالعه موردی محدود به توصیه رسیده‌اند. و البته در همین زمینه هم وزن بیشتر پژوهش‌هایی که به راهکار و توصیه‌های کالبدی و طراحی رسیده‌اند اغلب به سمت شهرسازی است؛ که شاید بتوان علت آن را در بروز بحران در تصمیمات و مداخلات مدیریتی در نسبت با بافت‌های سنتی، تاریخی یا فرسوده شهری و فوریت و ضرورت ارائه راهکار برای رفع آن دانست. در کنار نظرات معماران و پژوهش‌های موردی کوچک، پژوهشگرانی

نیستند، بلکه اجزای جدایی‌ناپذیر وجود انسان هستند. از این رو معماری صرفاً به ساخت کالبد فضاها نمی‌پردازد، بلکه معانی، ارزش‌ها و آرزوهای انسان را در بر می‌گیرد. هایدگر از طریق دریچه فلسفی خود، بر تعامل بین معماری و تجربه انسانی پرتو می‌افکند و ادعا می‌کند که معماری به شکل‌گیری هویت و درک جمعی ما از خود و جهان کمک می‌کند.

کلیدی‌ترین کلیدواژه در کاوش هایدگر از هویت در معماری، مفهوم سکونت است. هایدگر سکونت را به‌عنوان شیوه‌ای اساسی از وجود می‌بیند که در آن افراد نه‌تنها در فضاهای فیزیکی ساکن هستند، بلکه ارتباط عمیقی با محیط اطراف خود برقرار می‌کنند. به عقیده هایدگر، یک مسکن اصیل افراد را قادر می‌سازد تا با جهان هماهنگ باشند و حس ریشه‌داری و تعلق را با آن بیابند. این سکونت از نظر هایدگر به فضای داخلی یک ساختمان محدود نمی‌شود، بلکه به محیط وسیع‌تر و بافت فرهنگی گسترش می‌یابد. هایدگر از طریق با نگاهی عمیق، تأثیر محیط‌های ساخته شده بر حالات، ادراکات و تعاملات ما را تبیین می‌کند. او از ما دعوت می‌کند تا در نظر بگیریم که معماری چگونه با عمیق‌ترین دغدغه‌های وجودی ما می‌آمیزد و حس خود و روابط ما با دیگران را شکل می‌دهد (Heidegger, 1971).

پیامدهای اندیشه هایدگر در مورد هویت در فضاهای معماری بسیار گسترده است. اندیشه او معماران و طراحان را تشویق می‌کند تا فراتر از رویکردهای مرسوم حرکت کنند و ابعاد فلسفی هنر خود را بیابند. با شناخت تأثیر عمیق معماری بر افراد و جوامع، معماران می‌توانند فضاهایی را ایجاد کنند که حس اصالت، تعلق و به هم‌پیوستگی را تقویت کند. نظریه‌پردازان و دست‌اندرکاران معماری اغلب به ایده‌های او در مورد هویت، مسکن و جوهر معماری اشاره می‌کنند. سخن آخر آن‌که اندیشه هایدگر درباره هویت در فضاهای معماری، درک عمیق فلسفی از رابطه وجود انسان و محیط ساخته شده را ارائه می‌دهد و به معماران این انگیزه را می‌دهد که نقش معماری در زندگی را دوباره ارزیابی کنند و برای طرح‌هایی که فضاها را با حس معنا، هدف و تحقق وجودی انسان بیامیزند تلاش کنند.

هویت و نسبت آن با ماهیت معماری از منظر کریستیان

نوربرگ شولتز

شولتز از نظریه‌پردازان حیطة معماری است که در آرای خود متأثر از پدیدارشناسی مارتین هایدگر، فیلسوف مشهور آلمانی

یعنی وجوهی که موجب تمایز و شناخته شدن است در این مقاله مورد توجه است و آن را می‌توان در تعبیر هویت فضا یا مکان نیز به کار برد. بنابراین تعاریف، هویت صرفاً مشتمل بر خصوصیات یا ویژگی‌های فرد یا مکان نیست. هویت از طریق تعامل با دیگران ساخته می‌شود و در گفتگو با دیگران امکان توسعه و تداوم دارد. بنابراین هویت دائماً توسط سوژه و افراد مرتبط در حال ساخت است. در فضای بین‌الذنهانی تسهیل می‌شود و به طور موقت توسط سوژه برای اهداف معینی پذیرفته می‌شود. هویت توسط منابع و روابط خاص ایجاد می‌شود، و در زمینه‌های خاصی فعال می‌شود. همچنین هویت امری است که به جامعه، منطقه، فرهنگ، تاریخ و جغرافیا وابسته است و متأثر از تحولات آنهاست. از این رو مفهوم هویت همواره با پویایی و گشودگی همراه است. از سوی دیگر همین وابستگی به فرهنگ و تاریخ و باورها، مبتنی بر وجوه مشترک معنایی و ارزش‌های تعریف‌شده در آنها مفهوم هویت را با اصالت نیز قرین می‌کند. بدین ترتیب مفهوم هویت از یک سو به ریشه‌مندی و از سوی دیگر به تحول نظر دارد.

هویت و معماری از منظر اندیشمندان غربی

هایدگر و هویت در فضاهای معماری

مارتین هایدگر، یکی از برجسته‌ترین فیلسوفان قرن بیستم، بینش عمیقی را در مورد رابطه بین هویت و فضاهای معماری ارائه می‌دهد. مفهوم هایدگر از «بودن در جهان» بر تأثیر متقابل وجود انسان و محیط ساخته شده تأکید دارد (Heidegger, 1927). در بیان او هویت اصیل زمانی به وجود می‌آید که افراد با محیط اطراف خود ارتباط صمیمانه برقرار می‌کنند و به روش‌های معنی‌داری با آن وارد تعامل می‌شوند. به گونه‌ای که این تعامل گوهر وجودی آنها را منعکس می‌کند. باین حال، او همچنین نگرانی‌هایی را در مورد گرایش معماری مدرن به آشنایی‌زدایی و جایجایی، که منجر به از دست دادن هویت افراد در این فضاها می‌شود، مطرح می‌کند (Heidegger, 1971).

مارتین هایدگر در مقاله مهم خود، «بنا کردن، سکونت کردن، فکر کردن»، رابطه عمیق بین هویت و فضاهای معماری را بررسی می‌کند (هایدگر، ۱۳۹۳). افکار هایدگر که در سال ۱۹۵۱ منتشر شد، چشم‌انداز فلسفی منحصر به فردی را ارائه می‌کند که از درک دنیوی ساختمان‌ها فراتر می‌رود و جایگاه عمیق‌تر آنها را در وجود انسان آشکار می‌کند. هایدگر در این مقاله ادعا می‌کند که ساختمان‌ها صرفاً سازه‌های منزوی

را جنبه‌های دوگانه سکونت می‌داند که به یاری فضای آراسته و شکل مصنوع، که به اتفاق یکدیگر مکان واقعی را به وجود می‌آورند، امکان تحقق پیدا می‌کنند. (شولتز، ۲۲: ۱۳۸۴)^۶ وی در تفاوت نقش این دو در شکل‌دهی سکونت می‌گوید: «هنگامی که احراز هویت مقصود خود را حول کیفیت چیزها متمرکز می‌گرداند، تعیین موقعیت ارتباطات فضایی بینابین آن‌ها را منظور می‌دارد.» (شولتز، ۱۳۸۴: ۲۰) از نظر او «هویت در اصل عبارت است از درونی کردن چیزهایی که بر آنها وقوف یافته و در نتیجه رشد به گشودگی و باز بودن نسبت به آنچه در پیرامون ما واقع گشته موقوف می‌گردد. گرچه جهان بی‌مقدمه و به یک‌باره ارزانی گشته اما برای وقوف بر آن می‌باید به تعبیرش پرداخت و با وجود آن که آدمی خود بخشی از جهان را تشکیل داده و بدان وابسته است اما برای داشتن احساس در خانه بودن یعنی آسایش ناچار از آن است که به این وابستگی عینیت بخشیده و آن را قابل لمس سازد.» (شولتز، ۱۳۸۴: ۳۱)

دیدگاه هرمنوتیک گادامر

یکی دیگر از متفکرانی که هم خود به معماری پرداخته و هم معماران از تفکر آنان برای تفسیر معماری بهره برده‌اند هانس گئورگ گادامر است. آرای گادامر نقش مهمی در فهم عمیق‌تر نسبت معماری و زندگی در گذر زمان و تاریخ دارد. رویکرد هرمنوتیکی وی در شرح چگونگی ادراک و تعامل انسان با محیط در بستر زمان، نقشی اساسی در بررسی هویت در فضاهای معماری دارد. وی با طرح مفهوم «آمیختگی اقیانوس» بر فرآیند تفسیری درگیر شدن با فضاهای معماری تأکید می‌کند و شرح می‌دهد که معماری به‌عنوان ظرفی برای معانی مشترک و روایت‌های تاریخی عمل می‌کند، و زمینه‌ای را برای افراد فراهم می‌کند تا هویت خود را در چارچوب اجتماعی و فرهنگی گسترده‌تری پیدا کنند (Gadamer, 2004). ایده‌های گادامر به‌خوبی شرح می‌دهد که چگونه معماری می‌تواند گفت‌وگوی پویا بین گذشته و حال ایجاد کند و شکل‌گیری هویت را از طریق درک عمیق ریشه‌های تاریخی و نیازهای معاصر تسهیل کند. گادامر به گذشته معماری در طراحی کنونی اشاره می‌کند و توضیح می‌دهد که چگونه بازشناسی پیوندهای تاریخی به مثابه بعدی به عمق فضا و تعامل مخاطب با آن می‌افزاید. (کیدر، ۱۳۹۶: ۸۱-۸۶)

گادامر همچنین به خطر فاصله گرفتن معماری از انسانیت

است. در سرتاسر نوشته‌های نوربرگ-شولتز (۱۹۸۰) این فرض بی‌چون‌وچرا وجود دارد که معماری دارای یک «ماهیت» قابل شناسایی است که درک آن هم برای گفتمان و هم برای عملکرد معماری ضروری است. از نظر نوربرگ-شولتز، این «ماهیت» معماری معادل مفهوم «سکونت» هایدگر است (Heidegger, 1971)، که ممکن است به عنوان فرآیند فعال تعامل انسان با منظر زمینی درک شود. همان‌طور که کوین لینچ (۱۹۶۰) اشاره می‌کند، رابطه انسان با مکان صرفاً این نیست که فرد بتواند خود را در محیط اطراف خود جهت دهد، بلکه به فرآیند بسیار عمیق‌تری از شناسایی مربوط می‌شود، که نوربرگ-شولتز به معنای «دوست شدن» با یک محیط خاص از آن یاد می‌کند (Norgerg-Schulz, 1980). به نوبه خود، همذات‌پنداری انسان با مکان مستلزم این است که مکان‌ها دارای «شخصیت» باشند، یعنی ویژگی‌هایی که هر مکان را از مکان‌های دیگر متمایز می‌کند و «حضور» یا «روح مکان»^۷ منحصر به فرد آن را به آن می‌بخشد. از دست دادن چنین شخصیتی، همان‌طور که در اشکال معاصر معماری و توسعه شهری مشهود است، پیامدهای فاجعه‌باری برای انسان و جامعه دارد. نوربرگ-شولتز با پیروی از رشته فکری هایدگر، ایده انسان بودن را به عمل سکونت یا «استقرار در یک مکان» پیوند می‌دهد. از نظر او تعلق به یک مکان به معنای داشتن جای پای وجودی در جهان داشتن به معنای واقعی روزمره آن است. هویت انسانی هویت مکان را پیش فرض می‌گیرد و «ماهیت» معماری بر مبنای آن تعریف می‌شود. انسان بخشی جدایی‌ناپذیر از محیط است و فراموشی این تعلق می‌تواند منجر به بیگانگی انسان و اختلال در محیط شود. (Norberg-Schulz, 1980).

و اما اگر بخواهیم به راه‌حلی ملموس برسیم، به طور خلاصه می‌توان گفت که تأکید اصلی شولتز برای معماران و شهرسازان در راستای تسهیل تحقق سکونت شاعرانه‌ای که هایدگر از آن سخن می‌گوید، و برقراری پیوند سرشار از معنا توسط انسان با جهان، بر ساختارهای عینی خاص محیطی است که امکانات غنی هویتی بر ما عرضه کند. (نوربرگ شولتز، ۱۳۹۷: ۱۳۶)

شولتز برای تحقق سکونت به معنای واقعی آن بر معماری تمثیلی اشاره می‌کند و برقراری پیوندی سرشار از معنا با جهانی متشکل از چیزها را لازمه احراز هویت انسانی می‌داند. (شولتز، ۱۳۸۴: ۲۲) وی همچنین «تعیین موقعیت» و «احراز هویت»

هنر به مثابه تجلی‌گاه هویت ایرانی در طول تاریخ اشاره می‌کند و در این تأمل نگاهی هم به معماری به مثابه هنری که در مواجهه با تفکر غربی دچار چالش و بحران گردیده دارد (فروغمند اعرابی، ارزشمند، ۱۴۰۱). «در جست‌وجوی فضاهای گمشده» نام کتابی است که مجموعه مقالات شایگان در باب هنر شرقی و غربی و جهان‌بینی‌های متنوع فرهنگی در آن جمع آمده است. بخشی از این کتاب که استعاره‌ای معمارانه در انتخاب عنوان آن استفاده شده است به توصیف شهر تهران و چالش‌های هویت در آن می‌پردازد و شرح می‌دهد که چگونه بازسازی و دگرگونی مداوم بافت‌های قدیم شهری مسبب خاتمه‌زدایی و تعریف‌ناپذیری شهر گردیده و حتی مسیریابی ساده که از ملزومات اولیه زندگی و سکونت در مقیاس شهر و آبادی هست را دچار مشکل می‌کند. شایگان همچنین به تضاد برون و درون شهر اشاره کرده و در خلال آن هیئت و هویت موزاییک‌وار شهر را تبیین می‌کند و از خلال این تبیین به طرح نظر خویش در باب جهانی‌شدن و مسئله هویت چهل‌تکه می‌پردازد (شایگان، ۱۳۹۲: ۱۲۷-۱۴۵). هویت چهل‌تکه انسان در جهان معاصر پیش‌تر از این کتاب توسط شایگان (۱۳۹۶) در کتاب «افسون‌زدگی جدید، هویت چهل‌تکه و تفکر سیار» شرح و بسط داده شده است.

طرح عمیق‌تر وضعیت بحران هویت بشر معاصر را می‌توان در آرای دیگر متفکران و اندیشمندان فلسفه و علوم اجتماعی در ایران دنبال کرد. رضا داوری اردکانی با طرح مسئله هویت بر این نکته تأکید می‌کند که تمنای هویت‌مندی خاص امروز و خاص جوامعی است که در روبه‌رو شدن با تجدد، ارزش‌ها و بنیان‌های زندگی‌شان به چالش کشیده شده است و ساحات وجودی‌شان مقهور یک ساحت شده است. (داوری اردکانی، ۱۳۸۷) این ساحت، همچنان که مارکوزه به آن اشاره کرده است، ساحت برخورداری و بهره‌مندی و انحلال وجود بشر در تکنیک است. «بشر که در تکنیک منحل شود از خان و مان خود دور و بی‌هویت می‌شود... بی‌هویتی در حقیقت بی‌خانمانی است و این معنایی است که بشر هنوز آن را به‌درستی در نیافته است.» (داوری اردکانی، ۱۳۸۷)

بشر با طرح پرسش از فضاهای گمشده و هویت از دست‌رفته بناها در حقیقت در آغاز راه دراز چشیدن درد بی‌خانمانی و قرار گرفتن در مسیر رسیدن به خانه قرار گرفته است. به گفته وی "این راه غیر از راه علم تکنولوژیک است که ناگزیر باید از آن

و درگیر شدن با راه‌حل‌های تکنیکی برای مسائل کاربردی می‌کند و با بازتعریف معماری به مثابه شیوه‌ای از بودن، و تلازم آن با ارتباطات انسانی، معماران را به توجه به مکان زندگی فراتر از یک کالبد معمارانه، و توجه به نقش آن در شکل‌گیری هویت و جغرافیای ذهنی و حسی انسان فرامی‌خواند. (کیدر، ۱۳۹۶)

جمع‌بندی و طرح مسیرهای مطالعاتی پیش رو

دیدگاه‌های هایدگر، شولتز و گادامر و در زمینه هویت در معماری ما را به غور در مفاهیم سکونت انسان بر روی زمین، برقراری ارتباط معنادار او با جهان، تداوم این زندگی در بستر زمان، و در نهایت مکان و فضایی که بتواند بستر و مهیای این زندگی باشد فرا می‌خواند. در کنار هایدگر، شولتز و گادامر، فیلسوفان و متفکران متعدد دیگری به بسط گفتمان درباره هویت در فضاهای معماری کمک کرده‌اند. برخی تأثیر جهانی‌شدن بر هویت‌های متکثر در معماری متمرکز شده و بررسی کرده‌اند که چگونه تأثیرات فرهنگی متنوع می‌تواند مفاهیم هویت را شکل داده و به چالش بکشد. برخی دیگر بر اهمیت استفاده از عناصر و مصالح قدیم در تطابق با تکنیک‌های معاصر و نیز بر نقش پایداری در تقویت هویت فضایی تمرکز نموده‌اند. در مجموع، این مطالعات ماهیت چندوجهی هویت را نشان می‌دهد و در عین حال رویکردهای بالقوه‌ای برای بازتعریف و بازیابی هویت در فضاهای معماری امروزی ارائه می‌دهند. از آنجاکه ایران نیز در کشاکش مواجهه با غرب و تجدد با مسئله هویت و چالش‌های جمع‌اصالت و هویت‌مندی با تحول در بستر زمان و تعامل همگام با جهان روبه‌رو گردیده است، اندیشمندان داخلی نیز از منظر فلسفه یا جامعه‌شناسی و... به این مسأله پرداخته‌اند. در ادامه این مقاله با تکیه بر نظرات و تفکرات این اندیشمندان و با گامی عقب‌تر رفتن از خود معماری به طرح مسئله بحران هویت در نگاه این اندیشمندان و چندوجهی‌سازی خویش در نسبت با سکونت و فضای پیرامون می‌پردازد.

تجدد و بی‌خانمانی از نگاه متفکران ایران

مسئله هویت در ادبیات معاصر فکری ایران بیشتر پیرامون طرح مسئله تعارض تجدد و هویت‌مندی مطرح شده است. یکی از اندیشمندان معاصر که به مسئله بحران هویت پرداخته داریوش شایگان است. وی به سه مؤلفه زبان، تفکر و

مستقیمی با شرایط کلی جهان مدرن پیدا کرده است. (کچویان، ۱۳۸۴) البته معضل هویت خاص تمدن‌های شرقی نبوده و نیست و منحصر به زمان تجدد و پس‌از آن هم نیست؛ از نظر وی "تجدد به عنوان آخرین حلقه از تحولات تمدنی با تخریب جهان سنت و بنیان‌های هویتی آن در غرب به بسط و توسعه هویت‌هایی دست زد که لاجرم انسان‌ها را در شرق و غرب درگیر سؤال از هویت خویش و چگونگی مواجهه با هویت‌هایی جدید یا تجدیدی می‌ساخت. گرچه در هر جا این چالش‌های هویتی صورت خاصی پیدا کرد اما همگی از آبشخور واحدی تغذیه می‌کرد که به شکل کلی تجدد خوانده می‌شود." (کچویان، ۱۳۸۴: ۱۱) کچویان در ادامه و در سخن از هویت وحدت‌بخش به هویت اسلامی اشاره کرده و تشکیل آن را مستقل از تجدد میسر می‌شمارد.

در مقابل نظر کچویان اندیشمندان دیگری به لزوم تعامل تأکید می‌ورزند. مطالعات هویت در ایران به نظر این اندیشمندان محدود نمی‌شود و افراد دیگری از منظر خود به شرح و بسط این مسئله پرداخته‌اند که شرح آنها از حوصله این مقاله خارج است. در دو سوی پرداختن به این مسئله دیدگاهی را داریم که در وصف وضعیت انسان متعلق به عالم تجدد، از هویت‌های متکثر به مثابه امری که باید پذیرفت و بر مبنای آن به برنامه و طرح اندیشید صحبت می‌کند، و دیدگاه دیگر راه‌حل را در طرح چاره‌ای برای خروج از این وضعیت و رسیدن به هویتی واحد می‌بینند. اما وجه مشترک تمامی این دیدگاه‌ها لزوم توجه به شرایط زمانه و مطالعه وضع و نسبت خویش با جهان است. در پرسش از چگونگی احیا و ابقای هویت در معماری نیز، مقدمه ترسیم راهی به سوی فضای خویش، و بازایی هویت در معماری، وقوف بر آن چیزی است که امروز بر معماری ایران می‌گذرد.

با نگاهی به وضع معماری در شهرهای ایران می‌بینیم که آشفتگی و بحران هم در بافت‌های قدیم و فرسوده و هم در ساخت‌وسازهای جدید به چشم می‌خورد. از یک سو معضل بافت‌های فرسوده را داریم که علیرغم داشتن ارزش‌های فرهنگی و هویتی به دلیل مسائل اقتصادی، اجتماعی و با تعبیر الگوهای سنتی زندگی تحت تأثیرات تجدد، امروزه فاقد کیفیت مناسب برای زندگی هستند. در این بافت‌ها شاهد خانه‌هایی با ارزش تاریخی و هویتی هستیم که در انتظار تخریب و بازسازی توسط مدیران در وضعیتی نیمه ویران رها شده‌اند (تصویر ۲).

گذر کنیم... علم تکنولوژی یک ضرورت موقت تاریخی است؛ ولی آن را با خانه و خانمان اشتباه نباید کرد و هر جا این اشتباه صورت گیرد، بی‌هویتی و بی‌خانمانی شدت پیدا می‌کند." (داوری اردکانی، ۱۳۸۷)

رضا داوری همچنان، همزمان با درست دانستن موزاییکی شدن هویت مردم جهان به یک اعتبار، اشاره می‌کند که هویت موزاییکی هویت نیست و اشاره می‌کند که "هویت موزاییکی نقصان هویت و مرحله‌ای از بی‌هویتی است، وضع موزاییکی وضع ضعف و روح تفکر است." (داوری اردکانی، ۱۳۸۷) این نظر داوری به نوعی در تمایز با نظر شایگان قرار می‌گیرد که وضع چهل تکه هویت را امری که باید پذیرفت بیان می‌کند. پرسشی در این میان مطرح می‌شود که اگر هویت چهل تکه و موزاییکی را نمی‌توان پذیرفت، معماری چگونه می‌تواند به رفع این وضعیت کمک کند و آن هویت واحدی که می‌تواند به عنوان هویت وحدت‌بخش در ایران معاصر تعریف گردد و هنر و معماری تجلی‌گاه آن گردند چیست؟

حسین کچویان نیز از جمله اندیشمندانی است که به مسئله هویت در مواجهه با تجدد پرداخته است. وی در کتابی با عنوان «تطورات گفتمان‌های هویتی ایران، ایرانی در کشاکش با تجدد و ما بعد تجدد»، گفتمان‌های هویتی ایران را در چارچوب کلی تاریخ تجدد، بررسی کرده است. وی معتقد است که مسئله هویت به شکل کنونی آن با زایش تجدد در غرب و سپس انتقال آن به جوامع دیگر به وجود آمد. به نظر وی نه‌تنها پیدایی معضل هویت در ایران پیوند وثیقی با تحولات کلان جهان متجدد با محوریت غرب دارد، بلکه راه‌حلی که در ایران در پاسخ به این بحران انتخاب شد و در انقلاب اسلامی ظهور کرد نیز، نسبت

تصویر ۱. دیوارنگاره شهری، تصویری از بافت شهر سنتی بر نمای نامتجانس یک بنا در شهر تهران.

می‌گردند. در عین حال این وضع ریشه در وضع خود انسان و تفکر و زندگی او نیز دارد. این که در تأثرات متقابل نحوهٔ زندگی ما و شهرهایمان، معماری چه نقشی می‌تواند در رفع این معضلات داشته باشد نیاز به کنکاش بیشتری دارد.

معماری به مثابه مأوایی برای بازشناسی خویش، در گذر زندگی و زمان

تا به اینجا گفتیم که پرسش از فضاهای گمشده ما را به پرسش از خویش گمشده می‌رساند. معماری چه کمکی می‌تواند به بازشناسی خویش نماید؟ انسان برای بازشناسی خویش نیازمند آینه‌ای است که وی را به خویشش بازنمایاند. فضاهایی که گرداگرد انسان را فرا گرفته و او در آنها بر طبق زندگی خود دست می‌برد هم به مثابه بستر و ظرفی برای زندگی او و هم به مثابه آینه‌ای است که کیستی او را به یاد او آورد. بازشناسی خویش در آینهٔ مکان و فضا در ذیل امر سکونت میسر می‌گردد. در اینجا سکونت به معنای وسیع خود مورد نظر است و از خانه‌گزیدن فراتر می‌رود. بلکه هرگاه انسان در فضا و به واسطهٔ امکانات آن بتواند موقعیت خویش را در نسبت زمین و آسمان و خویشش و هموعان باز یابد یا خود، این نسبت‌ها را ذیل امر ساختن تعریف نماید، امر سکونت وقوع یافته است. سکونت انسان در فضا که آن را به مکانی برای زندگی او مبدل می‌سازد در پرتو قابلیت آینه‌وار فضا و یکی شدن انسان و فضا میسر می‌گردد. این یکی شدن ذیل سکونت تعریف می‌شود. "نسبت انسان‌ها با مکان‌ها، و از طریق مکان‌ها با فضاها، بر امر سکونت کردن استوار است. نسبت میان انسان و فضا چیزی جز سکونت کردن (به طور ماهوی) فکر شده نیست" (هایدگر، ۱۳۷۷). این

از طرف دیگر، سود-محور شدن ساخت‌وسازهای معماری و عمرانی موجب نادیده انگاشته شدن ارزش‌های انسانی در خانه‌های جدید گردیده است. بسیاری از ساخت‌وسازهای انبوه مسکن به خاطر سیاست‌های شتاب‌زده و در مواجهه با محدودیت‌های اقتصادی فاقد زیرساخت‌ها و سرانه‌های لازم آموزشی، فرهنگی و خدماتی هستند و همچنین تکرار انبوه بلوک‌های مشابه از نظر معماری و فرم و نما امکان احراز هویت و معنا بخشی و ایجاد حس تعلق در ساکنین را سلب کرده است. (تصویر ۳)

در خانه‌ها و شهرک‌های جدید که شتاب‌زدگی، سودمندی و وضعیت بحرانی کمبود مسکن ناشی از مدیریت اشتباه اسکان و مهاجرت به کلان‌شهرها بر تصمیمات طراحی و ساخت حاکم گردیده می‌بینیم ارتباط با طبیعت به حداقل رسیده، حریم‌ها شکسته شده، مجال خلوت و تفکر و مجال دیدار با میهمان و همسایگان تنگ شده و فضای متناسب برای بازی و رشد طبیعی کودکان از دست رفته است. این مسائل و بسیاری از معضلات معماری در شهرهای ما به‌ظاهر ریشه‌ای کالبدی دارند و یا ناشی از شرایط و محدودیت‌های مکان و ضوابط و قوانین و مسائل اقتصادی شناخته شده‌اند که همه ناگزیر تلقی

تصویر ۳. تصویری از یکی از شهرک‌های مسکونی ناموفق و نیمه‌تمام در ایران که با عدم استقبال مردم از خرید یا اسکان پس از خرید روبه‌رو شده است (centroidpm.com).

تصویر ۲. خانه حکیم تهران (خانه آقا علی حکیم زنوزی) در محله پامنار تهران از بناهای برجستهٔ معماری عصر قاجاریه و مبتنی بر معماری سنتی که لباس ویرانی به تن کرده است (خبرگزاری تسنیم).

همچنان که خصوصیات زندگی با تمام ابعاد و وجوه مختلف آن در تعریف ظرف آن یعنی معماری و شهر نقش اساسی دارد، فرآیند ساخت و یا انتخاب این ظرف و تناسب آن با زندگی نیز خود می‌تواند در تداوم سبک زندگی و تسهیل و یا سخت گرفتن بر آن مؤثر باشد. البته اشاره به این نکته نیز ضروری است که خود این فرآیند ساخت و انتخاب نیز جدای از زندگی نیست و حتی جدایی ظاهری آن از زندگی به‌ظاهر مطلوب انسان ایرانی امروز خود امری ناشی از وضعیتی در زندگی امروز اوست.

به‌رحال از هر سو که بنگریم تناظری آشکار میان ابعاد وجودی زندگی انسان و معماری خانه و شهر او برقرار است. از خصوصیات و رفتارهای عادی روزانه او مشتمل بر سبک و سیاق خواب و خوراک روابط خصوصی میان افراد یک خانواده، میزان تمکن مالی و نحوه خرج کردن و مصرف، نوع کار و ساعات کاری و وضعیت اشخاص شاغل در خانه، میزان و نحوه حضور کودک و مادر در خانه، نوع تفریح کودکان و نحوه گذران اوقات فراغت افراد که همه در ساختار داخلی خود خانه نمود دارند تا روابط او با اقوام و آشنایان و همسایگان و رفتارهای اجتماعی و نحوه رفت‌وآمد در شهر که در ساختار محله‌ها و شهرها نمود پیدا می‌کند. این تناظر در همزمانی کم‌رنگ شدن برخی از آداب‌ورسوم در سنت و فرهنگ ایرانی با فرسوده شدن و عدم تداوم سبک و سیاق ساختارهای کالبدی اجزای منفرد و مجتمع شهری پیداست. این کم‌رنگی در حقیقت ریشه در سستی پیوند انسان با خویشتن خویش و نوعی فراموشی خودخواسته نسبت به حقیقت هستی و جایگاه انسان در این عالم و مسئولیتش در قبال این حقیقت دارد. این امر را می‌توان از فقدان فرصت‌های خلوت انسان با خویش و بی‌توجهی به نیاز تذکار در محیط پیرامون باز شناخت (طباطبایی لطفی، ۱۳۸۲).

از سوی دیگر اگر معماری را به مثابه کالبد و فضایی واجد فرم، هندسه، رنگ و ویژگی‌های ملموس و ناملموس و وجوه زیبایی‌شناختی که مخاطب را احاطه می‌کند بنگریم نمی‌توان از تأثیر معماری بر او چشم‌پوشیم. فضای معمارانه در تعامل ذهنی و رفتاری مخاطب با آن دارای معنا می‌گردد، و مخاطب را به یک تعامل دوطرفه با خویش فرامی‌خواند. معماری از این منظر هنری است که شناخت هستی‌شناسانه آن با تفاسیر هرمنوتیک پیوند می‌خورد. در نظر گرفتن مخاطب به عنوان شخصی که قرار است با فضای طراحی شده و ساخته شده توسط معماری انس گیرد و احساس آشنایی کند، مستلزم توجه

سکونت با همراه با برقراری پیوندی پرمعنا بین انسان و محیط منتخب اوست و «این پیوند از تلاش برای هویت یافتن، یعنی به مکانی احساس تعلق داشتن ناشی گردیده است. بدین ترتیب، انسان زمانی بر خود وقوف می‌یابد که مسکن گزیده و در نتیجه هستی خود در جهان را تثبیت کرده باشد. از سوی دیگر، انسان موجودی است سرگردان. او با در اختیار گرفتن عنوان «مرد ره» پیوسته در راه بوده و از این‌رو امکان گزینش را برای خود فراهم می‌آورد. او مکان خود و از این طریق نوعی قابل اعتماد از همدمی با انسان‌های دیگر را برمی‌گزیند. این مناظره کلامی بین عزیمت و بازگشت، یا بین مسیر و هدف، عصاره و گوهر آن «فضاییت» وجودی است که به واسطه معماری در قالب اثر می‌آید.» (شولتز، ۱۳۸۴: ۱۷)

بدین ترتیب، زندگی را اگر آینه زندگی بدانیم می‌توان گفت که تا انسان ایرانی امروز بر بحران هویتی و گریز از خود غلبه نکند و تا عزم خویش نکند خانه‌اش هم خانه نمی‌شود. یعنی تا وقتی که انسان قصد سکنی گزیدن در وجود خویش، و برقراری پیوند خویشی با خانواده و پیوند همسایگی با همسایگان خویش نداشته باشد، خانه و محله و شهرش هم از این آشفتگی و بیگانگی‌رهایی نخواهد یافت. البته در همین تعریف هم نباید از خاصیت و نقش آینگی غافل ماند. کار آینه همان تذکار و حفظ پیوند با وجه باطن نفس است که در معماری از طریق جمع‌آوری اشیا و طرح و رنگ‌ها و شکل‌دهی فضای همسو با خویش برقرار می‌شود. این تذکار و رویارویی با خویش برای تداوم سبک و سیاق زندگی خود امری ضروری است. (طباطبایی لطفی، ۱۳۸۲)

در تلقی معماری به مثابه ظرف زندگی نیز رابطه‌ای دوسویه در تأثیرگذاری و تأثیرپذیری میان معماری و زندگی برقرار است.

تصویر ۴. نمایی از حیاط خانه ایرانی با حضور رنگ و عناصر تذکاربخش طبیعت و کتیبه قرآنی؛ خانه موزه شهید مدرس در تهران (<https://neshan.org/>)

موجودی به وسیله آنها توسط دیگران شناخته و احراز و فهمیده می‌شود. از این رو هویت یک امر دوجانبه است که از یک سو با مشخصاتی که در یک موجودی وجود دارد و از سوی دیگر با انسان مُدرک که این مشخصات را مورد ادراک قرار می‌دهد و در ذهنش سابقه‌ای از این مشخصات وجود دارد مرتبط است. از این شناسایی یا تداعی با عنوان «این‌همانی» یاد شده است. در فرآیند این‌همانی «انسان از تصویر ادراکی و ذهنیت خود بهره می‌گیرد و ابژه را با آن می‌سنجد.» وقتی میان عینیت و تصویر ذهنی آن انطباق حاصل می‌شود، پدیده هویت‌مند تلقی می‌گردد و فرد «آن» را قسمتی از «من» خود یا «ما» جمع می‌پندارد. این حالت ذهنیت فرد از حد خود تجاوز کرده، عینیت‌بخشی از دنیای عینی را تبدیل به ذهنیت خود می‌کند. به معنای دیگر آن را بخشی از هویت خود می‌داند» (پاکزاد، ۱۳۷۵). این موضوع در مورد فضاها نیز صادق است.

بدین ترتیب، برای هویت‌مند بودن فضا، مخاطب باید بتواند آن را از آن خود بداند، و این مستلزم حضور و تعلق است. جهان‌شاه پاکزاد از ضرورت تعلق و استمرار حضور برای تحقق این‌همانی سخن می‌گوید و درباره نمادهای فرهنگی و میزان تأثیر آنها در روند این‌همانی اشاره می‌کند که «اگرچه فضا دارای نمادهای فرهنگی زیادی باشد، نمی‌تواند در روند این‌همانی فرد نقش مهمی ایفا نماید، مگر آن‌که نوعی ارتباط خاص وجود داشته باشد که مداوم به صورت تکرار خود را به نمایش بگذارد. به این معنا که آن فضای خاص به صورت مکرر و صور مختلف در زندگی ما حاضر شود.» وی این استمرار را در امتزاج فضاها به نحو «لموس» و «محسوس» با زندگی روزمره میسر می‌داند، به‌گونه‌ای که «این امتزاج فضا را جزئی از زندگی آورده و به همین دلیل فرد با فضا احساس این‌همانی می‌کند. به بیان ساده‌تر، تکرار عمل موجب عادت شده و استمرار آن یعنی روزمره شدن عمل موجبات این‌همانی را فراهم می‌آورد.» (پاکزاد، ۱۳۷۵) برای روزمره شدن عملی و عادت به چیزی، فرد باید به محیطی که بستر تحقق آن است احساس تعلق داشته باشد. ناصر فکوهی و مریم حسین یزدی نیز در نتیجه‌گیری از پژوهش خود در باب هویت و بی‌هویتی در فضای شهری به اهمیت تعامل ساکنان مبتنی بر حس تعلق اشاره می‌کنند. «طراحی فیزیکی و کالبدی مکان، نقش چشمگیری در ظهور و بروز هویت مکانی دارد اما برقراری تعامل تنگاتنگ با مکان بسیار بیشتر سبب نشاط و آرامش برای ساکنین می‌شود. افرادی که توانسته‌اند با مکان خود

به زندگی او در گذر زمان است. در اینجا هویت فضا، نه چیزی در گذشته که باید حفظ شود، بلکه چیزی است که از گذشته تا به حال و تا آینده جریان دارد (Gadamer, 2004: 119).

گادامر می‌گوید معماری آنگاه هنر است که بتواند راه‌حلی بر یک «مسئله معماری» ارائه نماید. جلب توجه و تحسین مخاطبان بنا به عنوان یک اثر هنری یکی از مسائل معماری است که بنا باید راه‌حلی برای آن باشد. در عین حال، فضای معماری باید خود را با شیوه‌ای از زندگی وفق دهد که این امر از طریق فراهم کردن تزیینات، زمینه، یا چارچوب خاص تحقق می‌یابد. با این حال تزیینات و الحاقات بنا در این راستا نباید با هدف بنا که آن را با متن زندگی پیوند می‌دهد از هم جدا شود. اگر معماری به خاطر ملاحظات زیبایی‌شناسانه ثانوی از هدف و مقصود اصلی خود دور شود، غیرقابل‌شناسایی و بی‌هویتی می‌شود و یا وحدت آن با اضافات و تغییرات بیش‌ازحد از بین می‌رود و خود بنا نیز دیگر قابل فهم نخواهد بود. (Gadamer 2004: 149)

متن زندگی انسان که مبنای هویت‌یابی اوست در کیفیت ارتباط او با طبیعت، خودش، دیگران و خدا تعریف می‌شود. به عبارتی، این چهار مفهوم، همان شاخصه‌هایی هستند که به هنگام احراز هویت انسان، تکیه‌گاه شناخت وی قرار می‌گیرند. در این میان، خانه ابتدایی‌ترین نمود این عینیت‌بخشی است. «اهمیت معنایی خانه در وجه اول در ایجاد «حس تثبیت» در کره خاکی و جهان است. تلاش افراد برای صاحب‌خانه شدن و رهایی از خانه استیجاری بیش از هر چیز ناشی از احساس نیاز معنوی به پیدا کردن نقطه‌ای برای اتکا در روی خاک و جهان هستی، و برای نجات از معلق بودن و سرگشتگی پنهان است. خانه ما را متعلق به زمین می‌کند یا بهتر است بگوییم زمین را به ما متعلق می‌سازد.» (فاضلی، ۱۳۸۶). و البته این تعلق به خاک خود، مقدمه و بستری است برای گسستن و رسیدن به افلاک. در این مرحله گامی به سمت دقیق‌تر شدن پاسخ برمی‌داریم و می‌پرسیم که معماری چگونه می‌تواند تبدیل به فضای خویش گردد و در این تبدیل به مخاطب نیز کمک کند تا خویش‌تن خویش را باز یابد.

حضور، آشنایی و حس تعلق به مکان، درگذر زندگی و زمان

در سخن از بازشناسی خویش با کلماتی همچون هویت و این‌همانی روبه‌رو هستیم. هویت مشتمل بر خصوصیتی است که

مؤلفه‌هایی باید داشته باشد، و چه چیز باید مورد تذکر قرار گیرد به تعریف انسان بازمی‌گردیم. هویت انسان بر اساس نسبت او با خدا، خودش، طبیعت، و دیگران مورد شناسایی قرار می‌گیرد. انسان موجودی مختار است و از این رو نسبتی که با هر یک از اینها برقرار می‌سازد منحصر به خود اوست. اگرچه با تشابه نسبت‌ها می‌تواند با هم‌کیشان و هم‌وطنان خویش هم‌داستان شود. در این جهان همه عناصر نشانه‌اند و ابزار تذکار نیز همین نشانه‌ها هستند. آب، باد، گیاه، خاک، آسمان، خورشید و ... همه کلماتی هستند که ترکیب آنها و برقراری نسبتی میان آنها در یک فضای مصنوع، می‌تواند چگونگی روابط عالم هستی را تبیین کند. این نسبت‌ها و چینش عناصر فضایی و کالبدی در تذکار آنها باید مبتنی بر تعریف جهان‌بینی و زندگی انسانی باشد که ساکن یا مخاطب فضا خواهد بود، و از این رو طراحی فضای مذکور و هویت‌مند برای انسان مسلمان ایرانی از طراحی فضایی برای انسانی با کیش و ملیتی دیگر متفاوت می‌گردد.

اما برای این تذکار و تداعی، می‌بایست ارتباط اولیه با تفکر صورت پذیرفته باشد و خودآگاه باشد. تفکر در خلوت و طبیعت، بستر شناخت خود از خود و شناخت خدا، و تفکر در بستر روابط اجتماعی ثابت و رو به کمال، زمینه شناخت خود در نسبت با انسان‌های دیگر و شکل‌گیری هویت اجتماعی فرد است. در این میان، بستر معماری که در آن معانی درک شده توسط هنرمند/شاعر با فرم‌ها و نقوش نشانه‌سازی شده است، می‌تواند مایه تذکر برای همه آن معانی باشد که در تفکر و تدبرهای پیشین حاصل گردیده است.

در این میان خانه، «مکان»ی است که انسان در آن ذیل آرامش و تفکر مداومی که برایش میسر گردیده، به درکی از هستی نائل می‌گردد که لازمه سیر او به سمت کمال خویشستن است. و معماری به مثابه هنری است که انسان را در سیر تکاملی خویش همراهی می‌کند. چنانکه گادامر و هایدگر نیز معماری را نوعی هنر و سکونت را امری شاعرانه برمی‌شمرند. آنچه در این دیدگاه حائز اهمیت است این است که روحیه شاعرانه مستلزم گریز از خاک و تعلیق در فضا نیست بلکه «این روحیه همان است که آدمی را بدو بر سطح زمین آورده، او را وامی‌دارد تا بدان تعلق پذیرفته و مآلاً به سکونت رهنمونش می‌سازد.» در این میان اثر معماری که برای این انسان طراحی می‌گردد نیز «نه در خلأ، بلکه در جهانی متشکل از چیزها و انسان‌ها واقع شده و جهان مزبور را به همان‌گونه که هست آشکار می‌سازد. پس انسان را در

رابطه عاطفی و حسی قوی برقرار نمایند از درجه بالای هویت مکانی برخوردار بودند و کسانی که با مکان خویش بیگانه بودند و زمان کمی را در آن سپری می‌کردند حس تعلق خاطر و هویت مکانی کمتری را داشتند.» (فکوهی، حسین یزدی، ۱۳۹۲)

امروزه، با صنعتی شدن فرآیند ساخت، و پیروی از الگوهای فراگیر معماری مدرن، به‌خصوص در مورد خانه‌های آپارتمانی و مجتمع، شاهد فقدان آن کیفیتی هستیم که بتوان آنها را از دیگر خانه‌ها متمایز ساخت و از آن خود دانست. خیابان‌ها و کوچه‌های امروز، یا به سبب یکسانی بیش‌ازحد نماها و یا به سبب آشفتنگی‌شان، و خانه‌ها به سبب چشم‌پوشی از نیازهای روح ساکنانش، فاقد آن کیفیت‌های برجسته و قابل شناسایی هستند که قابلیت خاطر شدن داشته باشند. وقتی خاطره‌ای نباشد حس تعلق هم نیست. وجه دیگر این عدم تعلق به محیط ناشی از عدم تمایل به ماندن در خانه است، که در مورد خانه‌های قدیم به دلیل فرسودگی و از بین رفتن آسایش و البته فاصله گرفتن از سبک زندگی متناسب با آن خانه‌ها و تغییر مفهوم آسایش است. در مورد خانه‌های جدید ناشی از کوچکی و گران‌قیمتی و البته کالا شدن مسکن است. این عدم تعلق خود اساس امنیت و آشنایی را سست می‌کند. محله‌های امروز، نه مکانی برای وقوع دیدارند و نه مکانی برای خلوت و تأمل، و از این رو هیچ صورتی از «حضور» را در خود نمی‌پذیرند. بی‌شک بدون حضور، تعلق نیز در کار نخواهد بود.

مرورید قاسمی در بیان راهکارهای افزایش تعلق به محله، به تشویق به سکونت درازمدت در محله، وجود همبستگی میان ساکنان، حفظ و تقویت عوامل خاطره‌انگیز و معلوم بودن حدود و ثغور محله اشاره می‌نماید. (قاسمی اصفهانی، ۱۳۸۳: ۱۶۱) وی همچنین به ارائه سیاست‌هایی برای تحقق هر یک از این‌ها می‌پردازد.

اما نباید از وجه دیگر عادت که همان غفلت است، غافل ماند. چراکه چنین غفلتی خود می‌تواند به هنگام روبرویی با چالش‌های هویتی، بستر بحران گردد. در بعضی موارد، استمرار و تداوم موجب عادت بدون تفکر شده و موجبات غفلت از موارد جانبی را فراهم می‌آورد. از این رو وی با اشاره به تغییر مستمر فضا و مخاطب به بیان اهمیت تکرار شدن این‌همانی برای تثبیت هویت می‌پردازد. (پاکزاد، ۱۳۷۵)

بدین رو تثبیت هویت نیازمند همراهی تذکر و تفکر توأمان است. در تعریف فضای مذکور و این‌که چه خصوصیات و

جدول ۶. ارزیابی عملکرد پروژه شهر دوستدار کودک بم از نظر تأمین مهمترین شاخص‌های شهر دوستدار کودک.

تذکاربخشی (در راستای تثبیت و تداوم الگوهای ادراکی و رفتاری مخاطبان مبتنی بر فرهنگ مشترک)	معناپذیری (امکان گره خوردن معنا با فضا یا کالبد معماری در بستر زمان و سکونت شاعرانه)	تفکرانگیزی (در راستای شناخت درونی هویت فردی خویش در نسبت با هستی)
ایجاد حس تعلق به مکان و امکان‌پذیری استمرار حضور	سکونت‌پذیری، خوانایی و لمس‌پذیری فضا	فراهم کردن فضاهایی برای خلوت، تأمل و مکث، و عبادت به صورت فردی یا تدبر و عبادت جمعی مبتنی بر باورهای مشترک
به‌کارگیری عناصر، مصالح آشنا و خاطره‌انگیز یا حائز معنا در فرهنگ و خاطره جمعی مشترک	گیرایی و ایجاد ارتباط حسی قوی میان مخاطب و بنا با درگیرکردن تمامی حواس او	استفاده از پیچیدگی و ابهام معمارانه در سلسله‌مراتب فضایی
برقراری ارتباط مؤثر و مبتنی بر فطرت انسانی با عناصر طبیعت (آب، هوا، گیاهان، خورشید و ماه و ستارگان در شب)	کیفیت تمثیلی احجام و قاب‌های تعریف‌شده بصری در مواجهه مخاطب با بنا یا فضاهای آن مبتنی بر تمثیل‌های آشنا و مشترک مبتنی بر فرهنگ خودی در استفاده از فرم‌ها، نقوش و هندسه	استفاده از خلاف‌آمد عادت در جهت کشف معنا یا کیفیات فضایی
امکان‌پذیری دیدار و تکرار آن و زیست اجتماعی مبتنی بر فرهنگ مشترک و تقویت مشترکات هویتی	جان‌بخشی و معنابخشی به عناصر با تعریف حضور هدایت‌شده در فضا (طراحی سناریوی رفتاری مبتنی بر جنبه سلوکی)	درگیری ادراک مخاطب و هدایت ادراک او از ادراک حسی به درک معنوی

درعین حال جلوگیری از سرگردانی و آشفتگی، و کمک به انسان به سیر از معنا به ماده و بالعکس در فضا، توجه به نقش ادراک مخاطب یعنی استفاده‌کننده، ایجاد ارتباط حسی میان مخاطب و بنا، استفاده از اصل خلاف‌آمد عادت در جهت کشف معنا یا کیفیت فضایی جدید، به کار بستن پیچیدگی و ابهام با جان‌بخشی و معنابخشی و حضور هدایت‌شده در فضا و نه صرفاً به صورت فرمی، توجه به جنبه سلوکی و هدایت ادراک مخاطب از ادراک حسی به درک معنوی آن‌ها پیشنهادهایی است برای معماران برای کمک به تفکر و تذکر مخاطبان برای بازشناسی خویش.

در پایان، اگر بخواهیم راه‌حل‌های ذکر شده را برای تحقق فضایی از آن خود در گذر زمان نظم دهیم با تحلیل وجوه مشابه و نوع راه‌حل‌های ذکر شده و جایگاه آنها در هر یک از مراحل سکونت و احراز هویت، می‌توان به سه ویژگی اصلی برای فضاهای طراحی شده، یعنی تفکرانگیزی، معناپذیری، و تذکاربخشی، و راهبردهایی برای هر یک اشاره کرد که در جدول زیر شرح داده شده است.

نتیجه‌گیری

در این مقاله با نگاهی اجمالی به ایده‌ها و دیدگاه‌های ارائه‌شده توسط برخی از متفکران و فیلسوفان تأثیرگذار غرب مانند هایدگر،

امر سکنی‌گزیدن شاعرانه یاری می‌رساند. و آدمی زمانی شاعرانه سکنی می‌گزیند که توان شنیدن سخنان چیزها را داشته، و زمانی که قادر است تا برداشت خود از این سخنان را با توسل به زبان معماری در قالب اثر آورد.» (شولتز، ۱۳۸۴: ۴۷)

یکی از وجوهی که می‌تواند در میسر تحقق سکونت شاعرانه به انسان کمک کند پیچیدگی و ابهام معمارانه است که در سلسله‌مراتب فضایی و با درگیری ادراک مخاطب و هدایت او به تفکر میسر می‌گردد. در معماری معاصر، با استفاده از پلان‌های تسری یافته و قواعد و استانداردهای مشخص، به‌جای پیچیدگی و ابهام، حضوری هدایت‌شده در فضا به صورت فرمی به رخ کشیده می‌شود. بدون وجود معنای فکر شده، و سلب معنابخشی با غلبه فرم و مصالح بر ادراک مخاطب، مجالی برای فعال بودن استفاده‌کننده معماری در بازشناسی خویش و تعیین شکل زندگی خود نمی‌ماند.

از طرف دیگر برای تحقق بازشناسی خویش، در کنار حفظ عناصر آشنا که برای نسل قدیم، با دسته‌ای از مفاهیم مرتبط با عالم هستی و روابط آن گره خورده است، در بستر تغییر و تحول زندگی انسان، نیازمند تعریف فرآیندی برای گره خوردن معانی درونی شده، با فرم‌ها، رنگ‌ها، نقوش‌ها و مصالحی هستیم که ممکن است در بستر زمان تغییر یابند. عدم تحمیل معنای مشخص و

از این رو هویت‌مندی در طراحی معماری و شهری ذیل معماری تذکاربخش، معناپذیر، تفکرانگیز، و در یک کلام، معماری آماده‌گر سکونت شاعرانه میسر می‌گردد. تفکرانگیزی در راستای شناخت درونی هویت فردی خویش در نسبت با هستی، معناپذیری در جهت امکان‌پذیری گره خوردن معنا با فضا یا کالبد معماری در بستر زمان و سکونت شاعرانه، و تذکاربخشی در راستای تثبیت و تداوم الگوهای ادراکی و رفتاری مخاطبان مبتنی بر فرهنگ مشترک خصیصه‌های فضایی هستند که مراحل احراز و تثبیت هویت در فضا و تداوم آن در بستر زمان را هموار می‌کنند. استفاده از نشانه‌های آشنا و صورت‌های گره‌خورده با مفاهیم، فراهم‌آوری امکان تعلق، خوانایی و لمس‌پذیری فضا، و فراهم‌آوری انتقال ذهن از صورت به معنا با کیفیت تمثیلی فضا به عنوان مؤلفه‌هایی که فضا را به فضایی مدگر و دارای هویت تبدیل می‌کند تعریف گردیدند. همچنین استفاده از اصل خلاف‌آمد عادت در کیفیات فضایی و به کار بستن پیچیدگی و ابهام با جان‌بخشی و معنابخشی و حضور هدایت‌شده در فضا نیز می‌تواند به انگیزش تفکر مخاطبان برای بازشناسی خویش کمک کند. در صورت انگیزش تفکر، معماری می‌تواند بستری برای تعریف فرآیندی برای گره خوردن معانی درونی شده، با فرم‌ها، رنگ‌ها، نقش‌ها و مصالحی باشد که ممکن است در بستر زمان تغییر یابند. این مؤلفه‌های ذکر شده برای هر یک از راهبردهای هویت‌مندی می‌تواند در پژوهش‌های دیگر کامل‌تر و تدقیق گردند. و البته پاسخ نهایی در تذکر به این مهم مطرح می‌گردد که بازگشت به فضاهای گمشده جز با بازگشت درونی انسان به عرصه‌های رها شده وجودی خویش امکان‌پذیر نیست و قدم اول درافکندن طرح راه این بازگشت است.

شولتز، گادامر و دیگران در مورد هویت در فضاهای معماری امروزی، و کنکاش در نظرات اندیشمندان ایرانی در باب بحران هویت و بازتاب آن در معماری، تلاش شد تا بر چندوچون‌بازیابی فضایی مبتنی بر هویت در معماری معاصر وقوف یابیم. بینش این اندیشمندان پیچیدگی‌ها و چالش‌های پیش رو در تعریف و حفظ هویت در محیط مصنوع را روشن نموده و بر لزوم برقراری نسبتی آگاهانه با تجدد و وضعیت انسان امروز پرتو افکند. تحلیل این نظرات و دسته‌بندی آنها ما را به توجه به مفهوم کلیدی سکونت و زیست شاعرانه و سه خصیصه اصلی تفکرانگیزی، معناپذیری، و تذکاربخشی برای فضاهای معماری راستای تحقق آن رهنمون ساخت که ذیل هر یک می‌توان مؤلفه‌هایی را به عنوان راهکارهای معمارانه برای تحقق آنها ذکر نمود.

احساس آشنایی و «در خانه بودن» در فضا مبتنی بر تحقق واقعی امر سکونت انسان است که مبتنی بر برقراری نسبتی پر معنا با فضا و درونی شدن مشخصات معمارانه فضا برای اوست. برقراری این نسبت مبتنی بر استعاره و تمثیل به معنای اعم آن و به عبارتی زیست شاعرانه است. تحقق چنین زیستی مبتنی بر گره خوردن معانی درونی شده با مظاهر معمارانه فضا اعم از فرم و رنگ و نقش و هندسه است. انسان از آن‌رو که اهل نسیان است همواره نیازمند تذکری است که مبدأ و مقصد او را یادآور شود. این تذکر در معماری بدین صورت جلوه می‌نماید که فضایی که خلق می‌شود باید از مؤلفه‌ها و عناصری استفاده کند که آماده‌گر این تذکار باشند. استمرار و همپا بودن طراحی همگام با فرآیند زندگی و درک و التزام به الگوهای ثابت آن در عین فراهم‌آوری امکان تذکر همراه با تفکر و انتخاب، با امکان تغییر و نو به نو شدن می‌تواند همراهی فضا را در کمک به انسان در مسیر رجعت مداوم به خویش و تداوم تذکار میسر گرداند.

پی‌نوشت‌ها

1. Martin Heidegger
2. Christian Norberg-Schultz

3. Hans-Georg Gadamer
4. Self Image

5. genius loci

۶. مروارید قاسمی در کتاب «اهل کجا هستیم» تحت دو عنوان بازشناسی و تشخیص، به نوعی به ارائه‌ی راهکارهایی برای تحقق این دو امر در بافت‌های مسکونی می‌پردازد.

فهرست منابع

آشپانی برای مرغ باغ ملکوت، ماه‌نامه *آینه خیال*؛ شماره ۹، مرداد و شهریور ۱۳۸۷؛ ۸۴-۸۸.

داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۳)، *فرهنگ، خرد و آزادی*، تهران: نشر ساقی.

پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۷۵)، *هویت و این‌همانی با فضا*؛ صفا، سال ششم، شماره ۲۱-۲۲؛ ۱۰۰-۱۰۷.

حجت، مهدی؛ کشاورز افشار، مهدی (۱۳۸۷)، *گفتگو با مهدی حجت*؛

فکوهی، ناصر؛ حسین یزدی، مریم (۱۳۹۲)، هویت مکانمند و بی‌هویتی در فضای شهری، مطالعه موردی دو مجتمع مسکونی در شهر تهران؛ پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، پاییز و زمستان ۱۳۹۲، دوره سوم، شماره ۲، صص ۱ تا ۱۸.

قاسمی اصفهانی (۱۳۹۴)، *مروارید، اهل کجا هستیم؟ هویت‌بخشی به بافت‌های مسکونی*، چاپ سوم، تهران: انتشارات روزنه.

معین، محمد (۱۳۷۹)، *فرهنگ فارسی*، ج ۴، مدخل «ه»، تهران: امیرکبیر.

کچویان، حسین (۱۳۸۴)، *تطورات گفت‌وگوهای هویتی ایران: ایرانی در کشاکش با تجدد و ما بعد تجدد*، تهران: نشر نی.

کیدر، پل (۱۳۹۶)، *گادامر برای معماران*، ترجمه زهرا برادران، تهران: نشر کتاب فکر نو.

نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۳۹۷)، *وجود، فضا و معماری*، ترجمه ویدا نوروز برازجانی، تهران: پرهام نقش.

نوربرگ شولتز، کریستیان (۱۴۰۲)، *مفهوم سکونت*، به سوی معماری تمثیلی، ترجمه محمود امیر یاراحمدی، چاپ دوازدهم، تهران: نشر آگه.

هایدگر، مارتین (۱۳۹۳)، «بنا کردن، سکونت کردن، فکر کردن». در *فلسفه تکنولوژی / آثاری از مارتین هایدگر... [و دیگران]*، گردآوری و ترجمه شاپور اعتماد، چاپ پنجم، تهران: نشر مرکز.

داوری اردکانی، رضا (۱۳۸۷)، ریشه‌ای تاریخی در فضایی متجدد؛ در *عقل و زمانه / گفتگوها (۱۸۳-۱۹۲)*، تهران: سخن.

سازگار، مایده و سیدیان، سید علی (۱۳۹۴)، بررسی ارکان‌های هویت از دیدگاه دانشمندان معاصر ایران، *کنفرانس بین‌المللی معماری، شهرسازی، عمران، هنر و محیط زیست: افق‌های آینده*، نگاه به گذشته. <https://civilica.com/doc/607429>

شایگان، داریوش (۱۳۹۲)، *در جست‌وجوی فضاهای گمشده*، تهران: نشر فرزانه روز

شایگان، داریوش (۱۳۹۶)، *افسون‌زدگی جدید: هویت چهل‌تکه و تفکر سیار*، ترجمه فاطمه ولیانی، تهران: نشر فرزانه روز

طباطبایی لطفی، زکیه السادات (۱۳۹۲)، *کالای مسکن یا خانه حضور: تناظر زندگی و معماری*، ماهنامه *سوره اندیشه*، اردیبهشت و خرداد ۱۳۹۲، ۳۵-۳۹.

فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۶)، *مدرنیت و مسکن (رویکردی مردم‌نگارانه به مفهوم خانه، سبک زندگی روستایی و تحولات امروزی آن)*، فصلنامه *تحقیقات فرهنگی*، سال اول، شماره ۱، پاییز، ۱۳۸۶ - صص ۳۶-۲۵.

فروغمند اعرابی، هوشنگ؛ ارژمند، محمود (۱۴۰۱)، *چیستی اصالت و هویت فرهنگی در معماری معاصر ایران با اتکا به آرا و اندیشه آثار شایگان*، *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، بهار ۱۴۰۱ - شماره ۴۷، صص ۹۱ تا ۹۹.

Gadamer, Hans Georg; 2004, *Truth and Method*; Marshall, (English translation by:)Weinsheimer, Joel and Donald G, Continuum, third edition.

Heidegger, Martin; 1927, *Being and time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row.

Heidegger, Martin, 1971, *Building dwelling thinking*, in: "Poetry, Language, Thought," Harper and Row, New York.

Lynch, Kevin, 1960, *The Image of the City*, MIT Press, Cambridge.

Norberg-Schulz, Christian, 1980, *Genius Loci: towards a phenomenology of architecture*, Rizzoli, New York

Oxford Reference, www.oxfordreference.com, Visited 16th August 2023.

تبیین سیر تاریخی تحولات کالبدی - طبیعی شهر آمل

نرگس حمزه^۱، مرتضی لطفی پور سیاهکلرودی^۲

تاریخ دریافت: ۲۲-۰۴-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.2006927.1049

چکیده

شناخت نظام‌مند از پیشینه شهرهای تاریخی ایران و درکی عمیق از تحولات کالبدی، طبیعی، تاریخی، سیاسی - اجتماعی و اقتصادی آن و ارائه الگو و خط سیری که بیان‌کننده روند تحولات شهر است از مهم‌ترین موضوعات تاریخ تمدن ایران اسلامی است. به همان اندازه که این مهم می‌تواند درک روشنی از رفتارهای آتی یک شهر به پژوهشگران و تهیه‌کنندگان طرح‌ها دهد، خلأ این شناخت نیز موجب گسست تاریخی و هویتی ساکنان با شهر به‌عنوان بستر زندگی، رشد و فعالیت شهروندان خواهد بود. با پذیرش این موضوع، آنگاه ارائه یک الگو و خط سیر مشخص که بیان‌کننده روند تحولات شهر است اهمیتی دوچندان می‌یابد. شهر آمل به‌عنوان یکی از راهبردی‌ترین کانون‌های جمعیتی شمال کشور دست‌خوش تغییرات متعدد در پیشینه سکونتگاهی خود بوده است. عمده این تحولات که سازمان فضایی شهر را تحت تأثیر خود قرار داده حول عنصر اصلی طبیعی ساختاربخش آن شکل گرفته است. هدف تحقیق شناسایی ساختارهای اصلی کالبدی و طبیعی سازنده تمدن آمل با استفاده از داده‌های تاریخی است. این تحقیق با روش تفسیری - تاریخی به انجام رسیده و یافته‌ها در قالب سیر تحولات کالبدی (رشد و افول شهر در ادوار تاریخی) با استفاده از دیاگرام بمونت بیان شده است. نتایج حاصله گویای آن است که برای ایجاد پیوند هویتی - عملکردی بین دوره‌های تاریخی گذشته شهر و طرح‌های توسعه فعلی و آتی آن باید توجه به نمادها و نشانه‌های تاریخی، بازیابی نقش تجاری و بازرگانی شهر، پیوند بین گذشته و آینده شهر و بهره‌گیری از ظرفیت‌های رودخانه اصلی موجود در شهر مدنظر قرار گیرد.

کلیدواژگان: سیر تاریخی، تحولات کالبدی - طبیعی، دیاگرام بمونت، آمل.

۱. کارشناسی ارشد مرمت شهری، گروه معماری، دانشکده هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

Email: narges_hamzeh@ut.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

Email: morteza_lotfipour@yahoo.com

مقدمه

شهر را نه می‌توان به‌تنهایی از شرایط گذشته آن شناخت و نه صرفاً از وضعیت امروز آن. نه‌تنها کالبد شهر، که حتی مفهوم آن نیز در گذر زمان دچار دگرگونی شده است و نمی‌توان شرایط یک دوره را به دیگر دوره‌ها تعمیم داد. برای شناخت درست شهر، می‌باید لایه‌های مختلف تأثیر بر هر دوره را بررسی و تفسیر کرد. باید به تونل زمان وارد شد و هر دوره را بر پایه شرایط، امکانات و محدودیت‌های آن دوره ارزیابی کرد. توسعه و تکوین شهر تنها متأثر از شرایط درونی و بیرونی آن نیست بلکه خلاقیت سازندگان هر دوره تاریخی بر کیفیت آن تأثیرگذارند (سلطان‌زاده، ۱۳۶۵: ۲۴).

شهر آمل با دارا بودن پیشینه تاریخی و اهمیت فراوان از نظر تغییر و تحولات کالبدی، عملکردی و طبیعی از قرن‌ها پیش مورد توجه بوده است. در گذشته‌ای نه‌چندان دور، این شهر دارای کالبدی منسجم و پایدار بوده و اصالت خود را حفظ کرده است و فضاهایی همچون بازار، بناهای تاریخی اطراف رودخانه هراز، نهر شهر رود، امامزاده ابراهیم و بقعه میربزرگ و ... تمام شهر را پوشش می‌داده‌اند (مهندسين مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۷۸). اما با ورود اولین خیابان‌ها، انسجام بازار، بافت، محلات مسکونی و نهر شهر که محور طبیعی مؤثری بر شهر تاریخی آمل بوده و نقشی مهم در شکل‌گیری محلات ایفا می‌کرده است، بر هم ریخت. بنابراین با بررسی طرح‌هایی که بیشتر تحت تأثیر شرایط کالبدی - تاریخی و طبیعی بوده و نگاه عمیقی به رابطه شهر و الگوهای مناسب و منطبق با زندگی امروز دارند، می‌توان نوع نگرش به بافت شهر را در طی فرآیندهای مرمت شهری (اعم از بازسازی، بهسازی و یا حتی نوسازی) تحت تأثیر قرار داد.

پیشینه پژوهش

مقاله حمیدرضا وارثی، علی‌زنگی آبادی و ابوذر وفايي (۱۳۸۵) با عنوان "سیر تحولات تاریخی و کالبدی بافت قدیم شهر کاشان" که در آن بیان می‌دارد این شهر در گذشته دارای ساختاری مشخص، حصار و بارویی که مرز محله را تعیین می‌کرد و قلعه‌ای که در نزدیکی آن حصار، محافظت بافت را از دشمنان مقدور می‌داشت بوده است. در شهرسازی معاصر با ایجاد خیابان و فلکه و همچنین با توسعه مرکزیت اداری شهر و ایجاد ساختمان‌های غیربومی و محصور در فضای سبز، لطمات جبران‌ناپذیری بر بافت ارگانیک شهر وارد کرده است و سازمان فضایی و ساختار کالبدی بافت تاریخی دچار دگرگونی شده است.

مقاله مجتبی رضازاده اردبیلی و لیلا پیغامی (۱۳۸۸) با عنوان "رهیافتی حاصل از شناخت شهر سنتی به منظور ارائه الگوی مداخله در بافت (مطالعه موردی: اردبیل)" که با هدف دستیابی به الگویی مناسب جهت مداخله در بافت‌های تاریخی، به مطالعه موردی در زمینه شهر اردبیل پرداخته است و در آن تأثیر شناخت تاریخی و کالبدی شهر در ارائه طرح و به بررسی حوادث تاریخی، رشد، گسترش و تحولات شهر در دوران گوناگون می‌پردازد و سپس به معرفی عناصر تأثیرگذار در طراحی بافت کهن به تحلیل ساختار کهن محلات و شناسایی نقاط مهم بافت با توجه به تعاملات اجتماعی - فرهنگی مردم پرداخته و در ادامه به معرفی طرح، در قالب پیشینه، اهداف، فرایند برنامه‌ریزی و طراحی انجام گرفته است و دستاوردهای این پروژه، شامل دستیابی به فضایی درخور تعاملات بشری امروز با حفظ استخوان‌بندی ارزشمند بافت و خلق فضاهای شهری با توجه به بروز جلوه‌هایی از آداب و سنن اصیل مردم در آن‌ها و ارائه الگوها و ضوابط مشخص طراحی در بافت کهن است و در انتها درصدد ارائه نمونه‌ای برای طراحی و مدیریت در بافت‌های کهن مشابه است.

مقاله الهام دهقانی، باقر کریمی و مریم حق‌پناه (۱۳۹۴) با عنوان "سیر تحول و دگرگونی کالبدی شهر تاریخی لار (جست‌وجو در ژرف‌ساخت‌های معنایی معماری ایرانی - اسلامی)" به بررسی مراحل شکل‌گیری و تحول تاریخی شهر لار پرداخته و همچنین به تمامی تحولات اجتماعی، اقتصادی، طبیعی و... که منجر به تحولات کالبدی شهر نیز شده؛ اشاره کرده است.

آنچه پژوهش حاضر را به نسبت سایر پژوهش‌های مشابه متمایز می‌سازد به‌کارگیری نمودار بمونت (با توضیح و تفسیر آن در ادامه مقاله) و همچنین نگاهی جامع به وجه طبیعی در کنار وجه کالبدی است به گونه‌ای که کلیت سیر تحولات این شهر در قالب دیاگرامی شامل دوره‌های زمانی و حاکمیتی مختلف به نمایش درآمده و شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی شهر را تبیین می‌کند.

ادبیات پژوهش

وجه تسمیه شهر

برای وجه تسمیه شهر آمل ۳ نظریه وجود دارد که در نظریه اول: عده‌ای احداث و یا پیدایش آن را به پادشاهان پیشدادی از جمله "کیومرث" و یا دیگران نسبت می‌دهند. نظریه دوم: ابن

اقوام این سرزمین تابع حکومت مرکزی شدند. در عهد اشکانی و به طور مشخص در دوره فرهاد یکم (۱۸۱-۱۷۳ ق-م) ماردها در منطقه آمل مغلوب حکومت مرکزی شدند. گفته می‌شود وی گروهی از این قوم را به سرزمین پارت در شمال خراسان کوچ داد و آنان در غرب آمودریا که آن را «آمل زم» نیز می‌خوانند، ساکن شدند. در عهد اردشیر اول نیز شاه طبرستان (تپوران شاه) تابع حکومت ساسانی شد.

پس از ورود اسلام به ایران نیز حمله مسلمانان به شرق طبرستان در ۲۲ و ۳۰ هـ-ق (۶۴۳ و ۶۵۱ م) به وقوع پیوست (ابن اسفندیار، ۱۳۸۹: ۷۳). این حمله به هنگام خلافت عمر به سرداری سوبیدن مقرر و سعیدبن عاص روی داد که در نتیجه گیل پسر گیلان شاه اسپهبد طبرستان تعهد کرد سالانه ۵۰۰۰۰۰ درهم جزیه بپردازد. فتح طبرستان تا زمان خلافت عباسیان به تعویق افتاد و در نهایت عمر بن علا از سوی ابوالخصیب با ۱۰۰۰۰۰ مرد آمل را تصرف کرد (خواندمیر، ۱۳۳۳: ۴۰۴/۲) و آمل پایتخت والیان خلفا در طبرستان شد (رایینو، ۱۳۶۵: ۵۸). در زمان هارون الرشید در ۱۷۷ هـ-ق / ۷۹۳ م مسجد جامع آمل به فرمان ابراهیم بن زهیک بنا شد (همو، ۱۳۷۸: ۷۲). دیوارهای آمل نیز در ۱۷۹ هـ-ق / ۷۹۵ م به فرمان عبدالملک بن ققاع تعمیر و مرمت گردید (همو، ۱۳۷۸: ۱۸۹). مازیار پسر قارن در سال ۲۲۴ هـ-ق / ۸۳۹ م باروی آمل را ویران کرد (زرین کوب، ۱۳۶۸: ۵۴۶) و از این پس طبرستان ضمیمه قلمرو طاهریان گردید و تا ۲۵۰ ق / ۸۶۴ م در تصرف آنان بود و سرانجام حسن بن زید در سال ۲۵۰ تا ۳۱۶ هـ-ق / ۸۶۴ م دولت علوی را در طبرستان تأسیس کرد و آمل را مرکز آن ساخت و از این پس مسلمان شدند (اصطخری، ۱۳۴۰: ۱۶۹).

شکل ۱. نقشه طبرستان قدیم و موقعیت شهر آمل
(ستوده، ۱۳۶۶: ۴۰).

اسفندیار و میر ظهیرالدین مرعشی، پیدایش آمل را به «آمله» زن فیروز شاه که پایتخت او در بلخ بود، نسبت می‌دهد و داستان آن را چنین بیان می‌دارد: «شاه از دختر سؤال کرد: اکنون ای حکیمه، مراد خویش بخواه، دختر گفت: شاه شهرستانی فرماید، آنجا که محل ما است. شاه فرمود: تا آنجا شهرستانی بنیاد نمایند. چون اسم آن دختر «آمله» بود، آن شهر را به «آمل» (یعنی ترا مبارک باد) موسوم ساختند. نظریه سوم بیان می‌دارد: به موجب تحقیقات علمی اخیر مشخص گردید که ماردها یا آماردان در همین منطقه آمل که معمورتر و مستعدتر از سایر نقاط طبرستان بوده سکنی گزیده و نام «آمرد» به «آملد» و «آمل» تبدیل شده است (لونجی، ۱۳۷۱: ۳۴).

با این حال به نظر می‌رسد احتمال قریب به واقع آن است که واژه آمل که گونه پهلوی آن آموی^۱ است، از قبیله باستان (آ)مردها یا (آ)ماردها گرفته شده است. مورخان باستانی غربی نام این قبیله را مردی^۲ یا آمردی^۳ آورده‌اند (همان منبع). با توجه به اسناد تاریخی این شهر حداقل از دوره ساسانی تا دوره مغول پایتخت مازندران بوده است.

مورخین یونانی از اقوام آریایی که در هزاره قبل از میلادی در مازندران فعلی ساکن بودند؛ اطلاعاتی دارند و از دو قوم یاد کردند:

- آماردها یا مردها که در ناحیه سواحل غربی رود هراز یعنی از آمل به طرف مغرب مسکن گزیدند؛ و نام خود را بر آن نهادند.
- تپوری‌ها، که در ناحیه کوهستانی بین شاه‌کوه و هراز پراکنده بودند؛ سرزمین تپوری‌ها را تپورستان و دوره اسلامی تپرستان گفتند. در نواحی شمال ایران سکنی گزیدند؛ زبان تپوری که بعدها تبری شد (مهجوری، ۱۳۴۳: ۱۹۰-۱۸۴).

سیر تحولات تاریخی شهر

طبق تحقیقات باستان‌شناسان، استان‌های ساحلی دریای خزر احتمالاً از ۷۵۰۰۰ سال پیش محل زیست انسان بوده است، که یکی از این اقوام ماردها (مردها) در مازندران و حدود آمل بودند (بارتولد، ۱۳۰۸: ۲۳۴-۲۳۳). در اساطیر ایرانی از پیکار میان آریاییان و دیوان در این ناحیه یاد شده است. سیر تحولات تاریخی شهر در سده‌های مختلف به شرح زیر قابل بازشناسی است:

اسناد تاریخی گویای آن است که در روزگار هخامنشیان

باشکوه تجدید بنا یافت (رایینو، ۱۳۶۵: ۷۱-۷۰). در زمان نادرشاه افشار یک کارخانه آهن سازی برای ساختن گلوله های توپ و خمپاره و نعل اسب در نزدیکی آمل پی ریزی شد (کرزن، ۱۳۸۰: ۲ / ۶۰۹؛ محبوبی اردکانی، ۱۳۵۴: ۴۱). و سرانجام در دوره حکومت قاجار، جاده ای از تهران به آمل و راه آهنی از محمودآباد کشیده شد (کرزن، ۱۳۸۰: ۱ / ۵۰۲ - ۵۰۳؛ بارتولد، ۱۳۰۸: ۲۴۳-۲۴۴).

سیر تحولات کالبدی هسته کهن شهر

آمل از سده های پیش از میلاد سکونتگاه مردم بوده و این مستند بر شواهد باستان شناسان و مورخان است و سابقه آمل به خاطر وجود سکه های متعددی که پیدا شده به دوره پیشدادیان و کیانیان^۴ نسبت داده اند و به طور کلی بر اساس اسناد و مدارک تاریخی، تکوین شهر به زمان ساسانی برمی گردد اما از نظر کالبدی آمل در طول تاریخ با تحولات گوناگونی مواجه گردیده که در این میان بیش از هر چیز تهاجم و تخریب شهر (مانند کشتار امیر تیمور در سال ۷۹۵ ه-ق و یا آتش سوزی بزرگ شهر در سال ۱۳۳۵ ه-ق)، شهر را در دوره های انتقالی حساسی قرار داده که بیش از هر چیز به ایجاد پدیده مهاجرت از شهر منجر گردید (مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۷۸). با تکیه بر کتب تاریخی و سفرنامه های جهانگردان و نقشه های موجود از شهر می توان مراحل شکل گیری کالبدی شهر را طبقه بندی نمود.

کالبد اولیه شهر پیش از ورود اعراب و اسلام

آماردها و قوم ماردیس پس از رانده شدن توسط مرویان به طبرستان (آمل) آمدند که در کنار رود هراز (ضلع غربی آن) سکنی گزیدند و شهر آمل پایتخت باستانی آنان بوده است. آمل در زمان اشکانیان نیز معمور و آبادان بود که آن را «همو» می نامیدند و در این زمان تحت سلطه سیاسی - اداری ساتراپی هیرکانیه^۵ قرار داشت (اسلامی مقدم، ۱۳۹۰: ۱۵). از دوره قبل از اسلام، چیزی به جز بقایای شهر قدیم آمل نمانده است (جدول ۱ و شکل ۳).

پیشینه تاریخی شهر آمل به پیش از دوره ساسانیان و در زمان اسکندر برمی گردد. در دوره ساسانیان به دلیل فرار پیروان مزدک به این شهر، بر اهمیت این شهر افزوده شد. زمان ساسانیان نیز شهر آمل از عمران و آبادانی برخوردار بود

شکل ۲. نقشه اصطخری و موقعیت آمل در سال ۳۴۰ ه ق (اصطخری، ۱۳۴۰: ۱۶۸).

(شکل های ۱ و ۲).

در ۴۲۶ ه-ق / ۱۰۳۵ م شهر آمل مورد حمله مسعود غزنوی قرار گرفت و خرابی زیادی بر آن وارد آمد. در ۶۰۶ ه-ق / ۱۲۰۹ م در آمل به نام علاءالدین محمد خوارزمشاه خطبه خواندند و از آن پس خراج آنجا را به خوارزم می فرستادند. این وضع تا حمله مغول در ۶۱۶ ق / ۱۲۱۹ م ادامه داشت (رایینو، ۱۳۶۵: ۶۰). به هنگام یورش مغولان، آمل مورد حمله قرار گرفت و بیش از دیگر شهرهای این ناحیه صدمه دید (بارتولد، ۱۳۰۸: ۲۴۱). ولی در عهد ایلخانیان آمل دوباره آباد شد. به گونه ای که شهر ۷۰ مدرسه داشت در ۷۴۳ ه-ق / ۱۳۴۲ م و بار دیگر در ۷۵۰ ه-ق / ۱۳۴۹ م در آمل بیماری وبا شیوع یافت (رایینو، ۱۳۶۵: ۶۰). مرعشیان که شیعه مذهب بودند بر طبرستان تسلط یافتند و آمل را پایتخت خود قرار دادند و مذهب شیعه اثناعشری را رسمیت بخشیدند.

در عهد صفویان، به ویژه در زمان شاه عباس اول مازندران مورد توجه قرار گرفت و راهی از استرآباد و ساری به آمل احداث گردید (بارتولد، ۱۳۰۸: ۲۴۳). در این زمان در آمل قصر و آب انباری به فرمان شاه عباس بنا شد و مقبره میر قوام الدین (میر بزرگ) که به دست مأموران تیمور ویران گشته بود، به صورتی

جدول ۱. اطلاعات موجود از شهر پیش از مادها.

دوره تاریخی	اساطیری، پیش مادها	
پیش از مادها	- آمل همانند بهشت و شهری هفت‌رنگ	
	- آمل شهری فراخ و اساطیری (نبردهای فریدون، آرش، ضحاک، کیخسرو و ... در زیر پای دیو سفید آمل انجام شده است)	
	- رود هراز در کنار شهر	
	- همواره شهری آباد و پررونق	
	- نام آمل شانزده بار در شاهنامه فردوسی آمده و از مراکز مهم اتفاقات بوده	
	- دروازه‌های شهر و باروی آن	
	- کاخ حکومتی و آتشکده	
	- بزرگ‌ترین و مهم‌ترین شهر منطقه و مرکز مازندران	

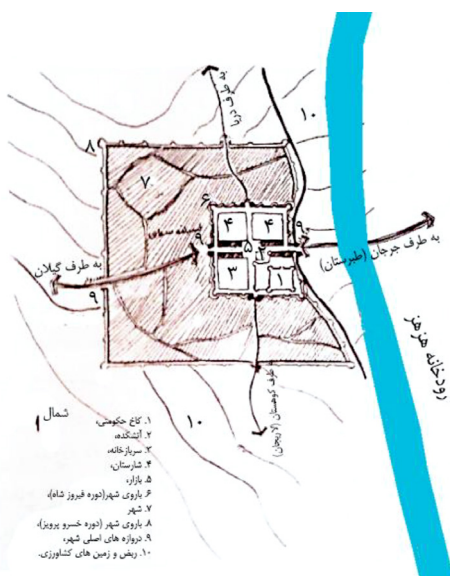
جدول ۲. اطلاعات موجود از شهر در دوران ساسانیان.

دوره تاریخی	ساسانیان
ساسانیان	- پایتخت طبرستان
	- برخورداری از عناصری چون ارگ حکومتی، محلات، آتشکده و بازار
	- الگوی استقرار قصر و عمارت حکومتی در موضع مکانی برتر با حصار به دور آن
	- شارستان ^۶ (با حصار به دور آن) و سواد یا حومه که مامن سکونت قشر اشراف و مردم عادی می‌باشد
	- هسته اولیه بازار در بخش شارستان
	- قرارگیری موضع مکانی شهر در مدخل ورودی طبرستان (اسلامی-مقدم، ۱۳۸۰: ۹-۱۰)
	- دور دیوار اصلی شهر دیواری از گل بود
	- مربوط به دوران مفرغ و آهن
	- وجود کهنه‌زی ^۷ در محدوده آتشکده (گنبد شمس آل رسول)

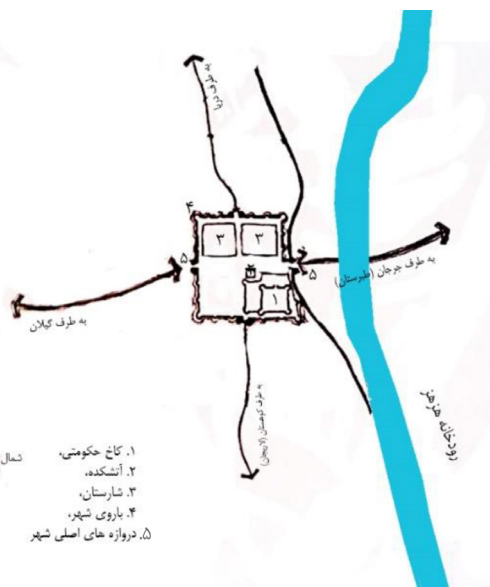
و مرکز ایالت مهم طبرستان بوده است (اسلامی مقدم، ۱۳۹۰: ۱۶). این شهر در زمان ساسانیان نیز در کنار رود هرمز (هراز فعلی) واقع بوده است. خسرو پرویز آمل را پایتخت و اقامتگاه خود ساخت و دور دیوار اصلی شهر، دیواری از گل برپا کرد (مداحی آملی، ۱۳۸۱). در کتاب راهنمای شمال فرخ غفاری چنین آورده است: «از آن به بعد شهر مدت‌ها مقر حکومت و پایتخت حکام محلی مازندران بود» (غفاری، ۱۳۴۷) (جدول ۲ و شکل ۴).

کالبد شهر از دوران اسلامی تا حمله مغول

شهر آمل به سال ۱۳۷ هـ ق توسط سپاه اسلام فتح گردید (لونجی، ۱۳۷۱: ۳۵). به نظر می‌رسد که با فتح شهر، یک جابجایی در مکان آن صورت گرفته است. چه در گذشته، آتشکده‌ها در بخش شارستان قرار داشته، حال آنکه بقایای حاصل از آن آتشکده‌ها در وضع موجود با فاصله‌ای قابل توجه از بافت قدیم قرار دارد. اگر این ظن بهیقین نزدیک باشد می‌توان گفت بنای احتمالی شهر مجدداً به دور از اردوگاه سپاه فاتح اسلام با ساختوسازمان فضایی - کالبدی مشابهی تکوین یافت (اسلامی مقدم، ۱۳۹۰: ۱۸). تحولی که در این زمینه تحقق می‌یابد (ورود اسلام به منطقه آمل) خود را در شکل عنصر مسجد جامع می‌نماید. سیاحانی که بعد از ظهور اسلام در

شکل ۴. کروکی ترسیمی از شهر در دوران ساسانیان (اسلامی مقدم، ۱۳۹۰).

شکل ۳. کروکی ترسیمی از شهر در دوران اساطیری.

جدول ۳. اطلاعات موجود از شهر در دوران اوایل ورود اعراب تا مغول.

دوره تاریخی	اوایل ورود اعراب تا مغول
این فریبون (۳۲۲ ق-ق)	- آمل جامع‌ترین و آبادترین و پرآب‌ترین و بزرگ‌ترین مرکز علمی پارسی‌گویان - بزرگ‌ترین قلمرو حکومتی طبرستان - خندق‌های فراوان - مقر ملوک آریایی در طبرستان و جای بازگانان (ابن فریبون، ۱۳۵۱)
ابن حوقل (۳۶۷ ق-ق)	- بزرگ‌ترین شهر طبرستان - قرن ۴ ق- حاکم‌تشین طبرستان - آمل از قزوین بزرگ‌تر و بسیار پرجمعیت‌تر - بنا و عمارات درهم‌آمیخته (ابن حوقل، ۱۳۴۵: ۲۷)
اصطخری (قرن ۴ ق-ق)	- فراوانی کالای ابریشم - شهری بزرگ و میزان بارانش زیاد
بیهقی (۵۶۵ ق)	- آمل، مادر شهر منطقه خود و شهر بزرگان (لونجی، ۱۳۷۱: ۳۸-۳۷).

فیروز شاه بلخ ساخته شد. آمله دارای پسری به نام خسرو بود که پس از مرگ پادشاه بلخ، پادشاهی مقتدر گردید و آمل را پایتخت خود برگزید و بیشترین سعی و کوشش خود را صرف ساختن قلعه‌های محکم و ساختمان‌های زیبا و آبادانی این شهر نمود. حتی دستور داد در بیرون شهر ساختمان و قصرها بسازند و عمران و آبادی بنمایند (ابن اسفندیار، ۱۳۸۹). شهر در این دوره دارای چهار دروازه به نام‌های دروازه گیلان، دروازه گرگان، دروازه کوهستان و دروازه دریا بود و مقدار زمینی که برای ساختن اولیه شهر فراهم کردند چهارصد هکتار بود (جدول ۴، و شکل‌های ۶ و ۷).

دوره‌های مختلف از این شهر بازدید کرده‌اند، اواسط قرن سوم تا اواخر قرن چهارم هجری را اوج شکوفایی شهر دانسته‌اند. در این دوره که مصادف با به قدرت رسیدن علویان است، شهر آمل به عنوان مرکز طبرستان مورد توجه قرار می‌گیرد. مرکزیت سیاسی، موقعیت سوق‌الجیشی و مجاورت شهر با گذرگاه‌های بین منطقه‌ای، رشد و توسعه شهر را در ابعاد اجتماعی و اقتصادی رقم می‌زند. فرآیند چنین مواردی از رشد در توسعه فیزیکی شهر در بخش ربض^۸ (به علت انتقال پاره‌ای از فعالیت‌های اقتصادی) و توسعه کالبدی عناصری چون بازار متجلی می‌شود (لونجی، ۱۳۷۱: ۳۷). در قرن پنجم وقتی با همت خواجه نظام‌الملک طوسی، قرار شد مدارس مشابه دانشگاه‌های امروزی به نام نظامیه در شهرهای بزرگ جهان آن روز از جمله بغداد، دمشق، بلخ، نیشابور و بخارا تأسیس شود آمل از جمله شهرهایی بود که در کنار شهرهای فوق صاحب نظامیه گردید (مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۷۸) (جدول ۳ و شکل ۵).

کالبد شهر از حمله مغول تا دوران صفوی

ابن اسفندیار در کتاب تاریخ طبرستان نوشته است، آمل مأخوذ از نام آمله دختر اشتهاد است که به اتفاق برادرش یزدان به دلیل کشتن شخصی از تبار دلیم به نواحی آمل فعلی آمد و روستایی را بنا نهادند. وی می‌نویسد: بنای آمل به فرمان آمله همسر

۱. کاخ حکومتی، شمال
۲. مسجد جامع
۳. نظامیه
۴. بازار
۵. بازار
۶. باروی شهر (دوره خسرو پرویز)
۷. محلات
۸. باروی شهر (دوره خسرو پرویز)
۹. دروازه‌های اصلی شهر
۱۰. زمین‌های کشاورزی
۱۱. معابر و گراهای اصلی محلات
۱۲. خندق

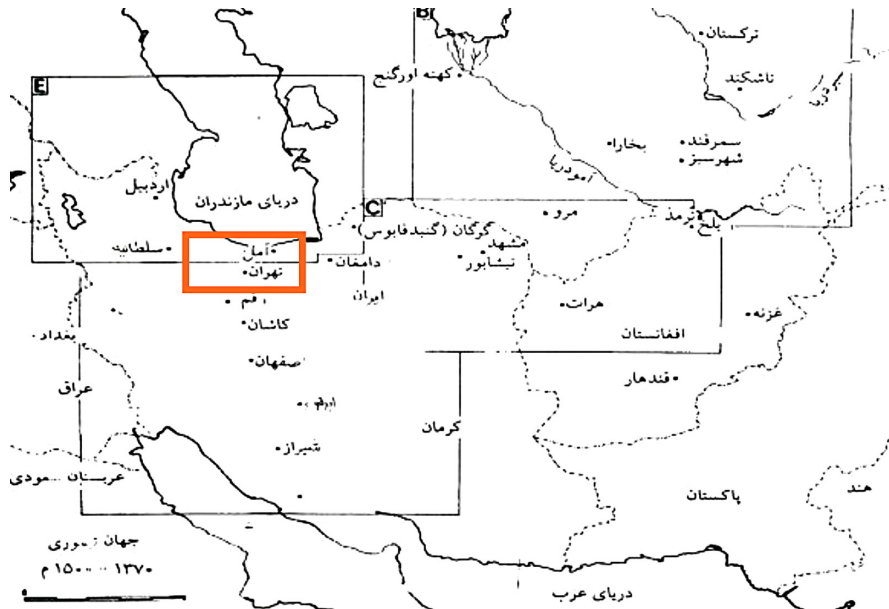
۱. کاخ حکومتی، شمال
۲. مسجد جامع
۳. بازارستان
۴. بازارستان
۵. بازار
۶. باروی شهر (دوره خسرو پرویز)
۷. باروی شهر (دوره خسرو پرویز)
۸. باروی شهر (دوره خسرو پرویز)
۹. دروازه‌های اصلی شهر
۱۰. ربض و زمین‌های کشاورزی
۱۱. قصر خسرو پرویز
۱۲. خندق

شکل ۵. کروکی ترسیمی هسته درونی شهر آمل و تأثیر محور آمل به بابل و رودخانه هزار بر گسترش و شکل‌گیری شهر (برگرفته از طرح اسلامی مقدم، ۱۳۹۰).

شکل ۶. کروکی ترسیمی از شهر در دوران مغول و قبل از صفویه.

جدول ۴. اطلاعات موجود از شهر در دوران مغول و قبل از صفویه.

مغول و قبل از صفویه	دوران تاریخی
<ul style="list-style-type: none"> - ساخته شده به فرمان فیروز شاه و به خواهش همسرش - یاروی حصار از خشت پخته - خندقی گرد شهر که عمق آن ۳۳ ارش، به ارش مساحان و عرض یک تیر پرتاب و قعر یک و چهار باب بر حصار - اسامی باب‌ها: باب الجریان (دروازه شرقی)، باب گیلان (دروازه غربی)، باب الجبال یا کوهستان (دروازه جنوبی) و باب البحر به سمت دریای خزر (دروازه شمالی) - مساحت شهر چهارگوش، نزدیک ۴۰۰ جریب زمین (غفاری، ۱۳۸۶) - قصری بیرون خندق در زمان خسروپرویز - بنیاد نهادن اکابر و ملوک برای جوار پادشاه، باغ، سرای، بازار و مستغل - حصار دیگری از گل در زمان خسروپرویز - رض را ملین السورین می‌گفتند (لونجی، ۱۳۷۱: ۲۳-۳۰) - بازار جهانی روزگار خود 	<p>حسن بن اسفندیار (۶۱۳ هـ-ق)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - آمل از عصر ساسانی و پس از ورود اسلام و در زمان خلافت عباسیان، بزرگترین شهر طبرستان و در دشت قرار دارد و مرکز ناحیه طبرستان - آمل پایان عصر عباسی پایتخت فرمانروایان بود - آمل در قرن ۴ هـ-ق یا یورش تیمور، موقعیت سابق خود را بازیافت (کردی، ۱۳۶۸: ۶۰) 	<p>یاقوت حموی (۶۱۷ هـ-ق)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - بیمارستان، مسجد قدیمی و مسجد نو دارد - هر دو مسجد رواقی بزرگ دارد - تجارت پررونقی در آمل وجود دارد (مقدسی، ۱۳۶۱). 	<p>مقدسی (۶۵۸ هـ-ق)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - آمل قصبه طبرستان - بزرگتر از قزوین - بسیار آبادان - دارای کهن‌ترین بناهای این نواحی (ابوالقدا، ۱۳۷۷) 	<p>ابوالقدا (۷۳۲ هـ-ق)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - ساخته شده توسط طهمورث پادشاه پیشدادی - شهری بزرگ - آمل از اقلیم چهارم (ستوده، ۱۳۶۶) - زمان پادشاهی فریدون تا زمان بهرام گور آمل پایتخت دنیای مسکون بود (مهجوری، ۱۳۴۳: ۱۸۷) 	<p>حمدالله مستوفی (۷۵۰ هـ-ق)</p>

شکل ۷. موقعیت شهر آمل در نقشه طبرستان دوره تیموری، (مأخذ: معماری دوره پهلوی اول، موسسه تاریخ مطالعات ایران).

کالبد شهر در دوران حکومت صفویه

در عصر صفوی آمل رونق فراوان گرفت و حکام صفویه به مازندران دل‌بستگی خاص داشتند ولی در دوران حکومت شاه اسماعیل صفوی سیلی عظیم می‌آید و شهر تخریب می‌گردد و در اوایل قرن یازدهم هـ-ق شاه‌عباس اول عده‌ای از گرجی‌ها را به آمل کوچ داده تا جای جمعیت از دست‌رفته را بگیرد (اسلامی مقدم، ۱۳۹۰: ۲۳). (جدول ۵).

کالبد شهر در دوران حکومت افشاریه

آمل در زمان افشاریه و زندیه دچار تحول دیگری شد و بر اساس موقعیت خود به عنوان شهری برای تجارت و ساخت‌وساز ادوات جنگی بود. به واسطه موقعیت شهر در آمل توپخانه‌ها بنا نهاده شد و مراکز دادوستد از پیش بیشتر شد (رحمتی‌نیا، ۱۳۸۹: ۱۸-۱۹). (جدول ۶).

کالبد شهر در دوران حکومت قاجاریه

از دوره نادرشاه تا اواخر دوره قاجار، دوران قهقرایی شهر آمل بوده و هرج و مرج‌های سیاسی و بلایای مکرر طبیعی و انسانی نتوانست در تاریخ مازندران خودنمایی کند (لونجی، ۱۳۷۱: ۶۰). شهر آمل به همان محل و مقر ابتدایی اکتفا نکرده و

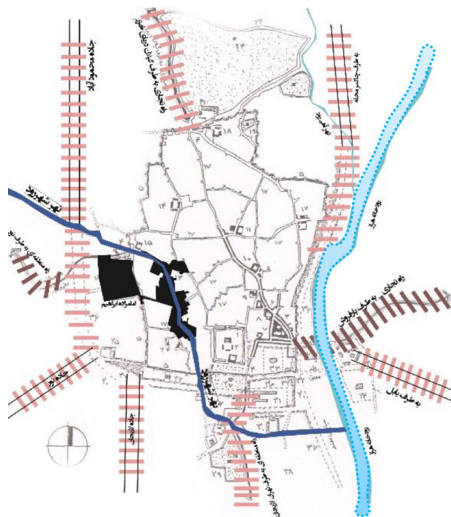
جدول ۵. اطلاعات موجود از شهر در دوران صفویه.

دوران تاریخی	صفویه
توماس هربرت (۱۰۳۶ هـ-ق)	- آمل در دشتی وسیع بنا شده - خاکی بسیار حاصلخیز - امروزه شهری آباد، اما در گذشته آبادتر بوده است - دارای حصار و باره‌ی زیبا و مستحکم در سراسر ایالت مازندران - دارای سه هزار خانوار جمعیت - مرکز تجاری مهم برای اقوام مختلفی از جمله ارمنی، ترک، یهودی، هندی (طاهری، ۱۳۴۷). - عالی‌ترین بنای شهر، مسجد جمعه است و ۴۴۴ تن از ملوک و پیامبران مدفون‌اند
نتایج نگارندگان	- تداوم دوره قبل از خود - ساخت مسجد جامع شهر - وسیع شدن مقیاس شهر در بخش ریض به لحاظ گسترش فعالیت‌ها - توسعه بازار به فرم خطی باعث رشد محلات مسکونی در اطراف بازار گردید

گسترش یافته است و مکان‌های جغرافیایی جدیدی را به وجود آورده است به طوری که مناطق مسکونی جدیدی در بعد از دوران صفویه به سرعت به وجود آمده است (لونجی، ۱۳۷۱: ۱۴۹-۱۴۸). (جدول ۷ و شکل ۸).

کالبد شهر از دوره پهلوی تاکنون

پس از طی یک دوره رکود و فترت تا اواخر دوره قاجاریه، با روی کار آمدن دولت متمرکز پهلوی اول (رضاخان)، شهر شاهد گام‌هایی چند در جهت احیای خود، بنا به دلایل سیاسی است. در زمان پهلوی اول تحولاتی در آمل پدید آمد که در توسعه شهر و دگرگونی آن تأثیر بسزایی داشت. در این دوره شهر آمل چون دیگر شهرهای ایران رو به گسترش گذاشت. خندق‌های اطراف شهر را خشک کردند و بخشی از خانه‌های محقر و قدیمی و خیابان‌های

شکل ۸. کروکی ترسیمی از استخوان‌بندی بافت شهر آمل در دوره قاجاریه و مداخلات کالبدی صورت گرفته در دوره پهلوی (نگارندگان بر اساس مطالعات طرح تفصیلی ویژه بافت قدیم شهر آمل و مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۷۵: ۱۱).

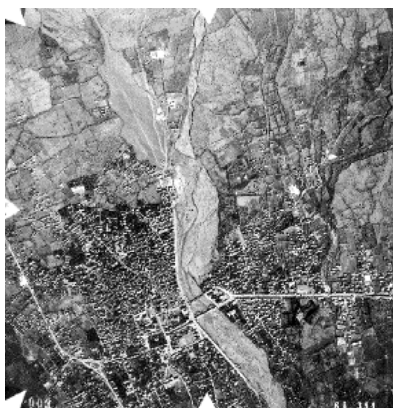
جدول ۶. اطلاعات موجود از شهر در دوران افشاریه،

دوران تاریخی	افشاریه
جونس هنوی	- از دست دادن شهرت و اعتبار شهر - مهم‌ترین مرکز ریخته‌گری و ذوب‌آهن به دلیل کان‌های سنگ‌آهن فراوان - پی‌ریزی کارخانه آهن‌سازی برای تهیه گلوله و توپ و تفنگ و نعل اسب (کرزن، ۱۳۸۰: ۹/۲؛ محبوبی اردکانی، ۱۳۵۴: ۴۱). - ساخت لنگر نیروی دریایی ایران در آمل به سال ۱۱۵۴ هـ-ق - پل هراز، باشکوه‌ترین پل در عهد خود - وجود دژ کهنسال که زمانش به ۴ هزار سال قبل از عهد نادر می‌باشد (طاهری، ۱۳۴۷).

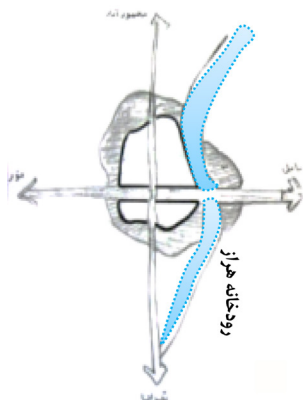
جدول ۷. اطلاعات موجود از شهر در دوران قاجاریه.

دوران تاریخی	قاجار
جمیز بیلی فریزر (۱۲۳۹ هـ- ق) زمان محمدمشاه قاجار	هشتصد محله یا برزن مجموع خانهها چهل و پنج هزار و نفوس آن سی و پنج تا چهل هزار نفر رودخانه‌ای دارد که روی آن پلی مجلل با دوازده دهانه خرابه‌هایی از قلعه‌های قدیمی مستحکم که مهم‌تر از هر قلعه‌ای در ایران، دیوارها آجری با ضخامت زیاد، هر دوست سال یکبار مرمت گردید، چهار هزار سال پیش ساخته شده است یکی از شهرهای ایران قدیم و عالی و وسیع کاخ‌ی از سنگ توسط شاه عباس ساخته شده شهری عالی و وسیع (رحمتی‌نیا، ۱۳۸۹)
ویلیام ریچارد هولمز (۱۲۶۰ هـ-ق)	آمل شهری ویران و از هر سویش در و دیوار شکسته دیده می‌شود خانهها اکثراً آجری وجود مقبره میر قوام‌الدین مرعشی مشهور به میربزرگ (طاهری، ۱۳۴۷)
لویی رابینو (۱۳۲۶ هـ-ق)	آمل صاحب دو هزار خانه نه برزن و چهارصد باب دکان جمعیت در عرض کمتر از نود سال بیست و دو بار تقلیل یافت یکی از آبادترین شهرهای مازندران چهار دروازه به نام‌های لاریجان، بارفروش، تلیک سر و نور
نتایج نگارندگان	رشد و توسعه بازار به صورت فرمی خطی وجود محلات مسکونی فراوان بر مبنای نژادی و قومی خشک شدن خندق‌های اطراف شهر

بیرون بازار و ... اقداماتی از این دست می‌باشند.
۲. خیابان‌هایی به سبک و سیاق جدید در کناره غربی رود هراز
(خیابان‌های چاکسر (خیابان شهید بهشتی) به موازات رودخانه
هراز، مهدیه، سبزه‌میدان، شهید باهنر و هفده شهریور در
جنوب بافت کهن) ایجاد گردیدند. این در حالی است که هسته
اولیه شهر علی‌رغم چنین مداخلاتی در محیط پیرامون خود و
استقرار عناصر جدید ناهمخوان با مجموعه به تدریج انسجام
کالبدی خود را با بافت‌های مجاورش کاهش می‌دهد.
۳. در دوره پهلوی دوم احداث خیابان طالب آملی (در ضلع
غربی محدوده شهر قدیم) و تعریض آن در سال‌های ۱۳۵۲
و ۱۳۵۳ تکمیل و انقطاع کالبدی بافت با مجموعه‌های جدید
پیرامونی حادث می‌گردد (حبیبی، ۱۳۸۴) (شکل‌های ۹ تا ۱۲).

شکل ۱۰. عکس هوایی سال‌های ۱۳۳۳
(سازمان نقشه‌برداری کشور).

شکل ۱۱. کروکی ترسیمی از هسته میانی شهر و تأثیر محور هراز بر
گسترش شهر آمل تا اواخر دوران پهلوی اول (مهندسین مشاور پژوهش
و عمران / طرح توسعه و عمران (جامع) و حوزه نفوذ شهر آمل، ۱۳۸۵).

تنگ و باریک شهر تخریب و مجدداً طراحی گردید (kiani,
1991: 43). اقدامات انجام شده در این دوره به‌قرار زیر است:
۱. ایجاد عمارت شهرداری، کاخ چای‌خوران، تأسیس دبیرستان
پهلوی (امام خمینی فعلی)، اداره اقتصاد و دارایی، ثبت‌استاد،
ثبت‌احوال، پست و تلگراف، ژاندارمری، ایجاد انبار برنج برای
صادرات مازاد به دیگر نقاط کشور، احداث مغازه‌های جدید در

شکل ۹. عکس هوایی سال‌های ۱۳۳۵
(سازمان نقشه‌برداری کشور).

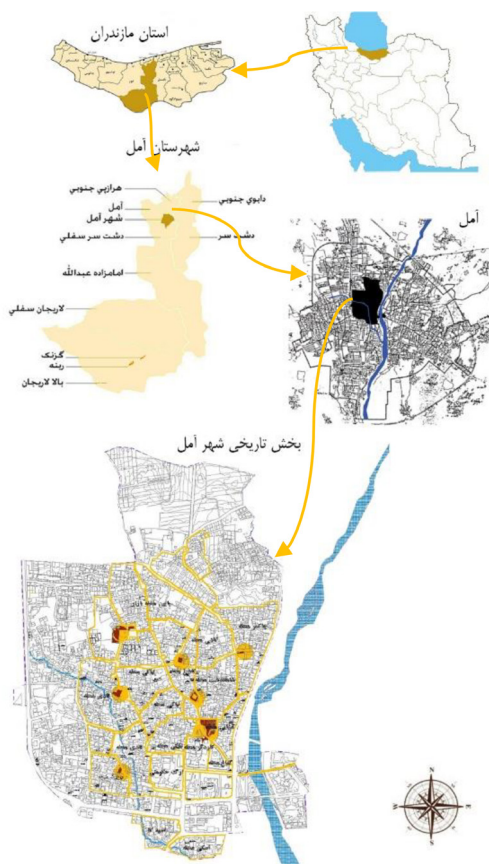

تجزیه و تحلیل بستر طرح عوامل تأثیرگذار در طراحی بافت کهن بررسی وضع موجود

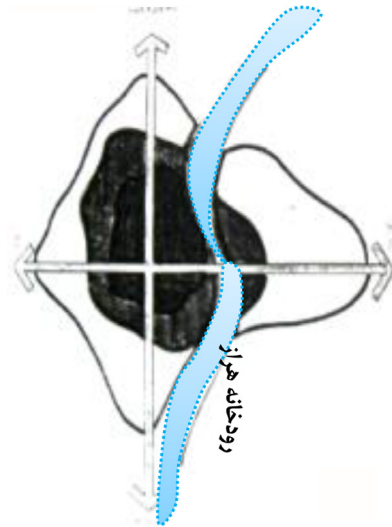
شهر آمل مطابق شکل ۱۳ در حد فاصل سلسله جبال البرز و دریای خزر واقع و توسط رودخانه هراز به دو بخش شرقی و غربی تقسیم گردیده است و از شمال به شهرستان محمودآباد، از شرق به شهرستان بابل، از غرب به شهرستان نور و از جنوب به شهرستان دماوند محدود است.

تحلیل ساختار کهن محلات

بافت کهن شهر آمل به لحاظ استقرار در جبهه غربی رودخانه هراز به عنوان یک لبه طبیعی، دارای ساختار تک هسته‌ای بوده و محله‌های تاریخی آن متشکل از ۱۴ محله^{۱۵} مطابق

شکل ۱۳. موقعیت قرارگیری شهر آمل
(مأخذ: نگارندگان، بر اساس نقشه‌های طرح توسعه و عمران (جامع) و حوزه نفوذ شهر آمل، مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۸۵).

شکل ۱۲. کروکی ترسیمی از نحوه ایجاد و گسترش هسته بیرونی شهر آمل (مهندسین مشاور پژوهش و عمران / طرح توسعه و عمران (جامع) و حوزه نفوذ شهر آمل، ۱۳۸۵).

روش تحقیق

روش تحقیق حاضر مبتنی بر روشی تاریخی است که در آن برای مطالعات زمان حال از روشی تفسیری نیز بهره‌گیری شده است. تکیه اساسی پژوهش حاضر بر روش گردآوری اطلاعات، روش کتابخانه‌ای بوده که در آن از اسناد تاریخی، کتب، مقالات و سایر منابع مرتبط استفاده شده است.

نوشتار پیش رو در چهار بخش کلی ارائه می‌گردد:

بخش اول: درباره شناخت بستر طرح بر مبنای رویکردی تاریخی - کالبدی و طبیعی که شامل وجه تسمیه شهر، سیر تحول تاریخی کالبدی شهر؛

بخش دوم: شامل معرفی عوامل تأثیرگذار در طراحی بافت کهن که شامل بررسی وضع موجود، ساختار کهن محلات و نقشه‌های وضع موجود بافت کهن؛

بخش سوم: به معرفی طرح‌های مصوب بافت قدیم این شهر، طبق اسناد و مدارک ارائه‌شده توسط مهندسین مشاور در طرح؛ و **بخش چهارم:** نتایج و یافته‌ها بر اساس نمودار بمنت که مبتنی بر اشعار اساطیری، کاوش‌های باستان‌شناسی و کتب تاریخی و فرضیاتی برگرفته از سفرنامه‌ها و دستاوردهای تأثیرگذار طرح مذکور را بیان می‌نماید.

جدول ۸. طرح‌های بالادست شهر امل
(مأخذ: مهندسين مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۸۵).

نام طرح	سال تصویب	نام مرجع تهیه‌کننده طرح
طرح جامع امل	۱۳۵۲	مهندسين مشاور امکو
طرح تفصیلی شهر امل	۱۳۶۴	مهندسين مشاور پژوهش و عمران
طرح جامع شهرستان امل	۱۳۷۹	مهندسين مشاور پژوهش و عمران
طرح جامع شهر امل	۱۳۸۰	مهندسين مشاور پژوهش و عمران
طرح تفصیلی ویژه بافت قدیم شهر امل	۱۳۸۲	مهندسين مشاور پژوهش و عمران
مطالعات طرح تفصیلی طرح جامع شهر امل	۱۳۸۵	مهندسين مشاور پژوهش و عمران

شکل ۱۴ به نام‌های نیاکی محله (حسینییه ارشاد)، اسپه کالا (تکیه اسک)، قادی محله (تکیه شهیدا)، کاردرگر محله (مسجد امیری‌ها)، مشائی محله (چهار سوق)، شاهاندشت محله (تکیه هاشمی)، چاکسر محله (امامزاده قاسم)، کاشی محله (مسجد جامع علی کوچک)، پائین بازار محله (تکیه آملی‌ها)، گلباغ محله (مسجد جامع) و گرجی محله (امامزاده تقی)، سبزه میدان (بقعه میربزرگ)، شهر قدیم یا اراضی گنبدین (بقعه ناصرالحق)، اسکی محله (اداره اقتصاد و دارایی) است که به دلیل ساختار پراکنده بافت و شبکه ارتباطی ارگانیک تار عنکبوتی، هر یک دارای اعتبار خاصی است (اسلامی‌مقدم، ۱۳۹۰: ۵۵-۵۴).

در حقیقت رودخانه هراز یکی از موانع توسعه بافت قدیم از جبهه شرقی، یکی از عناصر اصلی استخوان‌بندی بافت قدیم و در شمار عناصر مسلط سیمای شهری است و همچنین حفظ بازار به عنوان یکی از عناصر اصلی تشکیل‌دهنده استخوان‌بندی اصلی بافت قدیم و مرکز اقتصادی شهر امل است که از طریق گذرهای اصلی خود در اتصال با این ستون فقرات موجب انسجام فضایی و کالبدی عناصر متشکله آن (مسجد جامع، محلات مسکونی، مراکز محلات و فضاهای شهری و) گردیده‌اند (شکل ۱۵).

معرفی طرح (طرح مصوب محدوده بافت قدیم)

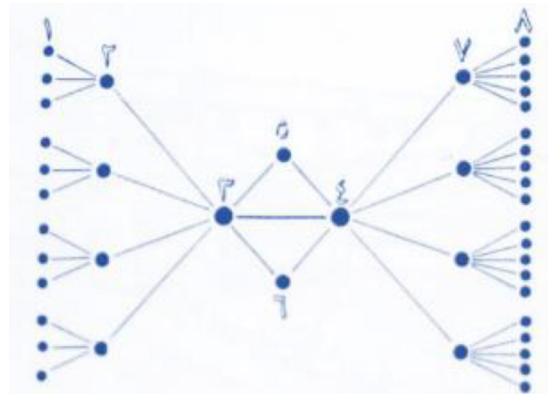
بررسی طرح‌هایی که در دوره‌های گذشته برای استان مازندران، شهرستان امل و شهر امل تهیه گردیده به‌طور مستقیم و غیرمستقیم در تهیه طرح تفصیلی شهر تأثیرگذار می‌باشند. طرح‌های مرتبط با شهر امل شامل موارد ذکر شده در «جدول ۸» است.

پیشینه طرح

مطالعات طرح جامع و تفصیلی شهر امل از سال ۱۳۵۲ شروع شد ولی طرح تفصیلی ویژه بافت قدیم در سال ۱۳۸۲ که مرجع

شکل ۱۴. حدود کلی و موقعیت محلات در نقشه دهه ۵۰ بافت قدیم شهر امل (مأخذ: آرشيو شهرداری امل / قسمت بافت قدیم).

شکل ۱۵. نمودار ارتباط بین مرکز سکونتگاه (بازار و میدان) با عناصر و فضاهای بیرون‌شهری و عناصر و فضاهای درون‌شهری

۱. عناصر و فضاهای بیرون‌شهری (زیارتگاه، گورستان، مصلی، مزارع، باغات، قلعه)؛ ۲. ورودی، دروازه؛ ۳. بازار؛ ۴. میدان؛ ۵. فضاهای مذهبی؛ ۶. فضاهای خدماتی؛ ۷. مفصل‌ها؛ ۸. واحدهای مسکونی (مأخذ: مهندسين مشاور پژوهش و عمران / طرح توسعه و عمران جامع) و حوزه نفوذ شهر امل، ۱۳۸۵).

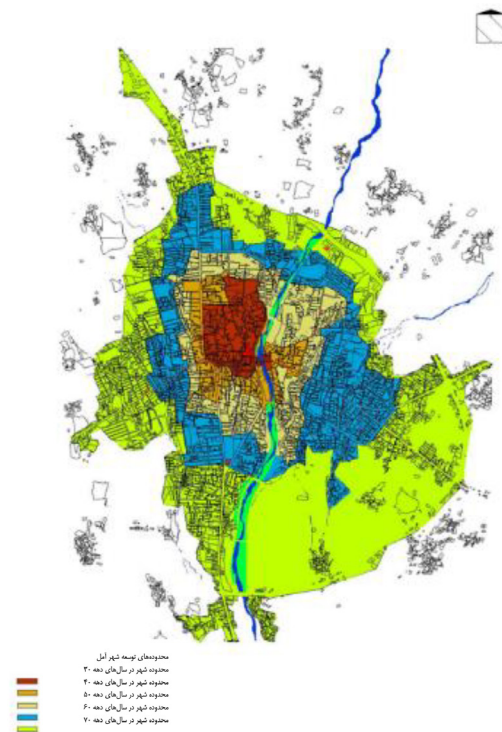

فرآیند برنامه‌ریزی و طراحی

برای دستیابی به اهداف کلی طرح و برطرف کردن نارسایی‌ها، پروسه طراحی در سه مرحله اصلی پی‌ریزی گردید که آثار آن بر تحولات کالبدی آمل مشهود است:

شرح مرحله اول؛ در جریان اولین اقدامات انجام شده طی این پروژه ارتباط عناصر اصلی شهر قدیم که شامل بازار، کناره رودخانه هراز، بقعه میربزرگ است، حفظ اقتدار بازار و تأمین ارتباط مراکز محلات به استخوان‌بندی اصلی بافت، حفظ ساختار طبیعی بافت قدیم به عنوان ستون فقرات شهر و حریم اطراف بقعه میربزرگ در جوار شبکه‌های اصلی شهر و اتصال و ارتباط ستون فقرات بافت قدیم به خیابان‌ها و لبه‌های شریانی شهر می‌تواند در حفاظت و بازآفرینی استخوان‌بندی بافت کهن کمک شایانی نماید. بنابراین طراحان با در نظر گرفتن چنین طرح‌هایی به شناسایی و طرح‌ریزی نقاط عطف و مهم‌ترین گره‌های شهری پرداخته که به قرار زیر است:

- طراحی ساماندهی خیابان‌های مهدیه و انقلاب با طراحی ورودی و بدنه‌سازی (احداث کولوناد) همراه

شکل ۱۶. محدوده توسعه شهر آمل
(مأخذ: مهندسين مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۸۵).

تهیه‌کننده طرح آن مهندسین مشاور پژوهش و عمران بود که بر پایه اهداف کلی تقویت ساختار و استخوان‌بندی موجود بافت کهن، ارتقاء ساختار طبیعی موجود محدوده بافت کهن و تعیین نقاط واجد پتانسیل جهت پیشنهاد اجرای پروژه‌های ویژه با همکاری سازمان میراث فرهنگی مازندران و صدور مجوز ساختمان (پروانه ساختمان) توسط عوامل فنی شهرداری سعی در تعیین ضوابط، حریم و طرح احیا و باززنده‌سازی برای بناهای تاریخی و حریم رودخانه‌ها که تمامی آن‌ها جز محورهای با ارزش ویژه کالبدی - تاریخی و طبیعی می‌باشند.

اهداف طرح از حیث اثرگذاری بر تحولات کالبدی شهر

اهداف مدنظر گروه طراح با توجه به شناخت حاصل از مراحل اولیه بررسی (کالبدی - تاریخی و طبیعی)، ساختار بازار و محلات به شرح زیر است:

۱. باززنده‌سازی و احیاء نقش تاریخی بافت قدیم به عنوان مرکز ثقل شهر؛
۲. ایجاد انسجام فضایی بین بافت قدیم و کالبد جدید؛
۳. حفاظت و توسعه عملکرد بازار و احیاء راسته‌های آن به عنوان یکی از عناصر اصلی تشکیل‌دهنده استخوان‌بندی اصلی بافت قدیم و مرکز اقتصادی شهر آمل و استقرار کاربری‌های فرهنگی و گردشگری در مقیاس شهری و فراشهری در بافت کهن؛
۴. بازآفرینی و باززنده‌سازی و معاصرسازی و حیثیت و هویت‌بخشی و ترمیم اقتدار بافت‌های باارزش و محلات قدیمی و مراکز آن‌ها؛
۵. بهره‌برداری از بناها و محیط‌های تاریخی جهت حفظ هویت شهری؛
۶. ایجاد نظم کالبدی و عملکردی در بافت قدیم؛
۷. احیاء اراضی حاشیه رودخانه هراز به لحاظ اهمیت صنعت گردشگری؛
۸. توسعه کاربری‌های عمومی و تمرکز آن‌ها در بافت قدیم به عنوان مرکز اصلی شهر؛
۹. کاهش حجم ترافیک سواره در بافت قدیم به کمک طراحی مناسب شبکه و نحوه استقرار کاربری‌های فرا شهری؛
۱۰. تدوین ضوابط و مقررات ساختمانی و شهرداری متناسب با شرایط ویژه در بافت قدیم (مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۸۵) (شکل ۱۶).

نمای شهری آن‌ها در طول گذرگاه‌ها و راسته‌ها است، در این رابطه به تدریج طراحی نماها می‌بایست از ساختارهای یکنواخت به بهسازی بدنه‌ها و نامسازی در فضاهای شهری حرکت نماید که می‌تواند جزء ضوابط حفاظتی جداره‌ها قرار بگیرد. در این مورد توجه به خطوط افقی و قائم نماها، فواصل تکرار این خطوط در بدنه بناهای همسایه و رعایت تناسب در فواصل آن‌ها از مهم‌ترین عناصر ارتباط نماهای شهری و ایجاد نظم به شمار می‌آیند (اقتباس از مهندسین مشاور پژوهش و عمران، ۱۳۸۵) (شکل ۱۷).

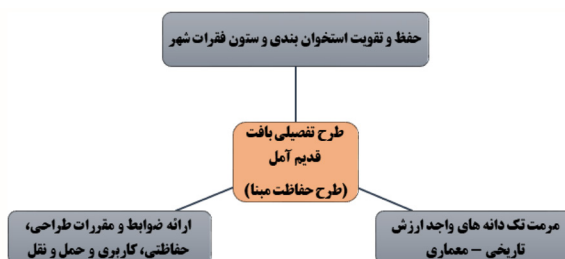
نمودار بمونت

فردی بمونت^{۱۶}، در سال ۱۹۶۶ میلادی به تهیه نموداری تحت عنوان طول عمر شهرهای تاریخی ایران اقدام کرد. در این نمودار حوادث مهم از جمله زلزله، حملات، قحطی، شرایط اقتصادی - اجتماعی - فرهنگی، انقلاب‌های داخلی و... که در طول تاریخ (از ۷ ق.م. تا ۱۹۶۶ م.) بر هر شهری حادث شده بود، ترسیم کرد، می‌توان در این نمودارها دوران اوج و افول هر شهر و حوادث آن را مشاهده نمود (Bemont, 1973)، بنابراین با تکمیل آن توسط اسناد و حوادث تاریخی می‌توانیم دوران شکوفایی این شهر را مشاهده کنیم (شکل‌های ۱۸ و ۱۹). دیاگرام بر اساس عوامل مختلف جمعیتی، اقتصادی، فرهنگی، مدیریتی و زلزله رسم شده است، در بعضی مواقع حتی عمر شهر به پایان رسیده است. علامت ؟ زمان تولد شهر را نشان می‌دهد. اگر شک دارد بدون علامت شروع می‌کند، علامت X از بین رفتن کل شهر را نشان می‌دهد. علامت Z برای نشان دادن از بین رفتن قسمتی از شهر به کار برده شده است. علامت O نشان‌دهنده غارت قسمتی از شهر است. علامت M نشان‌دهنده یک انقلاب یا اختلاف مذهبی است و یا جنگ داخلی و حمله خارجی. علامت « » نشان‌دهنده حوادث طبیعی، زلزله و سیل است. وقتی دیاگرام سفید شده و یا خط تیره (--) زده، یعنی اطلاعات مبهم است. شماره این که در ردیف آخر است تقسیمات کشوری و استان‌ها را نشان می‌دهد، که روی نقشه کشوری دیده می‌شود و علامت "۰" منطقه و زمین باستان‌شناسی مهم را نشان می‌دهد. در دیاگرام ارتفاع نشان‌دهنده اهمیت شهر است یعنی هر چه ارتفاع بیشتر، شهر مهم‌تر است. (شکل ۱۸).

تجدیدنظر در مقطع پیاده و سواره آن‌ها به عنوان محورهای مهم شهری؛
- حذف واحدهای تجاری واقع در انتهای غربی خیابان مهديه و گشایش و فضا سازی انتهای آن با استفاده از مجموعه میربزرگ؛
- تبدیل محور شهید بهشتی به عنوان محور فرهنگی، پذیرایی و تفرجگاهی؛
- همجواری کاربری‌ها و عملکردهای شهری، اداری، آموزشی، تجاری، خدماتی و ... واقع در حاشیه جنوب و شرق بافت قدیم.

شرح مرحله دوم؛ مراکز محلات ۱۴ گانه بافت کهن با وجود مشکلاتی به دنبال تصمیمات و برنامه‌ریزی‌های نادرست سازمان‌ها برای مرمت تک‌دانه‌ها در مرکز محلات که نقاط استراتژیک عملکرد شهری واقع می‌شوند همچنان ساختار اصلی خود را نسبت به تک‌دانه‌های منفرد حفظ کرده است. از این رو تهیه طرح مرمت و بازسازی تک‌دانه‌های با ارزش معماری با تغییر نوع عملکرد بعضی از آن‌ها می‌تواند بستر مناسبی جهت توسعه فعالیت‌های فرهنگی و گسترش گردشگری ایجاد نماید و تنوع آن‌ها می‌تواند در شالوده و ساختار اصلی بافت و انسجام کالبدی-فضایی آن در مرکز محلات مؤثر واقع گردد.

شرح مرحله سوم؛ ضوابط و مقررات بافت قدیم شهر آمل به منظور ارتقاء کیفیت محیط، پایدار نگه داشتن ارزش‌های فرهنگی و تاریخی، تأمین رفاه و ایمنی شهروندان به عنوان ضوابط مکمل طرح توسعه و عمران (جامع) شهر آمل در پنج بخش شامل ضوابط حفاظتی، ضوابط کاربری، ضوابط هدایت بازار، ضوابط طراحی شهری و ضوابط حمل‌ونقل تنظیم و ارائه گردیده است. ناهنجاری‌های نمای در عرصه خیابان‌ها، به‌طور کلی ناشی از چگونگی هم‌جواری ابنیه و شکل‌گیری ناهماهنگ خصوصیات

شکل ۱۷. گام‌های سه‌گانه در فرآیند تهیه طرح تفصیلی بافت قدیم آمل

و دوره زندیه دوران خوب و یا دوران طلایی اسلام و تاریخ کهن را پشت سر گذاشته و در دوره ایلخانی و سلجوقیان و غزنویان و افشار دوران بدی را پشت سر گذاشته است. عوامل طبیعی و انسانی به غیر از عوامل سیاسی در انتخاب شهر آمل دخالت داشت که آن را نسبت به دیگر شهرهای استان متمایز می‌کند، مهم‌ترین عوامل عبارت‌اند از:

– **عامل طبیعی:** بهره‌وری از آب رودخانه هرمز (هرمز فعلی) در امور کشاورزی و شرب؛

– **عامل دفاعی:** بهره‌گیری از ارتفاعات سلسله جبال البرز (حصار البرز) به عنوان موانع طبیعی در مقابل تهاجم بیگانگان؛

– **عامل اقتصادی:** وجود کشاورزی حاصلخیز و متعاقب آن شکل‌گیری بازارهای هفتگی؛

– **عامل ارتباطی:** موقعیت ارتباطی و مواصلاتی آن در منطقه طبرستان، واقع شدن در مرکز طبرستان، به عنوان مدخل ورودی و گلوگاه استان مازندران، جاده کرانه خزر (جرجان - رشت) و قابلیت دسترسی مناسب به دیگر مناطق مجاور که همین سبب استقرار مرکز حکام محلی طبرستان بوده است (شکل ۱۹). با توجه به مطالب مطرح در پژوهش حاضر و بررسی وضعیت و شرایط محیطی آمل قدیم و جدید، در جدول زیر به بیان شاخصه‌های آمل قدیم و میزان توجه به آن‌ها در طرح‌های توسعه شهری کنونی شهر آمل ارائه می‌گردد (جدول ۹):

با توجه به نقش تاریخی شهر که از مطالعات انجام شده و ترسیم نمودار بمونت شهر آمل به دست آمد، مشخص گردید برای ایجاد پیوند هویتی - عملکردی بین دوره‌های تاریخی گذشته شهر و طرح‌های توسعه فعلی و آتی آن باید توجه به موارد زیر در اولویت توسعه شهر قرار گیرد:

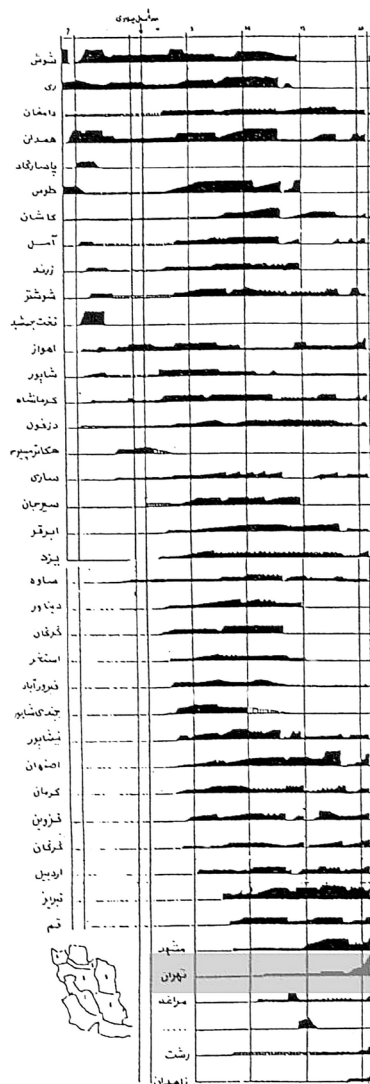
– توجه به نمادها و نشانه‌های کهن و تاریخی - هویتی شهر؛

– توجه به ایجاد بسترهای لازم به منظور بازبانی نقش تجاری و بازرگانی شهر؛

– توجه به ارتقاء نقش شهر در تولید و توسعه دانش؛

– ایجاد پیوند بین گذشته و آینده شهر از طریق رویکردهای فرمی (کالبدی)، محتوایی و عملکردی؛

– بهره‌گیری از ظرفیت‌های بالای رود اصلی شهر و محدوده پیرامونی آن به عنوان یکی دیگر از محورهای توسعه در کنار بازار (استراتژی توسعه دومحوری شامل بازار و رود اصلی شهر و ایجاد ارتباط منطقی بین آن‌ها).

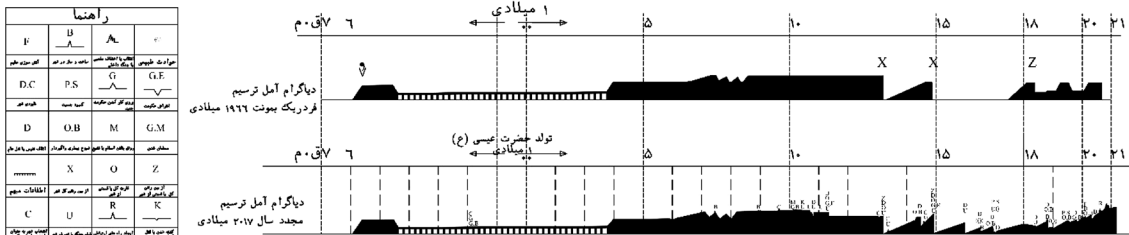
شکل ۱۸. عمر مراکز شهری ایران از هفت قرن قبل از میلاد مسیح تا سال ۱۹۶۶ میلادی؛ کروکی از فردریک بمونت به نام (شهرهای ایران جلد پنجم) که کلیه حوادث تاریخی را در مراکز شهری به صورت دیاگرام رسم کرده است (Bemont, 1973؛ رضازاده اردبیلی، ۱۳۵۹).

نتیجه‌گیری

با توجه به اسناد تاریخی شهر آمل حداقل از دوره ساسانی تا دوره مغول پایتخت مازندران و در سه سلسله پایتخت رسمی ایران بوده است و در زمان سلسله‌های صفوی، علوی و به معبود مواقع قاجار و سلسله‌های فریدون و رستم و حکومت مرعشی

جدول ۹. شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و محیطی شهر در دوران گذشته و کنونی.

شاخص‌ها		دوره زمانی		
شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهر	آمل قدیم (دوره گذشته)	آمل جدید (دوره کنونی)	(از زمان شکل‌گیری شهر تا اواخر دوره قاجار)	(طرح‌های توسعه شهری قبل و بعد از انقلاب)
	نقش اساطیری (وجود نمادهای متعدد ادبی و حماسی)	نقش اساطیری	-	-
	نقش حکومتی (وجود مرکز ایالتی و مقر حکومت منطقهای)	نقش حکومتی	-	-
	نقش طبقات اجتماعی (وجود نظام طبقاتی)	نقش طبقات اجتماعی	-	-
	نقش تجاری و بازرگانی (قطب فعال تجارت در حوزه جغرافیایی خود)	نقش تجاری و بازرگانی	-	-
	نقش علمی (مرکزیت آموزش علوم مختلفه)	نقش علمی	-	-
	ثبات و تداوم نقش‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در طول دوره‌های متعدد تاریخی	ثبات و تداوم نقش‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در طول دوره‌های متعدد تاریخی	انقطاع نقش‌های تاریخی شهر	-
	طبقه‌بندی محلات برحسب طایفه، قومیت و نژاد	طبقه‌بندی محلات برحسب طایفه، قومیت و نژاد	تمایز و شخصیت بخشی به محلات برحسب مؤلفه‌های مذهبی	-
شاخص‌های کالبدی - محیطی شهر		دوره زمانی		
آمل قدیم (دوره گذشته)	آمل جدید (دوره کنونی)	(از زمان شکل‌گیری شهر تا اواخر دوره قاجار)	(طرح‌های توسعه شهری قبل و بعد از انقلاب)	
توجه به موقعیت مکانی استراتژیک و نقش سوق‌الجیشی شهر و ارتباط آن با ایالت‌ها و مناطق مجاور	توجه به موقعیت مکانی استراتژیک و نقش سوق‌الجیشی شهر و ارتباط آن با ایالت‌ها و مناطق مجاور	کاسته شدن از نقش منطقهای و فرامحلی شهر و توجه بیشتر به توسعه درون سایت	-	
وجود سلسله‌مراتب فضایی در سکونت و فعالیت	وجود سلسله‌مراتب فضایی در سکونت و فعالیت	وقوع انقطاع کالبدی در بخش‌های مختلف شهر و توجه به پیوند آن در طرح تفصیلی بافت قدیم آمل	-	
الگوی رشد و توسعه خطی شهر	الگوی رشد و توسعه خطی شهر	نگاه مرمتی-حفاظتی به هسته شهر و منظرسازی حریم رود	-	
رودهای شهری به عنوان هسته اصلی، محور و ستون فقرات توسعه کالبدی شهر	رودهای شهری به عنوان هسته اصلی، محور و ستون فقرات توسعه کالبدی شهر	بازار به عنوان هسته اصلی، محور و ستون فقرات توسعه کالبدی شهر	-	
وجود دروازه‌های متعدد ورود به شهری	وجود دروازه‌های متعدد ورود به شهری	-	-	

شکل ۱۹. با استناد به اسناد و مدارک تاریخی برای اولین بار به ترسیم نمودار بمونت پرداخته شد، تا افول و رشد شهر در طول تاریخ مشخص گردد. نمودار ترسیمی آمل در سال ۱۹۶۶ م توسط بمونت در قسمت بالا (شکل ۱۸) و نمودار دقیق و تکمیل شده در سال ۲۰۱۸ م توسط نگارندگان در قسمت پایین ترسیم شده که دوران صفویه نقطه اوج این نمودار تاریخی هست.

پی‌نوشت‌ها

- Amui
- Mardio
- Amardio
- قسمت نیمه اساطیری یا طلایی تاریخ ایران، دوران کیانیان و پیشدادیان را شامل می‌شود که به بخش افسانه‌ای تاریخ مشهور است. (پیرنیا، ۱۳۷۸: ۳۵۰).
- در دوره اشکانیان هیرکانیه شامل بخش شرقی مازندران امروزی نیز بود و محدوده اراضی آن ناحیه‌ای بین استراباد و کراسوندسک، آماردها از آمل تا آمارلوی باستانی (سفیدرود) در استان گیلان بود.
- شارستان: سکونت‌گاه مردم عادی بوده است که در اطراف کهنه‌دژ یا قلعه ساخته می‌شده است.
- کهنه‌دژ: دژ مرکزی شهر بود و اغلب در میانه‌ی آن قرار داشت (پیرنیا، ۱۳۷۸) هسته مرکزی شهر بوده که به شکل قلعه مستحکمی ساخته می‌شده و استحکاماتی که به شکل دیوار و برج و بارو و خندق بوده، آن را محصور می‌نموده است.
- رض: دیوار گرداگرد شهر (معین، ۱۳۸۲).
- گرچی محله فعلی در بافت قدیم منتسب به این قوم است.

- Thomas Hobbes
- James Baillie Fraser
- Hyacinth Louis Rabino
- Jonas Hanway
- William Richard Holmes

۱۵. مقرر ابتدای شهر آمل از حوالی سبزه میدان و مصالای قدیم (موقعیت فعلی بیمارستان ۱۷ شهریور) تا منطقه پایین بازار و کمی پایین تر از محله پایین بازار یعنی اراضی «گنبدین» که در گذشته دور به آنجا «عوامه کوی» می گفتند بوده است.
۱۶. Fredy Bemont: ترسیم نمودار بمونت در پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته معماری مجتبی رضازاده اردبیلی (۱۳۵۹). تحت عنوان: اردبیل شهر اسلامی، استاد راهنما: پروفیسور آندرا برونو، دانشگاه پلی تکنیک تورینو، ایتالیا. در نمودار شهر آمل پس از گذشتن از سال ۱۹۶۶ میلادی از مؤلفه های سلامت، تحصیل، مسکن، محیط، کیفیت حمل و نقل، امنیت شهر، امکانات تفریحی استفاده شده است (رضازاده اردبیلی، ۱۳۵۹).

فهرست منابع

- ابن اسفندیار، بهاء الدین محمد بن حسن (۱۳۸۹)، *تاریخ طبرستان*، به تصحیح عباس اقبال، به کوشش محمدرضائی، تهران: انتشارات اساطیر.
- ابن حوقل، محمد بن علی (۱۳۴۵)، *صورة الارض*، تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- ابن فریغون، شیخا (۱۳۵۱)، *جوامع العلوم*، ایران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ابوالفداء، اسماعیل بن علی (۱۳۷۷)، *تقویم البلدان*، مترجم عبدالمحمد آیتی، تهران: انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- اداره میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی شهرستان آمل سازمان برنامه و بودجه استان مازندران.
- اسلامی مقدم، علی رضا (۱۳۸۰)، *طراحی فضای جمعی در بخش مرکزی شهر آمل، پایان نامه کارشناسی ارشد، مهندسی معماری*، دانشگاه تهران، صص ۱-۱۸۶.
- اسلامی مقدم، علی رضا (۱۳۹۰)، *آمل خاستگاه آمارد: نگاهی به بافت کهن شهر آمل*، نوشهر: آوای کاسپین.
- اصطخری، ابواسحق ابراهیم (۱۳۴۰)، *مسالك و ممالک*، به کوشش ایرج افشار، تهران: نگاه ترجمه و نشر کتاب.
- بازتولد، واسیلی ولادیمیروویچ (۱۳۰۸)، *جغرافیای تاریخی ایران*، ترجمه حمزه سردادور (طالب زاده)، تهران: اتحادیه.
- بیهقی، ظهیرالدین ابوالحسن علی بن ابی القاسم زید (۱۳۶۱)، *تاریخ بیهقی*، تصحیح و تعلیقات احمد بهمنیار، مقدمه علامه قزوینی، تهران: کتاب فروشی فروغی.
- پیرنیا، محمدرکیم (۱۳۷۸)، *تحقیق در معماری گذشته ایران*، تدوین غلامحسین معاریان، تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران.
- حبیبی، محسن (۱۳۸۴)، *شار تا شهر- تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن تفکر و تأثر*، چاپ ششم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- حموی، یاقوت (۱۸۶۹)، *معجم البلدان*، با تصحیح فردنیا وستفلد، لیبریک.
- خواندمیر، غیاث الدین بن همام الدین حسینی (۱۳۳۳)، *حبیب السیر فی اخبار افراد بشر*، تهران: انتشارات خیام.
- دهقانی، الهام؛ کریمی، باقر؛ حق پناه، مریم (۱۳۹۴)، *سیر تحول و دگرگونی کالبدی شهر تاریخی لار (جست و جو در ژرف ساخت های معنایی معماری ایرانی - اسلامی، اولین همایش ملی معماری ایرانی، اسلامی (سیمای دیروز چشم انداز فردا)*، صص ۱۴۵-۱۳۰.
- <https://civilica.com/doc/471350/>
- رایینو، یاسنت لویی (۱۳۶۵)، *سفرنامه مازندران و استرآباد*، ترجمه غلام علی وحید مازندرانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- رحمتی نیا، مرتضی (۱۳۸۹)، *جغرافیای تاریخی آمل و لاریجان*، آمل: وارث وا.
- رضازاده اردبیلی، مجتبی (۱۳۵۹)، *پایان نامه کارشناسی ارشد پیوسته، مهندسی معماری*، گرایش معماری، استاد راهنما: پروفیسور آندرا برونو، دانشگاه پلی تکنیک تورینو، ایتالیا، صص ۱-۲۳۰.
- رضازاده اردبیلی، مجتبی؛ پیغامی، لیلا (۱۳۸۸)، *رهیافتی حاصل از شناخت شهر سنتی به منظور ارائه الگوی مداخله در بافت (مطالعه موردی: اردبیل)*، *هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*، دوره ۱، شماره ۳۸، صص ۷۳-۸۴.
- https://jfaup.ut.ac.ir/article_22251_baa6e3cb-9595c1183ec06c152a723d69.pdf
- ریچارد هولمز، ویلیام (۱۳۹۰)، *سفرنامه ساحل خزر*، مترجم: شبنم حجتی سعیدی، تهران: فرهنگ ایلیا.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۶۸)، *تاریخ مردم ایران از پایان ساسانیان تا پایان آل بویه*، چاپ اول، تهران: امیرکبیر.
- سازمان نقشه برداری کشور.
- ستوده، منوچهر (۱۳۶۶)، *از آستارا تا استرآباد*، جلد چهارم، چاپ دوم، آثار و بناهای مازندران شرقی، تهران: انتشارات آگه.
- سلطان زاده، حسین (۱۳۶۵)، *مقدمه ای بر تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران*، چاپ اول، تهران: نشر آبی.
- شهرداری آمل / آرشیو قسمت بافت قدیم.
- طاهری، ابوالقاسم (۱۳۴۷)، *جغرافیای تاریخی گیلان، مازندران، آذربایجان از نظر جهانگردان*، شورای مرکز جشن شاهنشاهی ایران (بی.م).
- غفاری، فرخ (۱۳۴۷)، *راهنمای شمال ایران*، سازمان جلب سیاحان (بی.م).
- غفاری، محمود (۱۳۸۶)، *بزرگان و اندیشمندان آمل*، چاپ اول، تهران: رسانش.
- فریزر، جیمز بیلی (۱۳۶۴)، *سفری در زمستان، از قسطنطنیه تا تهران*، ترجمه: منوچهر امیری، تهران: انتشارات توس.
- کردی، علی (۱۳۶۸)، *اسناد اتحادیه کمیونست های ایران در واقعه آمل*، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- کرزن، جورج ناتانیل (۰۱۳۸)، *ایران و قضیه ایران*، ترجمه: غلامعلی وحید مازندرانی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- کیانی، محمد یوسف (۱۳۷۰)، *شهرهای ایران*، جلد چهارم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- لونجی، مجید (۱۳۷۱)، *نگرش جغرافیایی بر آمل*، آمل: شهرداری آمل.

جلد دوم.
مهندسین مشاور پژوهش و عمران (۱۳۸۵)، *مطالعات طرح تفصیلی ویژه بافت قدیم شهر آمل*، جلد اول.
معین، محمد (۱۳۸۲)، *فرهنگ فارسی معین*، تهران: انتشارات بهزاد.
همو، عبدالمجید (۱۳۷۸)، *الانترالفارسی الهندی فی التوراه*، دمشق: دارغارحراء.
هنوی، جونس (۱۳۷۷)، *زنگی نادر شاه*، ترجمه: اسماعیل دولتشاهی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
وارثی، حمیدرضا؛ زنگی آبادی، علی؛ وفايي، ابوذر (۱۳۸۵)، *سیر تحولات تاریخی و کالبدی بافت قدیم شهر کاشان، کاشان شناخت*، دوره ۳، صص ۱۲۷-۱۵۵.

<https://ensani.ir/file/download/article/20110108103809> سیر تحولات تاریخی و کالبدی بافت قدیم-
شهرکاشان.pdf

Abu al-Fada, Ismail Ibn Ali (1998), *Taqvim Albaldan*, Translated by Abdolmohammad Ayati, Tehran: Bonyad-e Farhang-e Iran.

Barthold, Vasily Vladimirovich (1929), *Historical Geography of Iran*, translated by Hamzeh Sardador (Talebzadeh), Tehran: Etehadieh.

Bayhaqi, Zahiruddin Abolhassan Ali Ibn Abi Al-Qasim Zayd (1982), *History of Bayhaqi*, corrections and comments by Ahmad Bahmanyar, Introduction by Allameh Qazvini, Tehran: Foroughi Bookstore.

Bemont, Fredy (1973), *Les villes de l'Iran*, Paris.

Curzon, George Nathaniel (2001), *Iran and the Case of Iran*, Translated by Gholam Ali Vahid Mazandarani, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.

Dehghani, Elham, Karimi, Baqer, Haghpanah, Maryam (2015), *The Evolution of the Historical City of Lar (search in the semantic structures of Iranian-Islamic architecture, the first national conference on Iranian-Islamic architecture)(Yesterday's look, tomorrow's vision)*, 130-145PP. <https://civilica.com/doc/471350/>

Eslami Moghadam, Alireza (2001), *Collective space design in the central part of Amol city, Master Thesis in Architecture*, University of Tehran, 1-186PP.

Eslami Moghadam, Alireza (2011), *Amol the Origin of Amand: A Look at the Ancient fabric of Amol*, Nowshahr: Avay'e Caspian publication.

Fraser, James Bailey (1985), *A Journey in Winter, from Constantinople to Tehran*, Translated by Manouchehr Amiri. Tehran: Toos Publications.

Ghaffari, Farrokh (1968), *Guide to Northern Iran*, Tourist Attraction Organization.

Ghaffari, Mahmoud (2007), *The Greats and Thinkers of Amol*, First Edition, Tehran: Rasanesh Publisher.

Habibi, Mohsen (2005), *City to City - A Historical Analysis of the Concept of the City and Its Physical Appearance -*

محبوبی اردکانی، حسین (۱۳۵۴)، *تاریخ موسسات تمدنی جدید در ایران*، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
مداحی آملی، محمدرضا (۱۳۸۱)، *آمل در گذر تاریخ*، چاپ اول، تهران: نشر شلاک.

مرعشی، ظهیرالدین بن نصرالدین (۱۳۶۱)، *تاریخ طبرستان و رویان و مازندران*، با مقدمه محمدجواد مشکور، به کوشش محمدحسین تسبیحی، چاپ یکم، تهران: موسسه مطبوعاتی شرق.

مستوفی، حمدالله (۱۳۸۷)، *نزهت القلوب*، قزوین: انتشارات حدیث امروز.
معماری دوره پهلوی اول، *مؤسسه تاریخ مطالعات ایران*، چاپ اول.
مقدسی، محمدبن احمد (۱۳۶۱)، *احسن التقاسیم*، ترجمه: علینقی منزوی، تهران: انتشارات شرکت مؤلفان و مترجمان ایران.

مهجوری، اسماعیل (۱۳۴۳)، *تاریخ مازندران*، جلد اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

مهندسین مشاور پژوهش و عمران (۱۳۷۵)، *طرح جامع تجدیدنظر آمل*،

Thought and Impact, Sixth Edition, Tehran: University of Tehran Press.

Hamwi, Yaqut (1869), *MAJAM AL-BOLDAN*, Edited by Ferdinand Vstefeld, Liberik.

Hanavi, Jones (1998), *The Life of Nader Shah*, translated by Ismail Dolatshahi, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company.

Homo, Abd al-Majid (1999), *The Persian-Indian-Indian work in Al-Turah*, Damascus: Darghar Hara.

https://jfaup.ut.ac.ir/article_22251_baa6e3cb-9595c1183ec06c152a723d69.pdf

Ibn Esfandiari, Baha al-Din Muhammad ibn Hasan (2010), *History of Tabarestan*, edited by Abbas Iqbal, by Mohammad Ramezani, Tehran: Asatir Publications.

Ibn Farighun, Shia (1972), *JAWAMI 'AL-'ULUM*, Iran: Ministry of Culture and Islamic Guidance.

Ibn Hawql, Muhammad Abū'l-Qāsim, (1966), *Surah Al-Ard*, Tehran: Iranian Culture Foundation.

Istakhri, Abu Ishaq Ibrahim (1961), *Masalak va al-Mamalak*, Edited by Iraj Afshar, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company, B.T.N.K.

Khwandmir, Ghias-ud-Din Ibn Hammam-ud-Din Hosseini (1954), *Habib Al-Seer Fi Akhbar-e-Hamsar*, Tehran: Khayyam Press.

Kiani, Mohammad Yousef (1991), *Cities of Iran*, Volume 4, Tehran: Islamic Culture and Guidance Publishing Organization.

Kiani, Mostafa, 2004, *Architecture of the First Pahlavi Period*, Institute of Contemporary Iranian History Studies, Tehran. First edition.

Kurdi, Ali (1989), *Documents of the Union of Communists of Iran in the Amol Incident*, Tehran: Islamic Revolutionary Documentation Center Publications.

Lonji, Majid (1992), *Geographical Attitude on Amol*,

Amol: Amol Municipality.

Maddahi Amoli, Mohammadreza (2002), *Amol in the course of history*, first edition, Tehran: shalak Press..

Mahboubi Ardakani, Hossein (1975), *History of New Civilization Institutions in Iran*, Tehran: University of Tehran Press.

Mahjouri, Ismail (1964), *History of Mazandaran*, two volumes, Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Iran.

Marashi, Zahir al-Din ibn Nasruddin (1982), *History of Tabarestan, Royan and Mazandaran*, Introduction by Mohammad Javad Mashkoor, By Mohammad Hossein Tasbihi, 1st edition, Tehran: Sharq Press Institute.

Moein, Mohammad (2003), *Moein Persian Culture*, Tehran: Behzad Publications.

Moghaddasi, Mohammad Ibn Ahmad, (1982), *Ahsan Al-Taqasim*, translated by Alinaghi Manzavi, Tehran: Iranian Authors and Translators Company Publications.

Mostofi, Hamdollah (2008), *Nozhat al-Qulub*, Qazvin: Hadith Emrooz Publications.

National Mapping Agency.

Pirnia, Mohammad Karim (1999), *Research in the Past Architecture of Iran*, edited by Gholam Hossein Memarian, Tehran: University of Science and Technology of Iran.

Rabino, Yassent Louis (1986), *Travelogue of Mazandaran and Astarabad*, translated by Gholam Ali Vahid Mazandarani, Tehran: Scientific and Cultural Publications.

Rahmatinia, Morteza (2010), *Historical Geography of Amol and Larijan*, Amol: Wareshwa.

Research and Civil Consulting Engineers (1996), *Amol Comprehensive Review Plan*, Volume II.

Research and Civil Consulting Engineers (2006), *Studies*

of the Detailed Plan for the Old fabric of Amol, Volume One.

Rezazadeh Ardebili, Mojtaba (1980), *Ardabil Islamic City, Continuous Master's Thesis*, Architectural Engineering, Architectural Direction, Supervisor: Prof. Andrea Bruno, Polytechnic University of Turin, Italy, pp. 1-230

Rezazadeh Ardebili, Mojtaba, Peiyghami, Leila (2009), *A Solution for Designing the Interventions in Historical Areas Based on Studying the Historical (Case study :Ardebil)*, *Honarhaye Ziba, Memari Va Shahrsazi*. V3i38. 73-84PP.

Richard Holmes, William (2011), *Caspian Coast Travelogue*, Translator: Shabnam Hojjati Saeedi, Tehran: Ilya Farhang.

Soltanzadeh, Hossein (1986), *An Introduction to the History of the City and Urbanization in Iran*, First Edition, Tehran: Blue Publishing.

Sotoudeh, Manouchehr (1987), *From Astara to Astarabad*, Volume 4, Second Edition, Works and Buildings of East Mazandaran, Tehran: Agha Publications.

Taheri, Abolghasem (1968), *Historical geography of Gilan, Mazandaran, Azerbaijan from the point of view of tourists*, Council of the Imperial Celebration Center of Iran.

Varesi, Hamidreza, Zangiabadi, Ali, Vafaei, Abuzar (2006), *The course of historical and physical developments in the old texture of Kashan, Kashan Shenakht*, 3, 155-127PP, retrieved from <https://ensani.ir/file/download/article/20110108103809-کالبدی و کالبدی-سیر تحولات تاریخی و کالبدی-بافت قدیم شهر کاشان.pdf>

Zarrinkoob, Abdolhossein (1989), *History of the Iranian people from the end of the Sassanids to the end of the Buyid dynasty*, first edition, Tehran: Amirkabir.

تبیین شاخص‌های معماری زمینه‌گرا با استفاده از شرایط اقلیمی موجود در طراحی مسکن

تینا میرزازاده قه‌جورستانی^۱، عبدالرضا محسنی^۲، نگار نبوی طباطبایی^۳

تاریخ دریافت: ۰۶-۰۳-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.2001980.1044

چکیده

امروزه پژوهش‌هایی در طراحی مسکن با استفاده از معماری زمینه‌گرا و اقلیم صورت گرفته که طبق نظر اندیشمندان، زمینه‌گرایی یک مجموعه یا بنا به صورت مجزا و مجرد از بستر پیرامون خود نبوده بلکه به محیط اطراف خود وابسته است. در طراحی شهرها به‌جای ترسیم، قطعات مختلف متصل به هم به صورت تصویر تکه‌تکه است و شاهد شکل‌گیری شهرهایی با کالبد ناهمگون و بی‌هویت هستیم. ضرورت توجه به بازشناسی اصول و ارزش‌های مسکن زمینه‌گرا در شکل‌گیری و طراحی مسکن معاصر، بیشتر از زمان‌های دیگر اهمیت خود را آشکار می‌سازد. این پژوهش با بررسی نقش اقلیم در طراحی مسکن با استفاده از شاخص‌های معماری زمینه‌گرایی مورد ارزیابی قرار داده که هدف آن تبیین شاخص‌های مفهومی معماری زمینه‌گرا مسکن و همچنین انطباق آن با شاخص‌های مفهومی اقلیم در طراحی مسکن است. به این منظور، با مراجعه به متون، ابتدا معنا و الگوها در اقلیم و اصول معماری زمینه‌گرا مطرح گردیده و در این راستا نظر اندیشمندان و صاحب‌نظران در زمینه‌های معماری زمینه‌گرا و اقلیم مورد مطالعه و تحلیل قرار گرفته است. فرایند تحقیق با تکنیک‌های توصیفی - تحلیلی انجام شده و داده‌های مورد نیاز برای شکل‌گیری نظری موضوع با روش کتابخانه‌ای صورت گرفته است. دستاوردهای تحقیق نشان‌دهنده آن است که در تاریخ معماری، همواره به اقلیم به‌مانند الگویی برای طراحی توجه شده است. زیبایی موجود در معماری زمینه‌گرا نوعی از زیبایی است که برای آن برنامه‌ریزی نشده و آن همچنین، نتیجه پاسخ صحیح به عملکرد است که زیبایی طبیعی را به ویژگی ذاتی و ناخودآگاه تبدیل می‌کند.

کلیدواژه‌گان: معماری زمینه‌گرا، ابعاد زمینه‌گرایی، اقلیم، اصول طراحی مسکن.

۱. دانشجوی رشته معماری مسکن، کارشناسی ارشد، مؤسسه آموزش عالی معماری و هنر پارس-تهران، ایران،
Email: Mirzazadeh2867@gmail.com (نویسنده مسئول).

۲. استادیار رشته معماری داخلی، مؤسسه آموزش عالی معماری و هنر پارس، تهران، ایران.
Email: negartabatabaei@yahoo.com

۳. استاد مدعو رشته معماری داخلی، مؤسسه آموزش عالی معماری و هنر پارس، تهران، ایران.
Email: mohseniabdolreza@gmail.com

مقدمه

به تحلیل الگوهای خاص از زیست و سکونت و تغییر شیوه‌های آن پرداخته در نتیجه حضور عناصر کالبدی معماری زمینه‌گرا در محیط زندگی را به عنوان بخشی از خاطره انسان بومی، سبب ایجاد حس تعلق به فضا و آرامش او می‌داند.

روش تحقیق

مقاله حاضر سعی در شناخت مؤلفه‌های معماری زمینه‌گرا و چگونگی طراحی خلاقانه با استفاده از الگوهای طبیعت و اقلیم است. حوزه‌های اصلی در این تحقیق، شامل طراحی معماری، زیباشناسی، شاخص‌های کیفی زمینه‌گرایی و اقلیم است. روش تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت روش توصیفی است. با توجه به نوع پژوهش از حیث هدف و ماهیت برای انجام این پژوهش از راهبرد تحقیق کیفی استفاده شده است. مهم‌ترین نکته تحقیق کیفی، ظرفیت آن برای دستیابی به کیفیت‌های غنی شرایط و محیط‌های زندگی واقعی است که در روند تحقیق، از انعطاف‌پذیری کافی برخوردار است. به این ترتیب روش مناسبی (برای فهم معانی و فرایند فعالیت‌ها و دست‌ساخته‌های مردم است. از آنجایی که وجوه مدنظر این پژوهش از مفاهیم اصلی، قابل اندازه‌گیری کمی نیستند، از روش توصیفی برای تعریف و روش تحلیلی برای بازرایی آنها کنار هم بهره گرفته شد. برای شناخت ابعاد مختلف مسئله، روش‌سازی مفاهیم، بررسی نظریه‌های مرتبط با موضوع و مطالعه پژوهش‌های مشابه از مطالعات کتابخانه‌ای با برداشت مستقیم محقق استفاده شده است.

مبانی نظری

مفهوم معماری زمینه‌گرایی و نگرش‌های آن

معماری زمینه‌گرا گرایشی در معماری است که به تبیین جایگاه زمینه به عنوان بخشی مهم و تأثیرگذار بر روند شکل‌گیری معماری تأکید دارد (برولین، ۱۳۹۶). خصوصیات اطلاعاتی و لایه‌هایی از اطلاعات موجود در زمینه‌هایی به عنوان عاملی مکمل در کنار سایر موارد در پروژه معماری مدنظر بوده است که از آن به عنوان آنالیز سایت نام برده می‌شود؛ اما در این گرایش به عنوان مبنای اصلی طراحی و تعریف یک پروژه معماری قرار گرفته است. لایه‌های اطلاعاتی زمینه طبقه‌بندی شده و جداگانه و در یک بستر جامع مورد ارزیابی و بررسی قرار می‌گیرد. اطلاعات زمینه با توجه به میزان قدرت و تأثیر آن‌ها در تعامل

امروزه سرعت پیشرفت تکنولوژی و اثرات آن بر ساخت‌وساز شهرها موجب تغییر در شهرها گردیده و طراحی شهری بیشتر به کولاژ می‌ماند تا ترسیم. کولاژ ترکیب تصاویر نامتشابه یا کشف شباهت‌های پنهان در اشیایی هستند که به هم شبیه نیست و انتقال مصالح از یک زمینه به زمینه دیگر و مونتاژ، پراکندن این وام‌گیری‌ها در سراسر شهر جدید است. معماری زمینه‌گرایی یکی از دیدگاه‌های رایج در شهرسازی است که زمینه را به مثابه رویدادی تاریخی می‌پندارد. زمینه‌گرایی ابتدا به ابعاد صرفاً کالبدی توجه داشته، اما به تدریج به ابعاد انسانی گراییده و حوزه مطالعات خود را به وجوه اجتماعی و فرهنگی جامعه گسترش داد. زمینه‌گرایان معتقدند که اجزای کالبدی شهر زیر پوشش نیروها یا ویژگی‌های درونی خود نیست، بلکه به محیط و مجموعه پیرامون آن وابسته هستند. هر زمینه و متن شهری دارای مقیاس، حجم، فرم فضایی و مصالح و شیوه معماری و شهرسازی ویژه خود است که به طراحان حساس در خصوص نحوه مداخلات کالبدی رهنمودهای لازم را ارائه می‌کند و کنترل‌هایی را در جوامع اعمال می‌کنند. بنابراین مباحث نظری و فلسفی اغلب بر محور چگونگی و کیفیت وقوع این موضوع و نحوه سازگاری و پیوستگی میان بناهای جدید با وضعیت ساختاری موجود است.

بر این اساس، امروزه مسئله توجه به بازشناسی اصول و ارزش‌های مسکن زمینه‌گرا در شکل‌گیری و طراحی مسکن معاصر، بیش از هر زمان دیگر اهمیت خود را آشکار می‌سازد. چراکه در اکثر موارد، این خانه‌ها برگرفته از الگوهای غربی و بدون رعایت مسائل منطقه‌ای، اقلیمی، نیازهای روانی و عاطفی افراد طراحی می‌شوند و نتیجه آن، تبدیل خانه به خوابگاه و نداشتن آسایش روانی و محیطی در فضا است (Ahmadi & et al. 2013: 3-4). لذا؛ هدف از این پژوهش تبیین شاخص‌های ماندگار معماری زمینه‌گرا در ایران، در راستای ضرورت نگرش به مفاهیم و تحلیل ویژگی‌های مربوط به زمینه‌گرایی، اقلیم و طراحی که تبیین‌کننده شاخص‌های مفهومی مشترکی است، که اکنون باید برای به‌روزرسانی معماری زمینه‌گرا و طراحی بناهای بافت میانی و جدید شهری مدنظر قرار گیرند. تحقیقات و پژوهش‌های بسیاری برای طراحی بناهای زمینه‌گرا در کشورهای مختلف جهان صورت پذیرفته که اکثر آنها با توجه به شرایط خاص اقلیمی و جغرافیایی منطقه بوده و بدین سبب به موضوع پایداری پرداخته‌اند. تعدادی

جدول ۱. معرفی روش چند دانشی (فراتحقیق)، (مأخذ: میرمقتدایی و همکاران، ۱۳۹۶).

عنوان تحقیق	پارادایم تحقیق	رویکرد تحقیق	تدابیر (فنون)	هدف کلان تحقیق
روش چنددانشی (فراتحقیق)	تفسیرگرایی کیفی	اسناد و مدارک	تحلیل تفسیری	کاربردی
			اطلاعات	اطلاعات
			روش‌های تجزیه و تحلیل	تحقیق

جدول ۲. برخی از دیدگاه‌های صاحب‌نظران حوزه مطالعات معماری زمینه‌گرا.

صاحب نظران	نگرش‌ها
یرنت برولین (۱۳۹۶)	معماری زمینه‌گرا، به مقوله‌ی سبک‌های معماری و چگونگی ایجاد هماهنگی میان ساختمان‌های مجاور - مربوط به دوره‌ها و یا سبک‌های مختلف - می‌پردازد. طی نیم قرن اخیر، موضوع توفیق در ایجاد چنین هماهنگی از توجه معماران به دور مانده است. حاصل آموزش معماران هم به جای ایجاد سازگاری بصری بین ساختمان‌ها، به ایجاد تقابل بین ساختمان‌های جدید و قدیم بوده است.
استیون هال (۱۳۹۷)	معماری مسئولیتی موشکافانه روی زمینه را دارد. زیرا زمینه می‌تواند مجموعه‌ای از پیشنهادات مناسب را به عنوان مفاهیمی برای طراحی معماری فراهم آورد. زمینه برای آن تنها بستر ساختمانی نیست، بلکه مفاهیم طراحی را هم در بر می‌گیرد. به سخن دیگر، از نظر هال، زمینه یک منبع اساسی برای طراحی است. او بر این باور است که «همیشه با یک زمینه و موقعیت جدید رو به رو هستیم و باید طبق شرایط موجود فرآیند طراحی را انجام دهیم».
کریستوفر الکساندر (۱۳۹۳)	هدف نهایی طراحی رسیدن به فرمی است که درست بودن آن در سازگاری با زمینه برقرار می‌شود. به عبارتی کار طراحی را تلاش برای رسیدن به سازگاری میان فرم و زمینه می‌داند.
آدریان اسمیت و گوردن گیل (۱۹۸۰)	آنها معتقد به معماری پایدار در سطح بین‌المللی هستند می‌گویند: که طراحی ساختمان باید از نقش آن در زمینه‌ای منطقه‌ای، ناحیه‌ای و جهانی ریشه بگیرد. در متن توسعه جهانی و در زمانی که همه شهرها با خدشه به (محیط) طراحی و ساخته می‌شوند این اهداف محیطی نه تنها دست یافتنی است بلکه برای بقا واجب و ضروری هستند. بی شک پرداختن صرف به زمینه‌گرایی در مقیاس خرد نمی‌تواند مشکلات زیست محیطی امور جهان را حل کند. کل هستی چون زنجیرهای به هم پیوسته هستند که هر تغییر مثنی هر چند به ظاهر کوچک و جزئی در نهایت تاثیری مثبت در این زنجیره خواهد داشت؛ لذا زمینه‌گرایی از مقیاس خرد تا جهانی، در رسیدن به پایداری اساسی و حیاتی هستند

آغاز می‌شود، سپس در سطح واحد همسایگی و محله مطرح می‌گردد. در این مرحله معماری زمینه‌گرا از معماری صرف به شهرسازی می‌رود. در مقیاس بزرگ‌تر در محیط شهر به ناحیه، بخش و به دنبال آن به مناطق اطراف شهر و برون‌شهری می‌پردازد زمینه‌گرایی به این سطح هم محدود نمی‌شود؛ از تک بنا به محله، ناحیه‌گرایی، منطقه‌گرایی و این مرحله هم می‌تواند فراتر رود و بُعدی جهانی پیدا کند. لذا زمینه‌گرایی ابعاد خود را در محدوده کره زمین می‌تواند بگستراند. در معنایی کلی می‌توان گفت که آغاز زمینه‌گرایی محله است، اما زمینه‌گرایی در دو جهت خرد و کلان بسط می‌یابد. زمینه‌گرایی در مقیاس کلان به منطقه‌گرایی می‌رسد و در مقیاس خرد به حال و هوای درونی بنا، اما وجه جهانی منطقه‌گرایی از حد منطقه فراتر رفته و

با موضوع طرح و در راستای ایجاد اثر معماری همراه با زمینه، حفظ شده و یا تغییر نموده و یا از بین می‌روند. همان‌گونه که ذکر شد، معماری زمینه‌گرا بیش از همه وامدار معنای خلق شده توسط معماری بومی است. شرایط اقلیمی و خصوصیات بستر و فناوری ساخت که به عنوان مبانی اصلی شکل‌گیری معماری بومی گفته شده است در حوزه معماری زمینه‌گرا، لایه‌های اطلاعاتی غنی و متعدد دیگری در زمینه را تحت پوشش قرار می‌دهد (محمدی و حسینی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۴).

مقیاس زمینه‌گرایی

زمینه‌گرایی در مقیاس‌ها و سطوح مختلف مطرح است. در مقیاس خرد از خود بنا، سایت و زمینی که بنا در آن واقع می‌شود

زنده و مطلوب ایجاد کند. توجه به زمینه‌گرایی کالبدی به عنوان رویکردی مبتنی بر ارتباط پدیده‌ها با محیط و مجموعه پیرامون خود، می‌تواند منجر به خوانایی فضا شده و موجبات حس مکان را فراهم آورد. معماری زمینه‌گرا محیط مطلوبی خلق می‌نماید که از مقیاس تک ساختمان فراتر رفته و نقش تعیین‌کننده‌ای در فضای شهری ایفا کند (Ahmadi & et al. 2013: 3-4). از مهم‌ترین نظریات زمینه‌گرایی کالبدی ایده کولاژ شهر^۱ است که اولین بار توسط کالین رو و فرد کوتر^۲ که از پیشگامان زمینه‌گرایی هستند، مطرح گردید. این ایده پاسخی بود به طرز تفکر نوگرایی^۳ که در آن بناهای شهر را به مثابه اشیای معماری می‌پنداشتند و آن‌ها را به‌تنهایی و با نماهای از هم متمایز و جدای از زمینه طراحی می‌کردند. به نظر آن‌ها طراحی شهری بیشتر به کولاژ می‌ماند تا ترسیم، لذا شهرسازان را تشویق می‌کنند که از همه عوامل در دسترس از جمله بافت شهری موجود بهره‌گیرند و در پی، در هم بافتن عناصر شهر در یک کل منسجم باشند. یعنی یک کولاژ شهر که قطب‌های مخالفی چون روابط فضایی گذشته و آینده را در برگیرد. به اعتقاد صاحب‌نظران کولاژ شهر، در شهر سنتی بناها زمینه هستند و فضاها، اشکال متصل‌به‌هم و الگوی در هم بافته‌ای از تناوب فضایی را نمایان می‌سازند (هاشم‌پور؛ نژادابراهیمی؛ یزدانی، ۱۳۹۷: ۱۱۰).

- مؤلفه‌ها و ریزمؤلفه‌های مؤثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی:
در ادامه با استناد به آرا صاحب‌نظران و منابع پژوهش، مؤلفه‌های و ریزمؤلفه‌های مؤثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی، در «جدول ۳» تدوین شده است.

- زمینه‌گرایی فرهنگی-اجتماعی: در رویکردهای فرهنگی-اجتماعی نسبت به محیط، «انسان‌ها» مورد توجه واقع می‌شوند، از این‌رو داشتن شناخت درست و صحیح از ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای آنان همواره مورد توجه طراحان بوده است. چنانچه روی معنی شکل‌ها و فضاها، میان مردم اتفاق نظر لازم و کافی وجود داشته باشد، شکل شهر می‌تواند با مردم شهر ارتباط برقرار کند و تحلیل یک پدیده کالبدی، زمانی میسر است که دریا بیم در آن فرهنگ چه معنایی برای آن قائل است (تولایی، ۱۳۸۰). معماری، پدیده‌ای فرهنگی است. با وجود آن که محصول، تأثیرگذاری عوامل متعددی نظیر اقلیم، جغرافیا، اقتصاد، ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی ... است، اما در میان عوامل یادشده «فرهنگ»، در تعامل با ویژگی‌های، محیطی، نقشی تعیین‌کننده در نحوه شکل‌گیری محیط‌های

بُعدی جهانی می‌یابد. بدین‌سان، معماری زمینه‌گرا خود را اگرچه عمیقاً در «مکان» فرو می‌برد، اما «حضور» خود را تا دوردست‌ها تا شهرها، کشورها، تا جهان و کیهان گسترش می‌دهد (محمدی و حسینی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۴).

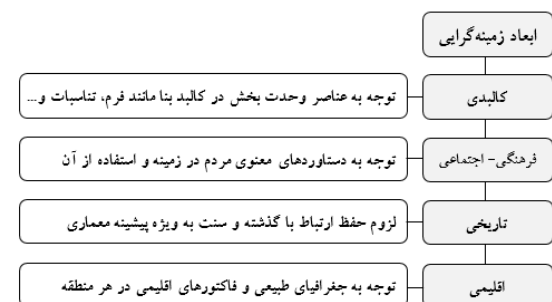
ابعاد زمینه‌گرایی

معماری علمی جدا از مقوله‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، جامع‌شناسی و... نیست و در واقع برآیند و انعکاس آنها است. زمینه و متنی که اثر معماری در آن موجودیت می‌یابد واجد ویژگی‌ها و خصوصیات انحصاری کالبدی، جغرافیایی، اقلیمی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، تاریخی و... است. زمینه در معماری تحت سه موضوع کلی؛ الگوهای فرمی، فعالیت و اقلیمی دسته‌بندی می‌شوند. ولی در ابعاد زمینه‌گرایی با چهار عنوان ۱. زمینه کالبدی؛ ۲. زمینه فرهنگی-اجتماعی؛ ۳. زمینه تاریخی؛ ۴. زمینه اقلیمی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

زمینه‌گرایی کالبدی

شکل یا فرم شهر وسیع‌ترین مفهوم وابسته به شهر است که شامل کلیه عناصر محیطی است که انسان به‌طور بالقوه می‌تواند در ارتباط با آن قرار گیرد. شکل شهر در حقیقت ظرفی است که امکان می‌دهد فعالیت‌های شهری در آن به وقوع بپیوندد (خستو و حبیب، ۱۳۹۵: ۳۵). در زمینه‌گرایی کالبدی طراح نه‌تنها خود شی بلکه رابطه متقابل آن را با سایر اشیای موجود در زمینه لحاظ می‌کند، زیرا معتقد است که شکل بناها بر اشکال مجاور و نزدیک آن تأثیر می‌گذارد (تولایی، ۱۳۸۰: ۴۱).

گرایش شهرسازان به ساخت‌وساز در «مجموعه موجود» (به معنی در هم بافتن نو و کهنه به نحوی است که بتواند یک

نمودار ۱. ابعاد زمینه‌گرایی (نظام‌دوست، خلیل‌آبادی و یاران، ۱۳۹۸: ۵)

که حیوانات روز خود را همانند گذشته آغاز می‌کنند، اما در مورد انسان‌ها قطع استمرار تاریخی تحقیر حیات گذشته او است. "پوپر" در این زمینه می‌گوید: اگر بخواهیم در علم پیشرفت کنیم باید بر روی شانه‌های پیشکسوتان بایستیم و سنت خاصی را ادامه دهیم. جوهر جامعه و توسعه آن، به سنت پیوند خورده است. همان‌طور که فرضیه برای کشف واقعیت‌ها در علم به کار می‌رود، سنت همین نقش را برای جامعه دارد. گرچه سنت قابل نقد و تغییر است، اما نظمی خاص ایجاد می‌کند و مبنایی برای عمل است (Koetter & Rowe, 1978: 118-119). سنت‌گرایی از گذشته، سیمای شهر الهام می‌گیرد و بر این باور است که توسعه جدید باید با محیط پیرامون رابطه تنگاتنگ داشته باشد. کانون تفکر آنان متوجه محیط شهری است که برای مردم مأنوس باشد. پاتریک گدس از طرفداران اصلی این طرز تفکر بود و پیش از هرگونه فعالیت اقدام شهرسازی، مطالعاتی و بالاتر از همه تاریخ و نهادهای شهر انجام می‌داد. (Geddes, 1968: 66-68)

زمینه‌گرایان تاریخی موارد زیر را در انسجام شکل شهر در نظر دارند:

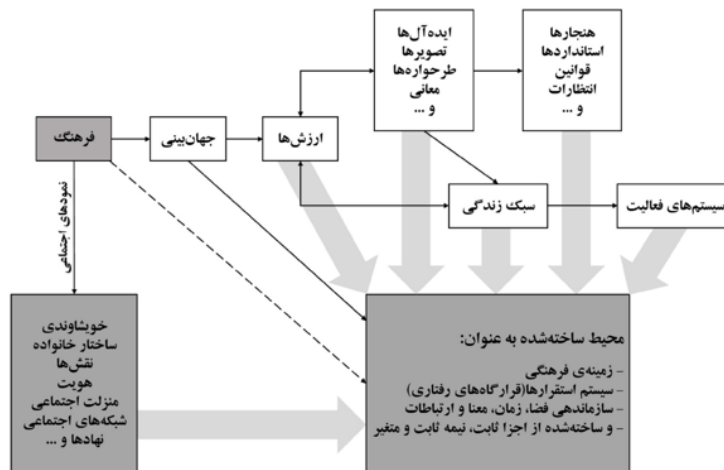
- در نظر گرفتن ویژگی‌های تاریخی مکان؛
- محترم شمردن سنت؛
- رجوع به سنت زنده برای قابلیت استفاده گذشته در حال؛
- اهمیت زمینه تاریخی شکل شهر به خاطر دنیای از قبل موجود ارزش‌ها و خاطره‌ها؛
- تأثیر "خاطره بصری" در ایجاد اتصالاتی در طول فضا و زمان؛

جدول ۳. مؤلفه‌ها و ریزمؤلفه‌های مؤثر در تبیین زمینه‌گرایی کالبدی (نظام‌دوست، خلیل‌آبادی، یاران، ۱۳۹۸: ۵)

مؤلفه‌های کالبدی	ریز مؤلفه‌های کالبدی
موقعیت بنا	جهت‌گیری بنا
	درصد توده و فضا
	دید و چشم‌انداز
مقیاس و اندازه	تناسب نما
	ابعاد فضاها
شکل و فرم	تناسبات در و پنجره
	فرم در و پنجره
مصالح و جزئیات	خط آسمان
	فرم ایوان
	فرم حیاط مرکزی
	شکل بام‌ها
سازماندهی اجز و عناصر کالبدی	نوع مصالح
	رنگ مصالح
	ترکیب بندی مصالح
	نقوش و آرایه‌ها
	محل قرارگیری آرایه‌ها
	سلسله مراتب فضایی
	عرصه بندی فضاها
	جنبه قرارگیری فضاها

انسان‌ساخت ایفا می‌نماید (راپاپورت، ۱۳۹۲). بنابراین، فرهنگ، یکی از عوامل اصلی شکل‌گیری معماری است و نقش مهمی در پایداری اجتماعی دارد (پوردیهمی، ۱۳۹۰).

زمینه‌گرایی تاریخی: تاریخ‌گرایان معتقدند که گذشته برای شهرسازی کنونی درس‌هایی عینی دارد. اگر جامعه‌ای خود را از گذشته جدا کند، تلاش انسان گذشته را بیهوده فرض نموده است. انسان در یک کلمه، طبیعتی ندارد، آنچه دارد تاریخ است. تنها فرق میان تاریخ انسان و تاریخ طبیعی این است که تاریخ انسان هرگز نمی‌تواند از ابتدا آغاز گردد. چندین هزار سال است

نمودار ۲. ارتباط نمودهای فرهنگی با محیط ساخته شده (Rapoport, 2005)

- استفاده از روش گونه‌شناسی برای حفظ این خاطره بصری؛
 - تکرار ترکیب‌بندی فضایی در شهر و در گستره زمان از طریق گونه‌شناسی؛
 - وجود گونه‌ها به عنوان عنصری فرهنگی و جزئی کالبدی، از شکل شهر در "خاطره جمعی".

- زمینه‌گرایی اقلیمی: طراحی اقلیمی که به نام «زیست اقلیمی ساختمان» هم نامیده می‌شود؛ شامل یک سری اصول علمی و کاربردی است که در نظر گرفتن این اصول در طراحی بناها توسط طراحان و معماران، می‌تواند موجب طراحی فضاهای بهینه از نظر آسایش انسان و صرفه‌جویی در مصرف انرژی شود (کسمایی، ۱۳۹۲: ۱۷۴). طراحی اقلیمی موجب می‌شود که ساختمان شرایط رفاهی و آسایش بهتری داشته باشد و به‌جای این‌که به سیستم‌های گرمایش و سرمایش فشار زیادی تحمیل شود؛ خود ساختمان بدون سروصدا و بدون نیاز به آن سیستم‌ها و بی‌آنکه حداکثر فشار به دستگاه‌های مولد مرکزی وارد شود؛ شرایط مطلوب را فراهم کند (محرابی، ۱۳۹۴).

حفظ منابع طبیعی و احترام به آن‌ها، تنظیم شرایط محیطی با استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر و مصرف حداقل انرژی فسیلی و هم‌زیستی با شرایط طبیعی و اقلیمی به عنوان یکی از الگوهای پایداری در معماری و گامی در جهت رسیدن به معماری پایدار و درنهایت توسعه پایداری است. توجه به اقلیم زمینه و فاکتورهای اقلیمی که در آن معماری می‌کنیم می‌تواند سکوی پرشی برای پرواز به سوی معماری پایدار باشد. دقت به این مهم راه را برای استفاده از نیروهای طبیعی نظیر خورشید، باد، آب و... باز می‌کند و استفاده از منابع فسیلی را به حداقل می‌رساند. چنان‌که در گذشته عناصر تأسیساتی نظیر بادگیرها، آسیاب‌بادی‌ها (آس‌بادها)، شوادون‌ها، کلاه‌فرنگی‌ها، گودال باغچه‌ها، سرداب‌ها و... به مدد شناخت اقلیمی زمینه معماری و ظرفیت‌های زیست‌محیطی پدید آمده‌اند. لذا توجه به فاکتورهای اقلیمی منطقه نظیر خصوصیات اقلیمی هر منطقه، باد، باران، تغییرات دمای هوا در شب و روز، دمای هوا، جریان هوا، وضعیت آسمان، آفتاب تابش و... امری ضروری است (محمدی، حسینی فیروزآبادی، ۱۳۹۵: ۱۰)

- اقلیم در معماری زمینه‌گرا: زمینه را معمولاً در مقیاس‌های متفاوت با توجه به وسعت و حجم و میزان پوشش‌دهی بنای معماری به افراد یک حوزه تعریف می‌نماید. مثلاً زمین‌های که بنایی همچون یک بیمارستان در آن واقع شده است با زمین‌های که بنایی مانند کودکستان در آن واقع است با یکدیگر تفاوت می‌نماید، گرچه شاید هر دو در یک سایت واقع شده باشند. زمینه را می‌توان شامل توپوگرافی محل، وضعیت پوشش گیاهی، بافت شهری شامل میزبان تراکم بناها، خیابان‌ها و پیاده‌روها و نسبت آنها با یکدیگر، جنس مصالح، ترکیب‌بندی مصالح، هم‌جواری بناها با یکدیگر، جغرافیای منطقه، میزان ترافیک شهری، حضور حیوانات و موجودات زیستی دیگر، میزان جمعیت انسانی و غیره دانست. ممکن است تصور نماییم که زمینه را اقلیم منطقه و یا خرده اقلیم‌ها تعریف می‌نمایند، مثلاً عنوان کنیم که بنایی که باید در اقلیم گرم و خشک واقع شود بایستی متفاوت از بنایی باشد که در اقلیم معتدل و مرطوب طراحی می‌شود. ممکن است رنگ و جنس مصالح را تعریف‌کننده زمینه بدانیم که بازهم در اقلیم‌های مختلف با هم متفاوت است. توانایی معماری زمینه‌گرا در برآورده نمودن نیازهای انسانی در ابعاد گوناگون می‌تواند به عنوان یکی از شاخص‌های مهم در بررسی معماری زمینه‌گرا باشد. با این تعاریف از معماری زمینه‌گرا می‌توان گفت که آن، بیشتر متوجه مشخصات فیزیکی یک منطقه هستند. ویژگی‌هایی چون توپوگرافی، خط آسمان، مصالح، رنگ و بافت و... (Matlak, 2000).

مفهوم مسکن و نگرش‌های آن

در تعریف مرکز آمار ایران «واحد مسکونی، مکان، فضا و یا محوطه‌ای است که یک یا چند خانوار در آن سکونت داشته و به یک یا چند ورودی (شارع عام یا شارع خاص) راه داشته باشد». در میان فضاهای معماری، مسکن اولین نیازی بود که در ذهن انسان جای گرفت. در دومین اجلاس اسکان بشر ۱۹۹۶ در استامبول، مسکن مناسب چنین تعریف شده است «سرپناه مناسب تنها به معنای وجود یک سقف بالای سر هر شخص نیست، سرپناه مناسب یعنی آسایش مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی و امنیتی مناسب، امنیت مالکیت، پایداری و دوام سازه‌ای، روشنائی، تهویه، سیستم گرمایی مناسب زیرساخت‌های اولیه مناسب (از قبیل آبرسانی، بهداشت، آموزش و...) کیفیت مناسب زیست‌محیطی، مکان

جدول ۴. مقایسه بین آرا و عقاید دیگر دانشمندان در مورد سکونت و مفهوم آن
(امین پور و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۳)

صاحب نظران	نگرش ها
مفهوم سکونت از دیدگاه صاحب نظران	رپاپورت مسکن تنها یک ساختار نیست بلکه تهادی است که برای پاسخگویی به مجموعه‌ای پیچیده از اهداف ایجاد می شود و ساخت آن خود امری فرهنگی است، شکل و سازمان آن ، متأثر از فرهنگی است که خانه محصول آن است.
	هایدگر سکنی گزیدن به معنای در آرامش قرار گرفتن است. یعنی در حوزه‌ی آزادی در آرامش درون، هر چیز را در سرشت خویش حفظ می کند.
	گیفورد خانه ها منطبق بر فرهنگ‌ها بوده و انتظار فضایی آنها، نشان دهنده روابط اجتماعی افراد ساکنان است.
	شولتز خانه یکی از عینی ترین مراکز در دنیای شخصی بشر است. خانه به صورت مرکزی برای وجود بشر در می آید.
	کوپر خله یازتایی است از اینکه انسان خود را چگونه می بیند؛ کوپرخله را همچون نمادی از خود می داند.

می‌رساند و طراحی می‌کند که بستر معماری به او داده است؛ در نتیجه بنا جزئی کوچک از طبیعت پیرامونی خواهد بود . در این نوع معماری هر بنایی بر اساس زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی، تاریخی و کالبدی، اقلیمی و شرایط خاص آن محل و ساختمان، طراحی و اجرا می‌شود و ساختمان عضو همخوان با محیط‌شناسی و عنصری هماهنگ در بستر خود و در نهایت در بستر محیط‌زیست خواهد بود.

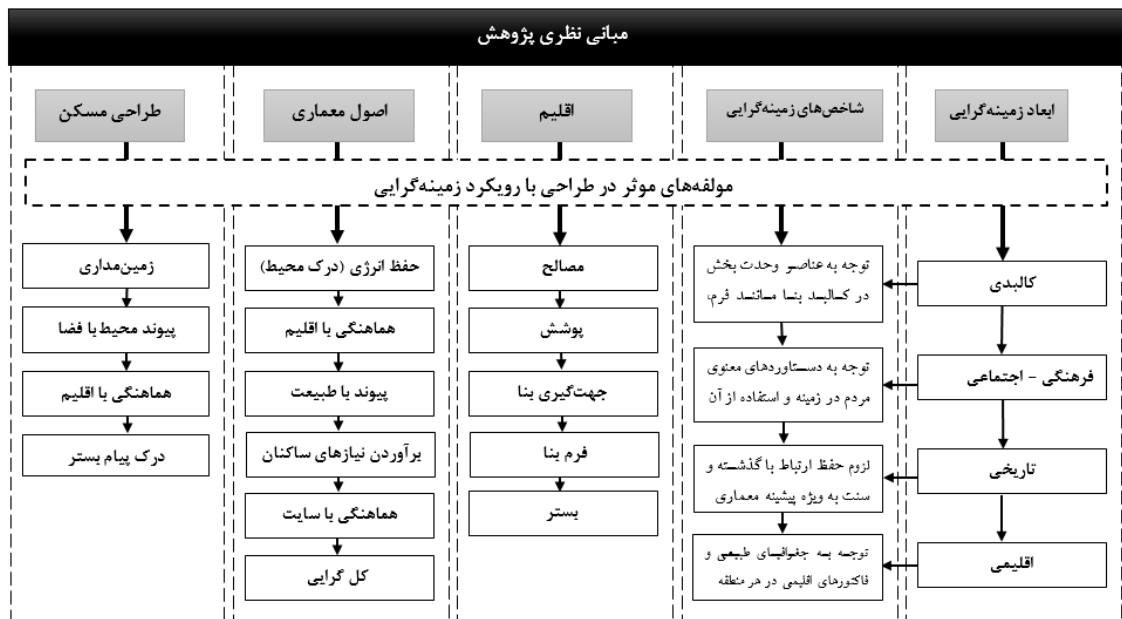
تحلیل یافته‌ها

هر اثر معماری در سایتی مشخص، با ویژگی‌هایی خاص آن بستر، ایجاد می‌شود. امکانات ویژه موجود بر زمین و یا به کلامی دیگر مشخصات بستر طرح اثر زیادی در برنامه‌ریزی‌ها و گزینش‌های معمار و هم‌چنین بر چگونگی طرح ارائه شده را دارد. پیروی از این رویه می‌تواند پیوند خوبی بین طراحی و بستر طرح به وجود آورد و این دو می‌توانند با سازگاری در کنار هم ماندگار شوند. اطلاعات بستر طرح شامل دو نوع متفاوت است. نوع نخست، تسهیلات کارآمد و سودمند سایت را شامل می‌شود که معقول است به‌درستی از آنها استفاده شده و با نظارت در پروژه، مورد بهره‌برداری قرار گیرند. نوع دوم موضوعاتی را می‌پوشاند که در ردیف نقاط منفی و ضعیف زمین محسوب می‌شود و ضروری است که با پیش‌بینی راه‌حل‌های معقول و نوآورانه معماری، تأثیرات نامطلوب آنها را بی‌اثر نمود و یا تا حد

مناسب و قابل دسترسی که همه این موارد با توجه به استطاعت مردم تأمین می‌شود» (جوادی، قدوسی‌فر، ۱۳۹۶).
تعدادی از مفهوم موجود پیرامون مسکن و سکونت در «جدول ۴» بیان شده است.

– **طراحی مسکن:** طراحی مسکن؛ بستگی بسیار زیادی به نوع طراحی انجام گرفته توسط معماران دارد. در مطالعات محیطی تأیید شده که طراحان به هنگام اندیشیدن درباره برنامه ساختمان‌ها، در طول فرآیند طراحی به‌شدت به گونه‌ها متکی‌اند. بر اساس نیازهای ضروری پژوهش و پیشینه شکل‌گیری الگوهای مسکونی در کشورهای مختلف گونه‌شناسی‌های مختلفی از محیط‌های مسکونی از مقیاس مجموعه تا بلوک صورت گرفته است. گونه‌های مختلف مجموعه‌های مسکونی را بر اساس هم‌نشینی فضای باز و بسته به چهار گونه محیطی، خطی، منفرد و ترکیبی دسته‌بندی می‌کنند. طبق مطالعات انجام‌گرفته حالت‌های مختلف قرارگیری بلوک‌ها در مجتمع‌های مسکونی تأثیر بسیار زیادی بر آسایش ساکنان و بهینه‌سازی انرژی در فضاهای مجتمع‌های مسکونی دارد. (خلیلیان و همکاران، ۱۳۹۸)

– **ضرورت طراحی بنا با رویکرد معماری زمینه‌گرا:** معماری زمینه‌گرا بر زمین مداری و پیوند محیط با فضا تأکید دارد و با درک پیام بستر خود شکل می‌گیرد و در واقع پیامی را به عینیت

نمودار ۲. مؤلفه‌های مؤثر معماری زمینه‌گرا و اقلیم در طراحی مسکن.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش با بررسی‌هایی که انجام گرفت، معماری را مسئولیتی موشکافانه روی زمینه می‌داند. زیرا زمینه می‌تواند مجموعه‌ای از پیشنهاد‌های مناسب را به عنوان مفاهیمی برای طراحی معماری فراهم آورد. زمینه برای آن تنها بستر ساختمانی نیست، بلکه مفاهیم طراحی را هم در برمی‌گیرد. به سخن دیگر، زمینه یک منبع اساسی برای طراحی است و همیشه با یک زمینه و موقعیت جدید روبه‌رو هستیم و باید طبق شرایط موجود فرآیند طراحی را انجام دهیم.

معماری زمینه‌گرا، به مقوله سبک‌های معماری و چگونگی ایجاد هماهنگی میان ساختمان‌های مجاور - مربوط به دوره‌ها و یا سبک‌های مختلف - می‌پردازد. طی نیم‌قرن اخیر، موضوع توفیق در ایجاد چنین هماهنگی از توجه معماران به دور مانده است. حاصل آموزش معماری هم به‌جای ایجاد سازگاری بصری بین ساختمان‌ها، به ایجاد تقابل بین ساختمان‌های جدید و قدیم بوده است بر این اساس، امروزه برای معماران و برنامه ریزان که هنوز در کنار سبک زندگی مدرن، عناصری از سبک زندگی سنتی و بومی را تجربه می‌کنند، توجه به زیبایی‌ها و نکات مهم و با ارزش زندگی گذشتگان و حفظ آن‌ها برای رسیدن به یک

ممکن به نازل‌ترین مرتبه پایین آورد.

مشخصات بستر طرح که دارای وجوه مختلفی است از جنبه‌های کوچک و ابتدایی نظیر ابعاد، اندازه، فرم زمین، و مواردی کلی‌تر نظیر چگونگی همسایگان اطراف زمین، نوع بافت و شبکه ارتباطی پیرامون آن تا شرایطی در مقیاس کلان‌تر نظیر اطلاعات اقلیمی و ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی حاکم بر محل، همگی در این مقوله جای می‌گیرند. هر یک از این مشخصات در تصمیم‌گیری‌های مربوط به سطحی خاص و جنبه‌ای به‌خصوص در طراحی فضای مورد تأثیرگذار است و در ظهور فکر و ایده‌های سازگار و جوابگو با آن شرایط دخیل است. به منظور روشن شدن هر چه بیشتر و نظم بخشیدن به این امر توضیحات از جزء به کل و در قالب ترتیب عناوین زیر ارائه می‌گردند.

- **شناخت اقلیم:** مشخصات اقلیمی، موقعیت، عوامل اقلیمی و...

- **شناخت سایت:** شکل و ابعاد، عناصر طبیعی و مصنوعی موجود، بررسی محیط طبیعی و فیزیکی اطراف بستر و...

- ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی و اقتصادی پیرامون بستر.

تحلیل الگوهای خاص از زیست و سکونت و تغییر شیوه‌های آن پرداخته و حضور عناصر کالبدی معماری سنتی در محیط زندگی را به عنوان بخشی از خاطره انسان بومی، سبب ایجاد حس تعلق به فضا و آرامش او می‌دانند. در نتیجه هدف نهایی طراحی رسیدن به فرمی است که درست بودن آن در سازگاری با زمینه برقرار شود. به عبارتی کار طراحی تلاشی برای رسیدن به سازگاری میان فرم و زمینه است. لذا در این تحقیق، ضمن توجه به نیازمندی‌های رفاهی انسان معاصر سعی شده تا شاخص‌های معماری زمینه‌گرایی و توجه به شرایط اقلیم به کار گرفته شده است.

زندگی بهتر و سالم‌تر در آینده بسیار ضروری است. لذا، معماری بومی که زیرمجموعه‌ای از معماری زمینه‌گرا است با آنکه در طول تاریخ دستخوش پدیده‌های دگرگون‌کننده بوده ولی توانسته هویت ویژه خود را حفظ کرده و نمایانگر آداب و رسوم مردم باشد؛ اما، با توجه به اینکه طراحی زمینه‌گرا برای هر منطقه بسته به اقلیم، فرهنگ و عوامل دیگر، متفاوت است تحقیقات و پژوهش‌های بسیاری برای طراحی بناهای زمینه‌گرا در کشورهای مختلف جهان صورت پذیرفته که اکثر آنها با توجه به شرایط خاص اقلیمی و جغرافیایی منطقه بوده و بدین سبب به موضوع پایداری پرداخته‌اند. تعدادی به

پی‌نوشت‌ها

1. Collage City

۴. شوادن یا شوادان در معماری جنوب غرب ایران به‌خصوص ذرفول و شوشتر به علت شرایط آب و هوایی گرم و مرطوب؛ معماران، فضایی سردابی در زیرزمین در نظر می‌گیرند، ضخامت دیوار و مصالح خشت و آجر در قالب عایق حرارتی و از همه مهمتر وجود حفره‌هایی در دیوار و سقف تعبیه می‌شود برای عدم انتقال هوای گرم به داخل است.

۵. کلاه فرنگی‌ها در واقع ردیای معماران دوران زندگی و قاجار در ایران به‌ویژه استان فارس است؛ ساختمان‌های تزئینی شاهانه‌ای که معمولاً وسط باغ‌ها ساخته می‌شدند و معماری آنها

3. Modernism

نیمی ایرانی، نیمی اروپایی بود.

فهرست منابع

الکساندر، کریستوفر (۱۳۹۲)، *سرشت نظم*. ترجمه رضا سیروس صبری و علی اکبری، تهران، انتشارات پرهام نقش.
برولین، برنت (۱۳۹۶). *معماری زمینه‌گرا*. سازگاری ساختمان جدید با قدیم، ترجمه: راضیه رضازاده، اصفهان، نشر خاک.
تولایی، نوین (۱۳۸۰). *زمینه‌گرایی در شهرسازی*. نشریه هنرهای زیبا، ش. ۱۰ (۳۴-۴۳).
خستو، مریم؛ فرح، حبیب (۱۳۹۵). *رویکرد تحلیلی به تاثیر کالبد شهر بر فرهنگ با تاکید بر بافت شهری (مطالعه موردی: شهر قزوین)*. نشریه علمی- پژوهشی *مطالعات شهر ایرانی اسلامی*. ش. ۲۶ (۳۱-۴۳).
خیبری، امید؛ محمدی، فرشاد؛ رستمی، ندا (۱۳۹۴). *بررسی الگوهای طراحی معماری سبز با رویکرد تعاملات بین معماری و طبیعت*. *اولین کنفرانس معماری و شهرسازی ایران موسسه علوم و فناوری خوارزمی*.
خلیلیان، شاهین؛ البرزی، فریبا؛ سهیلی، جمالالدین (۱۳۹۸). *تاثیر فضاهای باز و سرپوشیده مجتمع‌های مسکونی بر مولفه آسایش حرارتی کیفیت محیط با رویکرد منطبق فازی (مطالعه موردی: مجتمع‌های مسکونی کلانشهر تهران)*. *نشریه برنامه‌ریزی شهری، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*. ش. ۱۰ (۳۶). (۱۲۹-۱۴۲).
جوادی، صدق؛ قدوسیفر، سید هادی (۱۳۹۶). *اصول طراحی مسکن پایدار*. *کنفرانس بین‌المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر*.
شولتز، کریستیان نورنبرگ (۱۳۹۲). *مفهوم سکونت*. ترجمه محمود امیر یاراحمدی، چاپ پنجم، تهران: آگاه.
کسمایی، مرتضی (۱۳۹۲). *اقلیم و معماری*. ویراستار: محمد

احمدینژاد، اصفهان: انتشارات خاک.
محرابی، نجمه (۱۳۹۴). *معماری زمینه‌گرا از منظر اقلیم و بوم‌گرایی در طراحی اقامتگاه گردشگری در کرمان*. *کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی*.
محمدی، رضا؛ حسینی فیروزآبادی، سید بابک (۱۳۹۵). *زمینه‌گرایی در خلق معماری، پنجمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی، معماری و شهرسازی*.
میرمقتدایی، مهتا؛ گنجیزاده، نازنین؛ حسین‌آبادی، سامانه؛ راهب، غزال (۱۳۹۶). *راهنمای انتخاب روش تحقیق در پژوهش‌های معماری و طراحی شهری*. تهران: نشر مرکز تحقیقاتی راه، مسکن و شهرسازی.
نظام‌دوست، سیدامیررضا؛ کلانتری خلیلاباد، حسین؛ یاران، علی (۱۳۹۸). *تبیین الگوی کالبدی مسکن معاصر مبتنی بر معماری زمینه‌گرا در شهر کاشان مطالعه موردی: خانه‌های تاریخی منتخب دوره قاجار*. *فصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی*. ش. ۳۸ (۵-۱۹).
هاشمپور، پرینا؛ نژادابراهیمی، احد؛ یزدانی، ثنا (۱۳۹۷). *کاربست رویکرد زمینه‌گرایی در بازآفرینی بافت‌های تاریخی*. *دوفصلنامه معماری و شهر پایدار*. ش. ۱ (۱۰۵-۱۲۶).
هال، استیون؛ گومز آلبرتو پرز و یوهانی پالاسما، (۱۳۹۶). *پرسش‌های ادرارک: پدیدارشناسی معماری*. ترجمه علی اکبری و محمدامین شریفیان، چاپ دوم، تهران: پرهام نقش.

Addington, D. Michelle; schodek, Danial L. (2005). "Smart Materials and Technologies for the Architecture and Design Professions," Architectural Press/Elsevier: Oxford.

Adrian Smith, Gordon Gill Architecture, Riba OAA LEED AP, 1980, 111W Monroe, suite 2300, Chicago, IL 60603.

Ahmadi, V., Pilevaran, A., & Talebi, F. (2013), Residential House Designing Conformity with Climate and Local Architecture. Architecture National Conference and Urban and Sustainable Development with Focus of Local Architecture Until Sustainable City, Mashhad, p. 3-4.

Alexander, Cristopher (2010), The Timeless Way of Building. Translated by Mehrdad Ghayyumi Bidhendi. Tehran: Shahid Beheshti University Publications.

Geddes, p (1968), Cites in Evolution: an Introduction to the Town Planning Movement and to the Study of Cities. London: Emesst Benn Limited.

Heidegger, Martin (1971), Poetry, Language, Thought, translated by Albert Hofstadter, Harper Colophon Books, New York, Pp.150-151.

Rapoport, Amos, (2005), Culture, Architecture, and Design, Chicago: Locke science publishing company.

Koetter, Fred, & Rowe, Colin (1978), Collage City, The MIT Press.

Matlak, J.L. 2000. Designing of Environment and Landscape, Translated by Assistance of Education and Investigation of Organization of Parks and Green Space of Tehran Town, Publications of Organization of Parks and Greenspace of Tehran Town.

Norberg-Schulz, C. (1992). Genius loci. Paesaggio, ambiente, architettura. Documenti di Architettura. Milan, Italy: Electa.

نقش اجتماعی مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری از منظر قرآن کریم با تأکید بر تفسیر المیزان

نجمه دشتکی^۱

تاریخ دریافت: ۲۸-۰۵-۱۴۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۹-۰۸-۱۴۰۲

DIO: 10.22034/RAU.2023.2009557.1060

چکیده

اسلام به عنوان دینی جامع که پاسخگوی تمام نیازهای انسانی است، به نقش انسان در ابعاد مختلف برای رسیدن به رشد و تعالی، توجه ویژه‌ای داشته است؛ به طوری که یکی از مهم‌ترین اهداف قرآن کریم، تبیین ویژگی‌های انسانی است که در پرتو عمل به دستورات و توصیه‌های کتاب آسمانی، بتواند به کمال که هدف نهایی خلقت است برسد. از طرف دیگر دین مبین اسلام، دینی اجتماعی است و جامعه موردنظر آن جامعه‌ای است که در آن، انسان نه تنها نیازهای مادی و معنوی خود را تأمین می‌نماید، بلکه زمینه رشد و تعالی دیگر افراد جامعه را نیز فراهم نماید. نوشتار حاضر بر آن است تا با استناد به آیات قرآن و تفسیر المیزان، ضمن شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار اجتماعی مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری، به تبیین آن در دین مبین اسلام بپردازد. روش تحقیق مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتوای کیفی است. تفسیر مورد استفاده در این پژوهش، تفسیر المیزان و کدگذاری، طبقه‌بندی و مقوله‌بندی متون انتخابی توسط نرم‌افزار ATLAS.ti صورت گرفت. در مجموع از میان گزاره‌های مرتبط با موضوع پژوهش، ۵ مقوله، ۱۴ مؤلفه و ۱۰۷ زیرمؤلفه شناسایی گردید. فراهم آوردن گسترش علم‌آموزی در شهر توسط مدیران شهری و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان، فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر توسط مدیران شهری و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان، توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری در شهر توسط مدیران شهری و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان، فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی توسط مدیران شهری و برقراری ارتباطات اجتماعی به منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر توسط شهروندان، برقراری امنیت در شهر توسط مدیران شهری و تعهد و پایبندی اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان از جمله وظایف اجتماعی شناسایی شده مدیریت شهری و شهروندان در تعالی جامعه شهری است.

کلیدواژگان: قرآن کریم، تعالی جامعه شهری، نقش اجتماعی مدیریت شهری، نقش اجتماعی شهروندان.

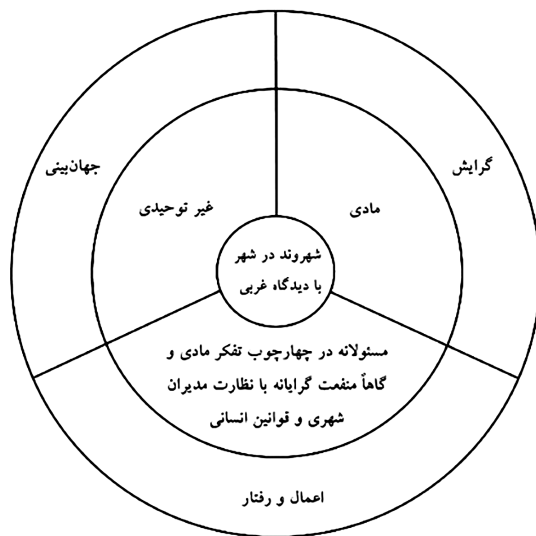
۱. استادیار، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه سوره، تهران، ایران

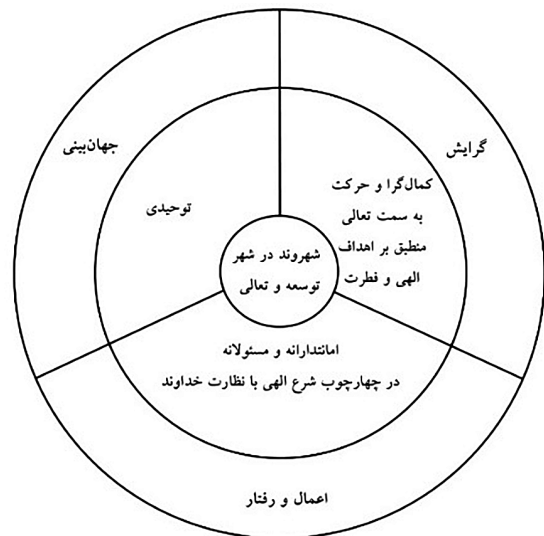
مقدمه

شهروند" و "مدیر شهری" و تأثیر آن بر جامعه شهری تبیین نماید. چراکه اعمال و رفتار اجتماعی انسان به عنوان شهروند یا مدیر شهری با مسیر انحطاط یا تعالی جامعه شهری رابطه مستقیمی دارد و اگر محتوای درونی آدمی را زیربنا و منشأ تمام تطورات و تغییرات بدانیم، مجموعه پیوندهای اجتماعی و نظامات زندگی و تشکیلات بشری تابعی خواهد بود از متغیر همان زیربنا یا محتوای درونی انسان. در حقیقت پیوند و رابطه‌ای که میان زیربنا (محتوای درونی انسان) و روبنا (وضع حال جامعه) وجود دارد، نوعی رابطه علی است (صدر، ۱۳۵۹: ۶۴)؛ چراکه پس از آن که فرد در میان یک اجتماع رشد پیدا کرد، به طور طبیعی جزئی از اجتماع بوده و به هیچ وجه استقلال صددرصد شخصیت را نمی‌تواند دارا باشد و در نتیجه به عدد هر فرد از اجتماع، رابطه فرد با اجتماع وجود دارد. اسلام در ارتباط با این حقیقت تأکید می‌کند که انسان در عین حال که جزئی از اجتماع است، می‌تواند با تقویت و اعتلای شخصیت در خود بر اجتماع اثر گذاشته، آن را اصلاح و تغییر شکلش دهد (جعفری تبریزی، ۱۳۴۹: ۱۷۵). بنابراین ساکنین یک شهر می‌توانند بر روی شهر به عنوان بستر محیط زندگی انسان و جامعه شهری که در آن رشد می‌کند، تأثیر می‌گذارند و تأثیر می‌پذیرند، اثرگذار باشند. به نظر می‌رسد می‌توان این اثرگذاری در حوزه اجتماعی را نشئت گرفته از سه بعد جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار ساکنین شهری دانست که شکل ۱ و ۲، تفاوت بین این سه بعد در دین مبین اسلام و سایر مکاتب غیردینی نشان می‌دهد.

هر مکتب فکری به تناسب شیوه‌ای از زیست که برای پیروانش تعریف می‌کند و به تبع فضاها و مکان‌هایی که آنها را برای شیوه زیست مورد نظر مناسب می‌داند؛ هم تعریفی از شهر مورد نظر خود دارد و هم این که با مراجعه به متون اصیل و اصلی آن مکتب فکری می‌توان ویژگی‌های بی‌زمانی و بی‌مکانی را برای شهر آرمانی مطلوب آن مکتب دریافت که در هر زمان و مکانی، جلوه خاص خود را دارند. دین اسلام نیز از این قاعده مستثنی نیست. هم اصول و ارزش‌هایی را برای پیروان خویش معرفی می‌کند و هم این که مردمان را به تبعیت از آن اصول و ارزش‌ها فرامی‌خواند و هم این که با مراجعه به نصوص اصیل آن می‌توان این اصول و ارزش‌ها را بازشناخت و آنها را به عنوان اصلی‌ترین ویژگی‌های شهر آرمانی اسلام که برای شیوه زیست مسلمانی مناسب باشد معرفی کرد. به طور کلی ارکان شهر را می‌توان متشکل از سه مورد دانست: اول: «انسان»، متشکل از «اهل شهر» و «مدیران شهر»، که در این زمینه یعنی درباره انسان، اصلی‌ترین موضوع جهان‌بینی و باورهای انسان یا جامعه مورد نظر است؛ دوم: ارتباطات که ارتباط هر دو جزء موجود در شهر را مورد توجه قرار می‌دهد و شامل فرهنگ و اخلاقیات و رفتارها و قوانین و عرف جاری در جامعه می‌شود؛ و سوم کالبد شهر قرار می‌گیرد (نقی زاده، ۱۳۹۴: ۴۷). این مقاله بر آن است تا از منظر قرآن کریم، نقش اجتماعی انسان به عنوان یکی از ارکان اصلی شهر در قامت "اهل شهر یا

شکل ۲. جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار شهروند و مدیر شهری از دیدگاه مکاتب غیردینی.

شکل ۱. جهان‌بینی، گرایش و اعمال و رفتار شهروند و مدیر شهری از دیدگاه قرآن کریم.

تفسیر میزان استفاده گردید. از نظر اعتبارسنجی، تحقیق حاضر به دلیل نقل داده‌ها (عین آیه)، شاخص امانت‌داری و انتساب داده‌ها به منبع وحی، هر دو شاخص باورپذیری و قابل دفاع بودن را در حد بسیار بالایی داراست. از طرفی منبع اصلی در این پژوهش، قرآن کریم و تفسیر میزان بوده است که از حیث سند معتبر است. در ارتباط با میزان صحت برداشت و تلقی محقق از متن قرآن کریم و تفسیر میزان در دسته‌بندی و برقراری روابط بین آن‌ها به دلیل بهره‌مندی مستمر از نظر متخصصین علوم قرآنی در کلیه مراحل و فرایندهای این تحقیق، روایی مورد استفاده برای این پژوهش نیز به‌خوبی تضمین و برآورده شده است. مراحل انجام روش تحقیق این پژوهش مطابق با شکل ۴ است.

یافته‌های تحقیق

اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در

چارچوب شرع الهی

مفاهیم استخراج شده از تفسیر میزان در ارتباط با موضوع پژوهش، دارای ۵ مقوله، ۱۴ مؤلفه و ۱۰۷ زیرمؤلفه به شرح مندرج در جدول ۱ است. نشانگر موجود در جدول، شامل یک عدد ۱۱ رقمی است که سه عدد نخست آن بیانگر شماره سوره، سه عدد دوم شماره آیه، دو رقم بعدی شماره جلد تفسیر میزان و سه رقم انتهایی شماره صفحه تفسیر میزان است. در ادامه هر یک از مقوله‌ها به‌تفصیل توضیح داده می‌شود.

شکل ۴. مراحل انجام روش تحقیق پژوهش.

همان‌طور که شکل‌های ۱ و ۲ نشان می‌دهد جهان‌بینی انسان مورد نظر در قامت شهروند و مدیر شهری از منظر دین مبین اسلام، الهی؛ گرایش، به سمت کمال؛ اعمال و رفتار؛ در چهارچوب شرع الهی است و در مقابل آن، جهان‌بینی؛ غیرتوحیدی، گرایش؛ مادی و اعمال و رفتار؛ مسئولانه در چهارچوب تفکر مادی و گهگاه منفعت‌گرایانه با نظارت مدیران شهری و قوانین انسانی از ویژگی‌های شهروند و مدیر شهری از دیدگاه مکاتب غیر دینی است. در این پژوهش، اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در حوزه اجتماعی و نقش آن بر تعالی جامعه شهری مورد تأکید است؛ چراکه تا زمانی که مدیران شهری و شهروندان یک جامعه شهری خود را موظف به اجرای تکالیف الهی ندانند، در مسیر رشد و کمال قرار نمی‌گیرند و نمی‌توان حرکت چنین جامعه شهری را به سمت تعالی تصور نمود. در شکل ۳، وظایف اجتماعی مدیران شهری و شهروندان که عمل به آن موجب تعالی جامعه شهری می‌شود، ارائه شده است که در ادامه هر یک از آن‌ها به‌تفصیل توضیح داده خواهد شد.

روش تحقیق

روش تحقیق، کیفی از نوع تحلیل محتوا است. در این پژوهش سعی گردیده از محتوای آشکار یعنی بهره‌گیری مستقیم از آیات و نیز از محتوای پنهان که شامل متن تفسیر میزان است، استفاده شود. همچنین از نرم‌افزار ATLAS-ti برای تحلیل متن

شکل ۳. وظایف اجتماعی مدیران شهری و شهروندان از منظر قرآن کریم.

جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
فراهم آوردن گسترش علم آموزی در شهر و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان	وجوب علم آموزی برای همگان و عمل به آن	-ضلالت به معنای از دست دادن علم	۰۰۲۲۸۲۲۰۵۲۴
		-دعوت کردن قرآن کریم به فکر صحیح و طریقه صحیح علم	۰۳۹۰۰۹۰۵۴۱۴
		-بالا تر بودن دارندگان علم باایمان از مؤمنین	۰۵۸۰۱۱۰۱۰۴۹
		-تعالیم الهی در جهت تزکیه انسان	۰۰۲۱۵۱۰۱۰۱۸
		-علم و عمل در کنار هم در قالب جدید که به دنبالش مرگ نیست و تا ابد پایدار است	۰۰۲۲۶۹۱۹۴۵۹
		-محفوظ بودن عالم به تعالیم الهی از خطاها و ضلالت‌ها	۰۰۴۱۱۳۰۵۱۲۷
		-تعلیم حکمت به عنوان نعمتی که خدا بر بشر منت نهاده	۰۶۲۰۰۲۱۹۴۴۷
		-تعلیم حکمت به معنای بیان معارف حقیقی که قرآن متضمن آن است	۰۶۲۰۰۲۱۹۴۴۷
		-دعای حضرت ابراهیم و فرزندش اسماعیل برای تعلیم دادن کتاب و حکمت توسط خداوند	۰۰۲۱۵۱۰۱۴۹۵
		حد نداشتن علم برای یادگیری	حد نداشتن علم در یک حد معین و فوق هر صاحب علمی عالم‌تری وجود دارد
-محدود و مقدر بودن علم الهی برای شیعیان	۰۰۲۳۵۵۰۲۵۱۹		
-اکتفا نکردن به علم مشخص و یادگیری علم جدید	۰۲۰۱۱۴۱۴۳۰۰		
-دعوت به صبر و عدم ایجاد اختلاف به علت هدر رفتن نیرو	۰۰۸۰۴۶۰۱۵۳۴		
فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان	اصل عدم اختلاف و دعوت به اتحاد	-عدم تفرقه در دین و حفظ وحدت	۰۴۲۰۱۳۱۸۰۳۹
		-دعوت به تشکیل اجتماعی خاص بر اساس اتحاد و به دست آوردن مزایای معنوی و مادی آن	۰۴۹۰۱۰۰۴۱۵۰
		-از بین رفتن عزت انسانی به واسطه اختلاف	۰۰۸۰۴۶۰۹۱۲۶
		-امر به اقامه دین و تفرقه نکردن در آن شامل همه مردم در همه زمان‌ها	۰۴۲۰۱۳۱۸۰۴۰
		-حفظ جامعه از تفرق و انشعاب	۰۰۳۱۰۴۰۴۱۵۰
		-اهل حق خارج از اهل تفرقه و اختلاف	۰۰۶۱۵۳۱۱۰۸۴
		-عدم تفرق و اختلاف در راه خدا	۰۰۶۱۵۳۰۷۵۲۰
		-دعوت به تمسک کل جامعه به صورت جمعی به حیل الله	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۲
مشارکت از طریق تمسک به حیل الله	مشارکت از طریق تمسک به حیل الله	-اتحاد و تمسک به حیل الله نعمتی از جانب خداوند	۰۳۵۰۰۳۰۳۵۷۴
		-تنها دین ضامن اجتماع صالح	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		-رفع اختلاف و ایجاد اتحاد بین مردم از راه دعوت به اقامه دین	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		-سبیل مؤمن یعنی سبیل تعاون بر تقوا	۰۰۵۰۰۲۰۵۱۳۲

ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- اجتماع جامعه مسلمین بر بر و تقوا و یا ایمان و عمل صالح	۰۰۵۰۲۰۵۲۶۶
		- یکی بودن راه خدا و راه‌های دیگر متعدد و تفرقه اور	۰۰۶۱۵۳۰۱۱۱۵
		- تشکیل اجتماع و اتحاد و اتفاق بر دین به‌عنوان اصل اسلام	۰۰۶۱۵۳۰۲۲۳۲
		- تقوای دینی التزام به صراط مستقیم که اختلاف در آن ندارد	۰۰۶۱۵۳۰۷۵۲۳
		- یکی بودن دین نزد خداوند و عدم اختلاف در آن	۰۰۳۰۱۹۰۳۱۸۸
		- اجتماع جامعه مسلمین بر روی معارف دین	۰۰۳۱۰۰۰۴۲۰۵
		- تدبیر در آیات قرآن از بین برنده هرگونه اختلافی	۰۰۳۱۰۰۰۴۲۰۵
		- رفع اختلاف از بین مردم و ایجاد اتحاد تنها از طریق اقامه دین و اتحادشان در دین واحد	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		- دعوت انسان‌ها به اجتماع و اتحاد به‌صورت دعوت به اقامه دین و متفرق نشدن مردم در آن	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۵
		- دو دلیل اصل تجربه و بیان عقلی بر لزوم اعتصام به حبل الله و عدم تفرقه	۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۵
لزوم جامعه مشارکتی و اثر مثبت اجتماعی بالاتر از اثر فردی	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- ایجاد اختلاف در بین مردم و ایجاد اتحاد تنها از راه دعوت به اقامه دین	۰۴۲۰۱۳۰۴۱۴۷
		- برقراری ارتباط بین افراد جامعه جهت رسیدن به سعادت حقیقی دنیا و آخرت	۰۰۳۲۰۰۰۴۱۴۴
		- فطرت تمامی انسان‌ها بر اساس زندگی اجتماعی	۰۲۵۰۵۴۰۴۱۴۵
		- انسان در بین جانداران تنها موجودی که باید اجتماعی زندگی کند	۰۴۳۰۳۲۰۴۱۴۴
		- اجتماعی بودن انسان تدریجاً به سوی کمال در حال حرکت با رشد او	۰۴۹۰۱۳۰۴۱۴۵
		- وجود آثار و خواص اجتماعی در کنار رفتار تک تک افراد در یک جامعه	۰۰۳۱۹۵۰۴۱۵۲
		- کارکردن همه برای همه و بهره‌مند شدن همه از کارکردهای همدیگر لزوم اجتماع تعاونی	۰۴۳۰۳۲۱۰۳۸۷
		- وجود اثر جمعی از آثار فردی تک تک افراد جامعه	۰۲۵۰۵۴۰۴۱۵۱
		- سفارش کردن مومنین به یکدیگر به آنچه حق است	۰۰۲۲۶۹۱۹۴۵۹
		اصل برقراری عدالت	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله
- دعوت به برقراری عدالت و نزدیک بودن عدالت به تقوا	۰۰۵۰۰۸۰۵۳۸۶		
- عدل مقابل ظلم و دستور به برقراری عدل و داد	۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷		
- عدم وجود تفاوت بین انسان‌ها به دلیل اینکه همه انسان‌ها متولد پدر و مادر هستند	۰۴۹۰۱۳۰۴۲۱۴		
اصل برابری و عدم وجود برتری بین انسان‌ها	مشارکت از طریق تمسک به حبل الله	- تساوی در حقوق بین افراد جامعه	۰۴۹۰۱۰۰۹۲۱۲
		- عدم برتری بین انسان‌ها به دلیل یکسان بودن حقیقت انسانیت آن‌ها مگر به ملاک تقوا	۰۴۹۰۱۳۰۴۲۱۵
		- تجاوز به حقوق دیگران و استعمار آن‌ها بر اساس طبع اولی انسان در زمان قدرتمند شدن او نسبت به دیگران	۰۹۶۰۰۶۱۰۳۸۸

ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی
 برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

نشانگر	زیرمؤلفه	مؤلفه	مقوله
۰۶۰۰۰۸۱۹۳۹۹	-دعوت به معامله به عدل	دعوت به برقراری عدالت در همه امور بدون جانبداری	توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری در شهر و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان
۰۰۴۰۵۸۰۴۶۰۲	-دعوت به محاکمه به عدل در بین کسانی که اختلاف دارند		
۰۱۰۰۴۷۰۱۱۰۳	-دعوت به حکم به عدالت در هر امت		
۰۵۷۰۲۵۰۲۶۳۱	-دعوت به استواری جامعه بر مبنای عدل		
۰۰۴۱۲۷۰۲۶۳۱	- دعوت به قیام به عدل درباره ایتم		
۰۰۴۱۳۵۰۵۱۷۶	- دعوت افراد به کمال مراقبت در برقراری عدالت به دور از انگیزه هوای نفس، عاطفه، ترس و طمع		
۰۴۹۰۰۹۱۸۴۶۹	- دعوت به اصلاح بین مردم همراه با عدل		
۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹	-دعوت به عدم توجه به عاطفه قربایت و خویشاوندی در برقراری عدالت		
۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹	-دعوت به رعایت عدالت در گفتار افراد		
۰۶۰۰۰۸۱۹۳۹۹	-دستور به احسان به کافرانی که در دین قتال نکردند نشانه ای از عدالت		
۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۸	-ایفا به قسط به معنای عمل کردن به عدالت بدون اجحاف		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷	-امر به عدل دوگانه فردی و اجتماعی و اهمیت عدالت اجتماعی		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷	-عدالت به معنای اقامه مساوات میان امور		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۷	-عدالت میانه روی و اجتناب از دوسوی افراط و تفریط		
۰۱۱۰۸۵۱۰۵۴۲	- پرداخت حق کسی به‌طور تمام و کامل		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸	- عدالت اجتماعی به معنای آنکه با هر یک از افراد جامعه طوری رفتار شود که مستحق آن و در جایی داده شود که سزاوار آن است		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸	-هم فرد فرد افراد جامعه و هم حاکم جامعه عهده دار اقامه عدالت		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸	-عدالت در میان مردم هر کسی را در جای خود به حکم عقل و شرع و عرف قرار دادن		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸	-عدالت در عمل فردی، کاری که سعادت در آن باشد		
۰۱۶۰۹۰۱۲۴۷۸	-عدالت در اعتقاد، ایمان آوردن به آنچه حق است	دعوت به مشورت و امر به معروف و نهی از منکر	فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی و برقراری ارتباطات اجتماعی به‌منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر
۰۰۳۱۵۹۰۴۶۱۷	-توصیه به مشورت کردن در هر تصمیم‌گیری و سپس توکل بر خداوند		
۰۲۷۰۳۲۱۵۵۱۲	-مشورت کردن و کمک فکری با دیگران مانع از استبداد در هر امری		
۰۰۹۱۱۲۰۹۵۳۹	-حفظ حدود الهی توسط امر به معروف و نهی از منکر		
۰۰۳۱۰۴۰۴۲۰۳	-امر به معروف و نهی از منکر باعث از بین رفتن موانع عقاید حقه در دلها		
۰۰۳۱۰۳۰۳۵۷۴	-الفت و برادری میان مسلمانان نعمتی از جانب خداوند		
۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰	-منحصر شدن ارتباط بین مومنین در ارتباط اخوت		
۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰	-دو طائفه ای که با هم اختلاف دارند برادر یکدیگرند و باید صلح بین آن دو برقرار شود.		
۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰	- وظیفه سایر مسلمانان برای رعایت برادری و اصلاح بین دو طائفه مورد اختلاف		
۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰	-وجود نسبت برادری در بین مسلمانان که آثار شرعی، حقوقی و قانونی دارد		
۰۴۹۰۱۰۱۸۴۷۰	- لزوم برقراری صلح بین دو نفر دارای اختلاف		

ادامه جدول ۱. مقوله‌ها، مؤلفه‌ها، زیرمؤلفه‌ها و نشانگر اعمال و رفتار شهروندان و مدیران شهری در چارچوب شرع الهی
برگرفته از نرم‌افزار ATLAS.ti7

مقوله	مؤلفه	زیرمؤلفه	نشانگر
کاهش امنیت با ایجاد فساد در جامعه و عدم توجه به اقتصاد		-پرداخت امانت‌ها و اشیای مردم به صورت کامل	۰۱۱۰۸۵۱۰۵۴۲
		-خیانت به معنای عام به معنای نقض هر حقی که قرار داده شده باشد چه در عهد و چه در امانت	۰۰۸۰۵۸۰۹۱۴۹
		-از بین رفتن امنیت عمومی و اعتماد اجتماعی با ایجاد فساد در جامعه	۰۱۷۰۳۵۱۰۵۴۴
		-منظور از فساد بر روی زمین علاوه بر گناهان مربوط به حقوق الله، گناهان مربوط به سلب امنیت در اموال و اعراض و نفوس اجتماع	۰۰۷۰۸۵۰۸۲۳۶
		-کم فروشی و خیانت در اموال مردم به عنوان فساد بر روی زمین	۰۱۱۰۸۵۱۰ پ
		-تقاضی حق و عدالت تنها دلیل شکستن عهد	۰۱۳۰۲۵۰۹۲۵۰
		-مهلت دادن به طرف مقابل برای بیان آخرین نظر خود قبل از نقض عهد	۰۰۹۰۰۱۰۹۲۵۰
		-نقض عهد در صورتی که خوف خیانت طرف مقابل در کار باشد	۰۰۸۰۵۸۰۹۲۵۰
		-جایز نداشتن نقض عهد بدون آنکه طرف مقابل نقض کرده باشد	۰۰۲۱۹۰۰۹۲۵۱
		-عدم اجاره نقض عهد حتی در صورت زیان	۰۰۹۰۰۷۰۹۲۵۱
مهلت دادن در وفای به عهد و شرایط نقض عهد		-دادن چهار ماه مهلت به افراد بر اساس فضیلت رحم و رافت قبل از نقض عهد	۰۰۹۰۰۲۰۹۲۵۰
		-دادن مهلت به کفار عهدشکن برای تفکر در کار خود	۰۰۸۰۵۸۰۹۱۴۹
		-جایز نبودن نقض عهد در برابر دشمن معاهد	۰۰۲۱۹۴۰۹۲۵۱
		-دستور اکید قرآن به وفا کردن به عقود	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-وفای به عهد اجتماعی مهمتر از وفای به عهد فردی به دلیل اهمیت عدالت اجتماعی	۰۱۷۰۳۴۰۵۲۵۹
		-حرمت عهد و لزوم وفای به آن در دین اسلام	۰۱۷۰۳۴۰۵۲۵۹
		-تفاوت بین مساله عهد و وفای به آن در دین مبین اسلام و سایر سنت‌های اجتماعی بر اساس رعایت حق هر چند مخالف منافع جامعه	۰۲۳۰۰۸۰۵۲۶۲
		-لزوم وفای به پیمان حتی در بی اهمیت‌ترین پیمانها	۰۰۹۰۰۴۰۵۲۶۰
		-تاکید به وفای به عهد و رعایت عهد در همه معنای آن	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-خوبی وفای به عهد و زشتی عهدشکنی از فطریات بشر	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۹
وجوب وفای به عهد و اهمیت وفای به عهد اجتماعی		-عهد به معنای حفظ و چیزی را در هر حالت مورد مراقبت قرار دادن	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹
		-امر به وفای عهد و نهی از شکستن عهد در دین مبین اسلام	۰۱۶۰۹۵۱۲۴۸۸
		-امر به وفای عهد و مذمت شکستن عهد و میثاق آن در دین اسلام	۰۱۳۰۲۵۰۹۲۵۰
		-دعوت مومنین به حفظ امانت و خیانت نکردن به آن و حفظ عهد و نشکستن آن	۰۰۲۱۰۰۱۵۰۱۲
		-احترام اسلام به عهد و پیمان و عدم کشتن مشرکینی که بین آن‌ها و مسلمانان عهد بسته شده است	۰۰۲۲۸۲۰۲۶۶۹
		-تفاوت بین مساله عهد و وفای به آن در دین مبین اسلام و سایر سنت‌های اجتماعی بر اساس رعایت حق هر چند مخالف منافع جامعه	۰۲۳۰۰۸۰۵۲۶۲
		-لزوم وفای به پیمان حتی در بی اهمیت‌ترین پیمانها	۰۰۹۰۰۴۰۵۲۶۰
		-تاکید به وفای به عهد و رعایت عهد در همه معنای آن	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۸
		-خوبی وفای به عهد و زشتی عهدشکنی از فطریات بشر	۰۰۵۰۰۱۰۵۲۵۹
		-عهد به معنای حفظ و چیزی را در هر حالت مورد مراقبت قرار دادن	۰۰۶۱۵۲۰۷۵۱۹

برقراری امنیت در شهر و تعهد و پایداری اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان

تعلیم است. به وسیله تعلیم می‌توان انسانی را که از رشد و کمال بازمانده است، آگاه ساخت. انسانی که از تعلیم صحیح برخوردار نیست نمی‌داند که هدفش کدام است و از چه مسیری و چگونه باید خود را به آن هدف برساند (نصری، ۱۳۹۴: ۳۱۸). چنین

فراهم آوردن گسترش علم آموزی در شهر توسط مدیران شهری و تلاش برای کسب علم و حکمت توسط شهروندان یکی از وسایلی که برای رشد انسان می‌توان از آن استفاده کرد،

به‌سزایی در جامعه شهر داشته و حرکت جامعه شهر را در مسیر تعالی سرعت می‌بخشد.

از طرفی دیگر از منظر قرآن کریم، حد نداشتن علم برای یادگیری به‌گونه‌ای است که خداوند در آیه "یوسف: ۷۶" بر یوسف منت می‌گذارد که او را بر برادرانش برتری داده است و در عین حال این نکته را خاطرنشان می‌سازد که علم از اموری است که در یک حد معین متوقف نمی‌شود و انتها ندارد، بلکه فوق هر صاحب علمی که فرض شود؛ کسانی هستند که از او عالم‌ترند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۱: ۳۰۸). اهمیت اکتفا نکردن به دانسته‌های موجود و تلاش برای یادگیری علم جدید به‌گونه‌ای است که خداوند در آیه "طه: ۱۱۴"، به پیامبر بیان می‌دارد که اگر تو به قرائت آیه‌ای که هنوز بر تو نازل نشده عجله می‌کنی، برای این است که تا اندازه‌ای بدان علم پیدا کرده‌ای، ولی تو به آن مقدار علم اکتفا مکن و از خدا علم جدید بخواه (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۳۰۰). بدیهی است جامعه شهری که شهروندان و مدیران شهری آن، خود را مکلف به افزایش یادگیری و آگاهی بدانند؛ در مسیر رشد و تعالی قرار خواهد گرفت.

فراهم آوردن حداکثر مشارکت مردم در شهر توسط مدیران شهری و تعاون، مشارکت در امور اجتماعی و پرهیز از تفرقه برای رسیدن به کمال توسط شهروندان

جامعه شهری به سمت کمال و تعالی پیش می‌رود که میان شهروندان آن کمترین تفرقه و بیشترین تعاون و مشارکت وجود دارد؛ چراکه در چنین شهری تمایل افراد برای همفکری و تلاش برای ساخت شهری بهتر، بیشتر شده که این موضوع از ضروریات سرمایه اجتماعی است. جامعه شهری که مورد مطلوب دین مبین اسلام است، امتی واحد و دارای ربی واحد است که افراد آن در مسیر تقوا و کمال در حال حرکت‌اند. چنین جامعه واحد و یکپارچه‌ای با محوریت خداوند می‌تواند عامل تعالی و کمال جامعه شهری گردد. از نظر علامه هیچ راهی به سوی حل مشکلات به‌مانند تعاون نیست و هیچ راهی به سوی تعاون چون تفاهم نیست و هیچ راهی به سوی تفاهم مانند تفاهم دینی نیست (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۵۲۲). از طرف دیگر مطابق با آیه ۴۶ سوره انفال از مضرات تفرقه در دین مبین اسلام، سستی و هدر رفتن نیرو است. بنابراین وحدت و دوری از تفرقه از شاخصه‌های مهم جامعه شهری در دین

فردی بالطبع نمی‌تواند در جامعه شهری نیز نقش مؤثری داشته باشد. بنابراین برای رشد و تعالی شهروندان می‌بایست نظام فکری افراد آن شهر را بر اساس علم و آگاهی صحیح دگرگون ساخت. خداوند در آیه ۳۱ سوره بقره بیان می‌کند که همه اسماء را به انسان آموخته و در حقیقت خود را به‌عنوان اولین و بهترین تعلیم‌دهنده معرفی می‌نماید. بر مبنای آیه «اعراف: ۵۲» هر آنچه در کتاب الهی قرآن بیان شده است بر مبنای اصول علمی است و خداوند از انسان‌ها خواسته است که بدون اینکه به تقلید کورکورانه بپردازد با تلاش در جهت کسب علم و معرفت آیات قرآن و اجرای تعالیم الهی؛ نه تنها در مسیر سعادت فردی قرار گیرند بلکه بستر ایجاد جامعه شهری متعالی را نیز فراهم کنند؛ چراکه مطابق با آیه ۱۱ سوره مجادله، ایمان در کنار علم عامل بالا رفتن و تعالی انسان می‌شود.

از طرفی دیگر مدیران شهری نیز باید با فراهم آوردن گسترش علم‌آموزی در شهر، در جهت افزایش علم و آگاهی شهروندان و استفاده از افراد عالم در مدیریت شهری گام بردارند. به‌طوری‌که علامه در تفسیر آیه «بقره: ۲۴۷» به معنای دانش او بیشتر است، یکی از شرایط لازم برای مدیران جامعه را علم دانسته و از نظر ایشان غرض از تشکیل حکومت آن است که صاحب حکومت، امور جامعه را طوری تدبیر کند که هر فردی از افراد جامعه به کمال لایق خود برسد و کسی و چیزی مانع پیشرفتش نگردد و برای چنین جامعه‌ای مهم‌ترین موردی که لازم است؛ علم به‌تمامی مصالح حیات جامعه و مفاصد آن است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲: ۴۳۵).

آنچه مهم است در دین مبین اسلام خداوند انسان را فقط به یادگیری علم تشویق نمی‌کند بلکه به علم و عمل در کنار یکدیگر توجه کرده که تأثیر به‌سزایی در تعالی جامعه شهری دارد. از نظر علامه قرآن در حقیقت می‌خواهد انسان را در قالبی از علم و عمل بریزد که قالبی جدید و ریخته‌گری‌اش هم طرزى جدید است، قرآن می‌خواهد با این ریخته‌گری‌اش انسانی بسازد دارای حیاتی که به دنبالش مرگ نیست و تا ابد پایدار است و در تعالیمش به مؤمنین توصیه می‌کند که یکدیگر را در جامعه شهری به آنچه حقیقت است سفارش کنند، همچنان در آیات «عصر: ۳» و «بقره: ۲۶۹» به این موضوع اشاره می‌نماید (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۹: ۴۵۹). بنابراین چنانچه مدیران شهری و شهروندان با علم نافع که در قرآن به آن اشاره شده، رفتار نمایند اعمال صالحی را انجام خواهند داد که تأثیر

شهری متعالی را هموار می‌سازد؛ مطابق با آیه «مأنه: ۲» تعاون بر تقوا و نیکی است. از نظر علامه معنای تعاون بر بر و تقوا در این آیه آن است که جامعه شهری بر بر و تقوا و یا به عبارتی بر ایمان و عمل صالح ناشی از ترس خدا اجتماع کنند و این همان صلاح و تقوای اجتماعی است و در مقابل آن تعاون بر گناه یعنی عمل زشت که موجب عقب‌افتادگی از زندگی متعالی می‌شود و بر «عُدوان» که تعدی بر حقوق مردم و سلب امنیت از شهروندان می‌شود، دوری کنند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۲۶۶).

برقراری عدالت اجتماعی و توزیع عادلانه امکانات و خدمات شهری توسط مدیران شهری و داشتن روحیه احساس مسئولیت نسبت به یکدیگر در راستای برقراری عدالت اجتماعی توسط شهروندان

در نظام تربیتی دین مبین اسلام دعوت به برقراری عدالت، مربوط به افراد یا دوران خاصی نیست بلکه عامه انسان‌ها و تمام ادوار زمانی را شامل می‌شود؛ به طوری که خداوند در آیات (حجرات: ۹) و (ممتحنه: ۸) با بیان آنکه «عدالت‌گستران را به علت عدالت‌شان دوست دارد» همه انسان‌ها را به برقراری عدالت دعوت می‌نماید. توصیه به رفتار عادلانه در ارتباط با افراد با جهان‌بینی غیرتوحیدی نیز از دیگر نکات تربیتی قرآن است. بنابراین در جامعه اسلامی همه باید آینه یکدیگر باشند و همگان مسئولیت دارند چنانکه پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «کلکم راعٍ و کلکم مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ». بنابراین نظارت عمومی فرد بر فرد و جامعه بر فرد و فرد بر جامعه از اصول کلی و مسلم اسلامی است که همه به یکدیگر پیوسته و از یکدیگر مراقبت نمایند تا سلامت جامعه دستخوش خطرات نگردد (راغب اصفهانی، ۱۳۸۳، ج ۱: ۳۹۸). خداوند در آیات (آل عمران: ۱۸۲)، (حج: ۱۰) و (انفال: ۵۱) بیان می‌کند که هیچ‌گاه به بندگان ظلم نمی‌کند و در آیه ۴۰ سوره نساء با بیان «مَثَقَالُ ذَرَّةٍ» بر این موضوع تأکید نموده که حتی معادل سنگینی و وزن یک ذره نیز در این جهان هستی به کسی از جانب خداوند ظلمی نمی‌شود و از انسان به‌عنوان جانشین خود بر روی زمین انتظار دارد که نسبت به هموعان خود احساس مسئولیت داشته، از هرگونه ظلم‌ستیزی در این جهان هستی دوری کرده و عدالت را برقرار نماید؛ همچنین خداوند در آیه ۲۵ سوره حدید، استقرار نظام اجتماعی عادلانه را از جمله اهداف اساسی پیامبران الهی بیان می‌کند و در آیه ۹۰ سوره نحل به همگان دستور می‌دهد

مبین اسلام است به طوری که خداوند در آیه «آل عمران: ۱۰۳» به واسطه واژه «جَمِيعًا» و استفاده از کلمه «تَفَرَّقُوا» به صورت جمع، دوری از تفرقه و وحدت را وظیفه تمام افراد دانسته است. همچنین علامه در تفسیر آیه «شوری: ۱۳» امر به اقامه دین و تفرقه نکردن در آن را مطلق دانسته که شامل همه مردم در همه زمان‌ها است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸: ۴۰). در قرآن کریم نوع خاصی از وحدت و اجتماع در میان شهروندان بیان شده که آن را متمایز ساخته است. از نظر علامه مطابق با آیات «انعام: ۱۵۳»، «آل عمران: ۱۰۰» و «آل عمران: ۹۸-۹۷» شهروندان باید بر سر معارف دین، اجتماع و وحدت داشته باشند و افکار خود را به هم پیوند داده و محکم کنند و در تعلیم و تعلم به هم درآمیزند تا با تدبر در آیات قرآن ریشه هر اختلاف و تفرقه‌ای که به جامعه القا می‌شود، بخشکاند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۲۰۵) چراکه مطابق با آیه «انعام: ۱۵۳» راه خدا یکی است. علامه در تفسیر المیزان علت چنین اتحاد و اجتماعی را این‌گونه بیان می‌نماید که جامعه شهری با اجتماع افراد مختلف و هدف‌هایی گوناگون تشکیل شده است. با در نظر گرفتن اینکه راهنمای چنین جامعه‌ای واحد نیست تا به هدفی واحد که تعالی انسان را در بردارد سوقش دهد، بنابراین راهنماها به خاطر اختلاف امیال شخصی و تحکیمات بیهوده فردی متعدد است که به سوی هدف‌های مختلف دعوت می‌کند و در نتیجه شدیدترین اختلافات را پدید می‌آورد که چنین جامعه‌ای دائماً به زوال تهدید می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۶). از این رو خداوند برای جلوگیری از چنین تفرقه‌ای در آیه ۱۰۳ سوره آل عمران، انسان‌ها را به تمسک به «حبل‌الله» دعوت می‌نماید. علامه منظور از «حبل‌الله» در این آیه را قرآن و رسول خدا (ص) معرفی می‌نماید و این آیه را این‌گونه تفسیر می‌نماید که خداوند همان‌طور که فرد را بر تمسک به کتاب و سنت سفارش می‌کند؛ به جامعه اسلامی نیز دستور می‌دهد که به کتاب و سنت معتصم شوند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۲). با وجود آنکه خداوند به وجود تفرقه در بین افراد جامعه اشاره کرده است، اما انسان‌ها را به اصلاح بین آن‌ها در صورت اختلاف دعوت می‌نماید چراکه دین مبین اسلام، دینی اجتماعی است و در آیه «حجرات: ۹» مسلمانان را به اصلاحی توأم با عدل دعوت می‌نماید. در قرآن کریم علاوه بر اینکه به وحدت و جلوگیری از تفرقه اشاره کرده؛ به تعاون و همکاری بین شهروندان نیز توصیه شده است. تعاونی که مد نظر دین مبین اسلام است و مسیر یک جامعه

به آیات و واژه‌هایی مثل (انفال: ۱) و (آل عمران: ۱۱۲) از قرآن اشاره کرد که در آن‌ها به نحوی بر ارتباط و پیوند بین انسان‌ها و بین انسان‌ها و طبیعت و خدا اشاره شده است. تأکید قرآن بر اینکه به ریسمان خداوند درآویزد و از پراکندگی بپرهیزد، اهمیت ارتباط بین انسان‌ها را بیان می‌کند: (آل عمران: ۱۰۳) (جمشیدی‌ها و کافی، ۱۳۹۲: ۱۰۲). از طرفی یکی از نیازهای اساسی اجتماعی انسان که دین مبین اسلام به آن توجه داشته، برقراری ارتباطات اجتماعی بین افراد جامعه بوده که آیه ۲۰۰ سوره آل عمران گواه این مطلب است. از نظر علامه منظور از واژه «رابطوا» در این آیه آن است که انجام هر فضیلت به صورت فردی و به‌تنهایی سودآور نیست و جامعه شهری اگر می‌خواهد به سعادت حقیقی دنیا و آخرت خود برسد باید همه نیروهای جمعی را در تمامی شئون زندگی چه در سختی و چه در آسایش به هم متصل و مرتبط کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۴: ۱۴۴). خداوند در ادامه این آیه با بیان «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَابِكُمْ» برقراری ارتباطات اجتماعی بین شهروندان را در قالب اخوت مطرح می‌نماید. از نظر علامه علت اطلاق اخوت در این آیه به این معناست که شهروند دارای جهان‌بینی الهی همه به یک ریشه منسوب‌اند و آن هم ایمان است، که باعث بقاء ابدی است و خداوند در این آیه قانونی را در بین آن‌ها تشریح می‌کند و نسبتی را برقرار می‌سازد که قبلاً برقرار نبود و آن نسبت برادری است که آثاری شرعی، حقوقی و قانونی نیز دارد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸: ۴۷۱). از طرف دیگر امر به معروف و نهی از منکر از دستوراتی است که اسلام در تحقق بخشیدن به یکپارچگی جامعه شهری در چارچوب کارهای پسندیده و ایجاد صلح در میان مردم بر آن تکیه کرده است؛ کارهای پسندیده‌ای که وحدت جامعه را حفظ می‌کند. اندیشه این تکلیف از احساس مسئولیت مشترک در میان افراد جامعه در برابر مردم و مصالح اجتماعی آنان نشأت می‌گیرد. این مسئولیت مشترک، اصول روش اسلامی در ایجاد وحدت به شمار می‌رود (حکیم، ۱۳۹۴: ۳۴۸). خداوند در آیه ۱۱۲ سوره توبه اوصاف اجتماعی شهروند دارای جهان‌بینی الهی را که ناشی از ایمان آن‌ها است پس از اوصاف فردی آن‌ها بیان نموده و آن این است که آن‌ها با امر به معروف و نهی از منکر بستر جامعه متعالی را فراهم می‌آورند و در پایان آیه به این نکته اشاره می‌کند که آنان حافظ حدود خدایند، علامه علت استفاده از واژه «حافظا» در این آیه را این‌گونه بیان می‌نماید که چنین شهروندانی، هم خودشان از

که در جهت استقرار عدالت اجتماعی تلاش نمایند (نظری، ۱۳۹۰: ۷۸). این آیه اشاره به اقسام دوگانه عدل (فردی و اجتماعی) می‌کند و به بیان اینکه امر به عدل در "ان الله .. احسان" امر به عدالت اجتماعی است، دارد. زیرا از نظر اسلام مهم‌ترین هدفی که در تعالیمش دنبال شده، صلاح جامعه و اصلاح عموم است، چون هرچند انسان‌ها فرد فردند و هر فردی برای خود شخصیتی و خیر و شری دارد و لیکن از نظر طبیعتی که همه انسان‌ها دارند یعنی طبیعت مدنیت، سعادت هر شخصی مبنی بر صلاح و اصلاح ظرف اجتماعی است که در آن زندگی می‌کند (رحمانی، ۱۳۹۳: ۴۴). بنابراین از منظر دین مبین اسلام، یکی از نقش‌های اساسی مدیران شهری و شهروندان در شهر می‌بایست تلاش در جهت برقراری عدالت اجتماعی باشد. در این راستا مهم‌ترین رسالت مدیران شهری، تلاش برای دستیابی به آرمان "فرصت‌های برابر" به‌منظور دسترسی گروه‌های مختلف جامعه شهری به خدمات شهری و از بین بردن تضاد در تأمین فرصت‌های آموزشی، بهداشتی، خدماتی و مانند آن است. عدالت اجتماعی باید دربرگیرنده عدالت توزیعی و تخصیصی باشد؛ زیرا نمی‌توان منفعت عمومی، نیازها و استحقاق شهروندان را بدون معیارهای توزیعی و تخصیصی، در نظر گرفت. بنابراین هرگونه برنامه‌ریزی شهری که مبتنی بر عدالت اجتماعی در شهر باشد باید بتواند هم در توزیع نیازها، منافع عمومی و استحقاق و هم در تخصیص آن‌ها، مؤثر باشد (میرزایی و دیگران، ۱۳۹۴: ۶۰). همچنین امروزه در تعریف حداکثری از برابری خواهی نه‌تنها به برابری فرصت‌ها، بلکه به برابری حقیقت رفاه مادی و برخورداری از حقوق انسانی نیز توجه می‌شود (ملکی، ۱۳۹۶: ۱۰۵). در این راستا توزیع مناسب و بهینه امکانات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و بهداشتی، یکی از مهم‌ترین عوامل جلوگیری از نابرابری‌ها و شکاف توسعه و توزیع فضایی مناسب جمعیت در پهنه سرزمین است (درودی و دیگران، ۱۳۹۴: ۹۱).

فراهم آوردن حداکثر تعاملات اجتماعی در شهر توسط مدیران شهری و برقراری ارتباطات اجتماعی به‌منظور رفع نیازهای انسانی بر پایه اخوت، مشورت و امر به معروف و نهی از منکر توسط شهروندان

در قرآن آیاتی وجود دارد که در آن‌ها به‌طور مستقیم یا غیر مستقیم به ارتباط بین انسان‌ها اشاره شده است؛ مثلاً می‌توان

و معلول است. چراکه تا امنیت نباشد کسی امید به ادامه زندگی در محلی پیدا نمی‌کند و تا این دو نباشند کسی علاقه‌مند به تولید و سروسامان دادن به وضع اقتصادی نمی‌شود (اسدی و مذهبیان، ۱۳۹۵: ۲۷) علامه در تفسیر این آیه سه صفت برای قریه مورد مثل ذکر می‌کند که متعاقب هم‌اند، چون هر قریه‌ای که امنیت داشته باشد و از هجوم غارتگران و حوادث طبیعی از قبیل زلزله و سیل ایمن باشد، مردمش اطمینان و آرامش پیدا می‌کنند و دیگر مجبور نمی‌شوند که از قریه خود متفرق شوند و از کمال اطمینان، صفت سوم پدید می‌آید و آن این است که رزق آن قریه فراوان و ارزان می‌شود، چون از همه قراء اطراف، آذوقه بدان‌ها حمل می‌شود؛ دیگر مردمش مجبور نمی‌شوند زحمت سفر و غربت را برای طلب رزق تحمل نمایند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۲: ۵۲۲). همچنین، اهمیت برقراری امنیت به میزانی است که حضرت ابراهیم در یکی از دعاهای خود از خداوند می‌خواهد که به سرزمین مکه امنیت ببخشد (ابراهیم: ۳۵)؛ همین که حضرت ابراهیم از خداوند طلب امنیت می‌کند، دال بر نقش بسیار مهم امنیت در شهر است (تجری و انصاری، ۱۳۹۳: ۱۵۰). بنابراین یکی از وظایف مدیران شهری، برقراری امنیت در شهر به‌ویژه از نظر روانی و با تأکید بر ایجاد آرامش برای شهروندان است.

در ارتباط با وجود وفای به عهد و اهمیت وفای به عهد اجتماعی توسط شهروندان، آنچه مشخص است برای ایجاد و برقراری امنیت در شهر، شهروندان نیز نقش به‌سزایی دارند. شهری که در آن شهروندان نسبت به هنجارهای جامعه تعهد داشته باشد و درصدد از بین بردن یا کاهش آن باشد؛ به سمت تعالی پیش می‌رود. در شهر، نظام اجتماعی حق مقدسی است که پایه و اساس تمام حقوق بشر به‌شمار می‌آید. اما این حق یک امر ذاتاً طبیعی نیست؛ بلکه بر روی پایه‌های قراردادی استوار شده است (روسو، ۱۳۹۰: ۲۲). پایبندی به قراردادهای اجتماعی و اقتصادی توسط شهروندان و مدیران شهری یکی از عوامل مهم در برقراری امنیت در شهرها و کاهش ناهنجاری‌های جامعه است. یکی از مواردی که در زمینه پایبندی به قراردادهای اجتماعی در قرآن کریم به آن اشاره شده، وفای به عهد است. از نظر علامه تفاوت وفای به عهد و پایبندی به قراردادهای اجتماعی در جوامع با جهان‌بینی اسلامی نسبت به سایر جوامع، آن است که در جوامع غیردینی، از آنجاکه هدف استفاده از مزایای زندگی مادی است و امور معنوی ارزشی ندارد. بنابراین

حدود خدا تجاوز نمی‌کنند و هم نسبت به اجرای آن در جامعه اهتمام و مراقبت دارند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۵۳۹). بنابراین شهروندان دارای جهان‌بینی الهی واقعی نه‌تنها خودشان را در مسیر سعادت قرار می‌دهند بلکه نسبت به دیگر افراد جامعه شهری نیز احساس مسئولیت کرده و سعی می‌نمایند تا دیگر افراد جامعه را نیز در مسیر سعادت قرار دهند. علامه در ارتباط با علت ضرورت امر به معروف و نهی از منکر در جامعه این‌گونه بیان می‌نماید که جامعه‌ای به سمت تعالی پیش می‌رود که علمی نافع و عملی صالح دارد و افراد آن جامعه، اگر فردی را ببینند که از آن علم تخلف کرده او را به سوی آن علم برگردانند و نگذارند آن فرد در پرتگاه منکر سقوط نموده بلکه هر یک از افراد آن جامعه با شخص منحرف برخورد نمایند و او را از انحراف نهی کند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۳: ۵۷۷). در حقیقت شهروندان با اجرای این دستور اجتماعی الهی، اجازه رشد به چنین افرادی را نمی‌دهد و بستر ایجاد جامعه متعالی را فراهم می‌نماید.

برقراری امنیت در شهر توسط مدیران شهری و تعهد و پایبندی اجتماعی و مالی نسبت به هنجارهای جامعه توسط شهروندان

شهر می‌بایست در کنار امنیت مادی، امنیت روانی و معنوی شهروندان خویش را تأمین نماید. زمانی که امنیت انسان تأمین باشد، می‌توان امیدوار بود که در سایه امنیت، انسان بتواند به همه نیازهای قلمرو روان خویش و آنچه انسانیت او اقتضا می‌کند، دست یابد (نقی زاده، ۱۳۹۴: ۵۸). اهمیت امنیت برای انسان‌ها تا جایی است که حتی نظریه‌پردازی مانند مازلو نیز در سلسله‌مراتب نیازهای خود، آن را بلافاصله پس از ارضای نیازهای اولیه قرار می‌دهد (سیاف زاده و دیگران، ۱۳۹۵: ۲۲۹). یکی از صفات شهر مورد تأکید قرآن، صفت امنیت است به‌طوری‌که مطابق با آیه ۱۱۲ سوره نحل، شهری که از نعمت امنیت برخوردار باشد، سرزمین آرمانی معرفی شده است. مطابق با این آیه خداوند نمونه آبادی را مثال می‌زند که امن، آرام و مطمئن بوده و همواره روزی‌اش به‌طور وافر از هر مکانی فرا رسیده است (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ۱۵). در آیه فوق برای این منطقه آباد و پربرکت، سه ویژگی ذکر شده است که نخستین آن‌ها امنیت، سپس امید به ادامه زندگی در آن و بعد از آن مسئله روزی و مواد غذایی فراوان است که از نظر ترتیب طبیعی به همان شکل که در آیه آمده به‌صورت حلقه‌های زنجیری علت

فردی و بین دو نفری است و هم شامل عهدهای اجتماعی و بین قبیله‌ای و قومی و امتی است، بلکه از نظر اسلام وفای به عهدهای اجتماعی مهم‌تر از وفای به عهدهای فردی است، برای اینکه عدالت اجتماعی مهم‌تر و نقض آن بلائی عمومی‌تر است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۵: ۲۵۹).

نتیجه‌گیری

یکی از تفاوت‌های اساسی بین شهروندان و مدیران شهری با جهان‌بینی اسلامی و سایر مکاتب، تفاوت در جهان‌بینی و ایدئولوژی افراد آن شهر است. جامعه شهری متعالی مورد نظر دین مبین اسلام متکی به فضائل اخلاقی و ارزش‌های معنوی است و شهروندان و مدیران شهری بنا به تکلیف الهی موظف‌اند نسبت به اجرای آن گام بردارند تا بتوانند در مسیر کمال و تعالی قرار گیرند. از آنجایی که انسان به صورت فطری اجتماعی است و در زمان حیاتش در این جهان هستی ناگزیر به ارتباط با دیگر افراد جامعه است؛ به همین دلیل قرآن که پاسخگو به تمام نیازهای انسانی است به این نیاز مهم توجه ویژه کرده است. در حقیقت قرآن کریم در نظام تربیتی خود با بیان وظایف انسان در بعد اجتماعی نه تنها می‌کوشد مسیر جامعه شهری را به سمت تعالی سوق دهد بلکه در این مسیر انسان‌سازی نموده و انسان‌ها را به سوی کمال هدایت می‌نماید چرا که شهروند و مدیر شهری مورد نظر دین مبین اسلام، انسانی است که تمام ابعاد انسانی او به طور متوازن رشد و کمال پیدا کند و برای برخورداری از یک جامعه شهری پویا که افراد در آن بتوانند به تعالی و رشد برسند؛ به فعلیت رسیدن تمامی استعدادها بالقوه انسان از جمله در حوزه اجتماعی لازم و ضروری است. از آنجایی که خداوند به عنوان آفریننده انسان بهتر می‌تواند مسیر کمال فردی انسان و تعالی جامعه را بیان نماید در این پژوهش سعی گردید با مبنا قرار دادن آیات الهی و تفسیر المیزان، مؤلفه‌های تأثیرگذار اجتماعی شهروندان و مدیران شهری در تعالی جامعه شهری شناسایی و تبیین گردد. بدیهی است جامعه شهری که افراد آن بر اساس دستورات اجتماعی قرآن عمل نمایند در راستای جامعه شهری متعالی حرکت خواهند کرد.

پیمان‌های اجتماعی در راستای منافع مادی است و چنانچه در طول زمان آن پیمان ضرر مادی به همراه داشته باشد بهانه‌جویی کرده تا سرانجام عهدی را که سپرده بودند بشکنند و اما در اسلام زندگی مادی بشر، زندگی حقیقی و اصلی وی به شمار نرفته، اسلام تمتع از مزایای زندگی مادی را سعادت واقعی انسان نمی‌داند، بلکه زندگی حقیقی و سعادت واقعی یک جامعه آن زندگی است که جامع و واجد سعادت مادی و معنوی انسان باشد و پدید آوردن چنین اجتماعی مستلزم این است که قوانینش بر اساس خلقت و فطرت تنظیم شود نه بر اساس منافعی که انسان آن را صالح به حال خود بداند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۹: ۲۵۴). در حقیقت در نظام تربیتی دین مبین اسلام مراد از عهد تنها بحث قراردادهای زبانی و عملی نیست بلکه تمامی قراردادهایی است که انسان ملتزم به آن باشد. علامه طباطبایی در تفسیر آیه «معارج: ۳۲» حتی ایمان بنده خدا به خدا را عهدی معرفی می‌نماید که او با پروردگارش بسته و قرار گذاشته آنچه خدا تکلیفش می‌کند اطاعت نماید، پس اگر بنده‌ای به یکی از اوامر و یا نواهی خدا عمل نکند و خدا را در آن نافرمانی کند، عهد خدا را شکسته است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰: ۲۴) بنابراین می‌توان گفت کلمه «عهد» به معنای مطلق تکلیف‌هایی است که متوجه به مؤمنین شده و شاید به جهت همین که این معنا مورد نظر بوده و در آیه «مؤمنون: ۸» کلمه عهد مفرد آمده است، چون تمامی تکالیف را یک عهد و یک ایمان شامل می‌شود (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵: ۱۲) بنابراین یکی از نقاط مهم تمایز معنای عهد بین دین مبین اسلام و جهان‌بینی غربی، عهد با خدا است. در دیدگاه قرآنی علاوه بر عهد الهی، سایر عهد و پیمان اجتماعی نیز مسئولیت‌آور است و خداوند در آیه ۳۴ سوره اسراء بر این نکته اشاره دارد. علامه طباطبایی در تفسیر این آیه می‌فرماید که حسن وفای به عهد و قبح نقض عهد از فطریات بشر است و انسان در زندگی فردی و اجتماعی بی‌نیاز از عهد و وفای به آن نیست و علت این مطلب این است که بشر در زندگی‌اش هرگز بی‌نیاز از عهد و وفای به عهد نیست، نه فرد انسان از آن بی‌نیاز است و نه جامعه انسانی و این آیه شریفه مانند غالب آیاتی که وفای به عهد را مدح و نقض آن را مذمت کرده، هم شامل عهدهای

فهرست منابع

اسدی، احمد، مذهبیان، مریم (۱۳۹۵)، تحلیلی بر ضرورت رشد و توسعه اقتصاد روستایی، کشاورزی و دامپروری در اقتصاد مقاومتی از منظر

اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶)، امنیت و ابعاد آن در قرآن، مطالعات اسلامی، شماره ۷۵.

قرآن: اصل امنیت، مدیریت فرهنگ سازمانی، دوره ۱۴، شماره اول، صدر، سید محمد باقر (۱۳۵۹)، *انسان مسئول و تاریخ‌ساز از دیدگاه قرآن*، ترجمه: محمد مهدی فولادوند، تهران: نشر میزان، چاپ اول. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴)، *ترجمه تفسیرالمیزان*، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ پنجم، ج ۱، ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۲۰.

قطب، سید (۱۳۹۲)، *عدالت اجتماعی در اسلام*، ترجمه محمدعلی گرامی و سید هادی خسروشاهی، قم: موسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ اول.

ملکی، یدالله (۱۳۹۶)، *جایگاه مشارکت سیاسی اجتماعی مردم، از منظر دینی، با تکیه بر آیات قرآن و نهج البلاغه، پژوهش‌های اعتقادی-کلامی*، سال هفتم، شماره ۲۶.

میرزایی، جهان بین، احمدی، سجاد، لرستانی، اکبر (۱۳۹۴)، *تحلیل فضایی سطوح برخورداری مناطق کلانشهر تهران از منظر اقتصاد شهری*، فصلنامه *اقتصاد و مدیریت شهری*، شماره یازدهم.

نجفی علمی، محمدجعفر (۱۳۷۱)، *جامعه و سنن اجتماعی در قرآن*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

نصری، عبدالله (۱۳۹۴)، *میانی انسان‌شناسی در قرآن*، چاپ نهم، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نظری، محمد علی (۱۳۹۰)، *نظام تقسیم کار عادلانه در اسلام و شاخص‌های آن، معرفت*، سال بیستم، شماره ۱۷۱.

نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۴)، *آموزه‌های قرآنی و شهر آرمانی اسلام، پژوهش‌های معماری/اسلامی*، شماره ۸، سال سوم.

قرآن کریم، *مطالعات منابع طبیعی، محیط‌زیست و کشاورزی*، سال دوم، شماره ۶.

تجری، علی اصغر، انصاری، معصومه (۱۳۹۳)، *منشأ امنیت اجتماعی از منظر قرآن کریم، مطالعات تفسیری*، شماره ۱۹.

جعفری تبریزی، محمدتقی (۱۳۴۹)، *انسان در افق قرآن از نظر فردی و اجتماعی*، اصفهان: کانون علمی و تربیتی جهان اسلام.

حائری تهرانی، مهدی (۱۳۷۳)، *شخصیت انسان از نظر قرآن و عترت*، قم: انتشارات بنیاد فرهنگی امام مهدی (ع).

حکیم، محمدباقر (۱۳۹۴)، *جامعه‌انسانی در قرآن کریم*، ترجمه: احمدزنگار، تهران: انتشارات تلاوت.

درودی، محمدرضا، جهانشاهلو، لعلا، شهریاری، سیدکمال الدین (۱۳۹۴)، *سنجش مؤلفه‌های اقتصادی شهر بر روی رضایتمندی و جابه‌جایی مسکونی خانوار (مورد مطالعه: محله نارمک)*، *اقتصاد و مدیریت شهری*، سال سوم، شماره سیزدهم.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۸۳)، *ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن با تفسیر لغوی و ادبی قرآن*، ترجمه غلامرضا خسروی حسینی مرتضوی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ سوم، ج ۱.

رحمانی، محمد (۱۳۹۳)، *نظام اقتصاد اسلامی بر اساس قرآن کریم و روایات، پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال.

روسو، ژان زاک (۱۳۹۰)، *قرارداد اجتماعی*، ترجمه سعید حبیبی، تهران: ابرسفید.

سیاف زاده، علیرضا، میره‌ای، محمد، موسوی، سید علی (۱۳۹۵)، *شناسایی و تبیین اصول اسلامی مدیریت شهری بر اساس آموزه‌های*

بهینه‌سازی سایبان‌ها در ایجاد آسایش محیطی در ساختمان‌های اداری (نمونه موردی شهر تهران)

ندا ضیابخش^۱، زهره سلحشور^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱-۱۰-۳۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲-۰۱-۱۵

DIO: 10.22034/RAU.2023.1987914.1027

چکیده

انرژی خورشید یکی از انرژی‌های در دسترس در تمام نقاط ایران است. یکی از فرآورده‌های آن نورطبیعی است با توجه به بحران‌هایی که در طی تابستان و زمستان به دلیل استفاده از سیستم‌های سرمایش و گرمایش طی سال‌های اخیر ایجاد شد بهتر است به این نوع انرژی توجه ویژه ای شود. از آنجایی که این انرژی در کنار فواید دارای معایبی است که یکی از معایب این انرژی برهم زدن آسایش بصری و حرارتی استفاده کنندگان است. راهکارهای مختلفی برای مهار آن از جمله بهینه‌سازی بازشوها؛ بکارگیری سایبان‌ها؛ استفاده از رف‌های نوری و اصلاح مصالح بکار رفته وجود دارد. آنچه در این مقاله بررسی می‌شود بهینه‌سازی سایبان‌ها است از آنجایی که سایبان‌ها دارای انواع مختلفی است در این مقاله ۲ نوع سایبان به صورت تصادفی انتخاب شده است. هدف از این مقاله بررسی عملکرد سایبان‌ها در ایجاد محیط آسایش برای کارکنان بخش اداریست. روش تحقیق این مقاله از نوع شبیه‌سازی است. اطلاعات این مقاله از مقالات؛ پایان‌نامه‌های نوشته شده در این زمینه گردآوری شده است. در این مقاله دو نوع سایبان یکی سایبان افقی و دیگر سایبان‌های ترکیبی شبیه‌سازی شدند. در نوع اول سه عمق مختلف ۰/۳، ۰/۵ و ۱ متر مورد بررسی قرار گرفته و در نوع دوم سایبان ترکیبی (عمودی و افقی) با عمق‌های ۰/۵، ۰/۷۵ و ۱ متر اعمال شدند؛ مشاهده گردید عملکرد سایبان‌های ترکیبی نسبت به سایبان‌های افقی در ایجاد محیط آسایش بصری و حرارتی بهتر است و سایبان‌ها ترکیبی ۷۵ سانتی‌متری می‌تواند تا ۱۲/۲ درصد در کاهش اتلاف انرژی موثر باشند.

کلمات کلیدی: انرژی تجدید پذیر، آسایش محیطی، سایبان‌های افقی و ترکیبی، نور طبیعی. خیرگی.

۱. استادیار گروه معماری؛ واحد رودهن؛ دانشگاه آزاد اسلامی؛ رودهن، ایران

۲. دانشجوی دکتری معماری؛ واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد؛ تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: ziabakhsh.neda@gmail.com

Email: ftmehr91@gmail.com

مقدمه

زمینه بررسی سایبان‌های متحرک بوده است و کمتر پژوهشی به بررسی سایبان‌های ثابت پرداخته است. پژوهش‌هایی که در زمینه سایبان‌ها در قسمت‌های حرارتی و بصری صورت گرفته است؛ بیان می‌کند بهره‌گیری از سایبان‌ها متحرک در ضلع جنوبی نقش موثری در کاهش خیرگی و اتلاف انرژی دارد و در زمینه آسایش‌های حرارتی معتقد هستند مصالح عایق‌بندی شده و بهینه‌سازی بازشوها می‌تواند شرایط مناسبی را برای آسایش‌های حرارتی ساختمان‌ها ایجاد کند. طی مطالعات صورت گرفته؛ پارامترهای مختلفی از جمله عمق سایبان؛ جنس سایبان؛ موقعیت قرارگیری سایبان نقش موثری دارد.

مبانی نظری

انرژی تجدیدپذیر و انرژی خورشید

انرژی‌های تجدیدپذیر عبارتند از بهره‌گیری از هر نوع انرژی بدون آنکه مخازن آن رو به زوال گردد - که اصطلاحاً به آن انرژی‌های نو یا پاک نیز گفته می‌شود این نوع از انرژی‌ها دارای بیشترین مزایای هستند (طیبه خلج و همکاران؛ ۲۰۱۵؛ ۳) براساس مطالعات صورت گرفته بخش قابل ملاحظه‌ای از انرژی در ساختمان‌ها به گرم کردن و سرد کردن بنا اختصاص داده می‌شود. (حاج‌احمدی و همکاران، ۱۳۹۵؛ ۳) ایران کشوری آفتابی و از نظر تابش آفتاب جز بهترین کشورها به حساب می‌آید و تقریباً ۵/۴ آن دارای میانگین تابش آفتاب است و انرژی خورشیدی در بین تمام انرژی‌ها سازگار با محیط زیست آن است. جذب انرژی خورشیدی به دو صورت مستقیم و غیر مستقیم صورت می‌گیرد. جذب انرژی خورشیدی مستقیم از طریق عبور انرژی در پنجره‌ها و مصالح ساختمان امکان‌پذیر است. (جورسرای آلاشتی، ۱۳۹۷؛ ۴) (اباذری، ۱۳۹۵؛ ۸)

میزان تابش خورشید در پهنه ایران ۲/۵ برابر کشورهای اروپایست. میزان تابش انرژی خورشیدی در ایران ۱۸۰۰ تا ۲۲۰۰ کیلو وات بر ساعت است و در بیشتر مناطق ایران به ازای هر متر مربع حدوداً ۵ کیلو وات بر ساعت انرژی رایگان دریافت می‌شود (میرعلا، ۱۳۹۸؛ ۹ و ۱۰) ساختمان‌ها اجزایی هستند که بیشترین میزان انرژی را مصرف می‌کنند. تلاش برای افزایش عملکرد آنها می‌تواند نقش مهمی در کاهش اتلاف انرژی داشته باشد. براساس مطالعات ساختمان‌های عمومی ۳۷ درصد و ساختمان‌های دولتی ۷۰ درصد مصرف انرژی را به خود اختصاص داده اند که رقم قابل ملاحظه‌ای

بحران انرژی یکی از مسائلی است که در سال‌های اخیر مردم جهان با آن گریبان است ساختمان‌های اداری فضاهایی هستند که کارمندان بیشترین زمان خود را از ساعت ۸ صبح تا ۴ عصر در آن سپری می‌کنند. در این ساختمان‌ها بهره‌گیری از نور طبیعی از بعد انرژی و روانشناسی بر روی عملکرد کارکنان تأثیر موثری دارد. طی مطالعات صورت گرفته نور روز می‌تواند تا ۳۰ درصد صرفه جویی در مصرف انرژی داشته باشد. نور روز تأثیر مثبتی بر سلامتی؛ کاهش استرس دارد (پوردیهیمی و حاجی سید جوادی؛ ۱۳۸۷؛ ۶۷-۷۵) (عظمتی و همکاران، ۱۳۹۶) با توجه به موقعیت ممتاز ایران بهره‌گیری از نور طبیعی؛ باعث کاهش بحران‌های انرژی در بعضی از فصول سال می‌گردد.

این مقاله از این رو دارای اهمیت است که در ساختمان‌های اداری به دلیل وجود وسایلی برقی فراوان و با توجه به موقعیت قرارگیری میز کارکنان و به دلیل وجود وسایلی مانند لب تاپ و یا کامپیوتر و میزهای براق بیشتر با بحرانی به نام خیرگی مواجه هستند. خیرگی یکی از معضلاتی است که در بسیاری از فضاهای اداری رخ می‌دهد. از این رو برای حل این بحران در این مقاله به بررسی عملکرد دو سایبان پرداخته شده است. سایبان‌ها یکی از اجزایی هستند که تحت تأثیر عوامل مختلفی از جمله عمق؛ جنس سایبان؛ نوع سایبان؛ جهت‌گیری ساختمان می‌باشند. آنچه در این مقاله بررسی شده تأثیر عمق سایبان‌ها ثابت بر آسایش‌های بصری و حرارتی است و این سایبان‌ها متناسب با اقلیم؛ دارای بازه متفاوتی است. سایت شبیه‌سازی در این مقاله شهر تهران انتخاب شده که دارای بیشترین ساختمان اداری است. هدف از این مقاله تأثیر عملکرد دو نوع سایبان در اقلیم گرم و خشک و نقش آن در کاهش خیرگی و ایجاد محیط آسایش حرارتی در کاربری اداری است.

پیشینه تحقیق

نور نقش بسیار مهمی بر روی ادراک انسان‌ها دارد. طی مطالعات صورت گرفته نور ۸۰ تا ۸۵ درصد بر روی ادراک انسان‌ها تأثیر دارد استفاده از نور مناسب بر روی آسایش بصری و خوانایی محیط اطراف نقش موثری دارد. (کاوایانی، ۱۳۹۷؛ ۵) در سال‌های اخیر پژوهش‌هایی در زمینه آسایش بصری و حرارتی از طریق بهره‌گیری از سایبان‌ها صورت گرفته است. اما این پژوهش‌های بسیار محدود بوده است و بیشتر پژوهش‌ها در

جدول ۱. پیشینه تحقیق انجام شده در این زمینه.

ردیف	عنوان مقاله	نویسندگان	توضیحات	سال انتشار
۱	بررسی سایبان‌های کرکره ای در صرفه جویی مصرف انرژی ساختمان‌های اداری تهران	معصومه حقانی و همکاران	هدف از این مقاله دستیابی به آسایش بصری برای استفاده کنندگان و تأثیر سایبان‌های کرکره ای در کاهش مصرف انرژی است	۱۳۹۶
۲	بررسی تأثیر سایه بان‌های متحرک الحاقی به فضاهاى نیمه باز بر مصرف انرژی سالانه ساختمان‌های مسکونی تهران	مهدوی نیا مجتبی وهابی ویدا	هدف از این مقاله بررسی تأثیر سایبان‌های سنتی از جمله ایوان و بالکن‌ها است که بیان می‌کند سایبان‌های سنتی در فصل سرد سال باعث کاهش ۳۰ درصدی انرژی می‌شود	۱۴۰۰
۳	ارزیابی نور روز در کلاس‌های درس با استفاده از شاخص‌های پویا	محمدعلی فدایی اردستانی حیدر ناصری مبارکی و همکاران	در این مقاله به بررسی جهت ساختمان در جهت ایجاد محیط آسایش بصری پرداخته و بیان می‌کند جهت‌های شمال شرقی بهترین جهت آسایش بصری را برخوردار است و بکارگیری سایبان‌های متحرک جنوبی ضروریست	۱۳۹۷
۴	ارزیابی کیفیت نور روز ساختمان در آتلیه‌های معماری پردیس هنرهای زیبا	ترمن خیری احمد رضا خلیلی	در این مقاله به بررسی سایبان‌های متحرک پرداخته و بیان می‌کند سایبان‌های در ضلع جنوبی الزامیست	۱۴۰۰
۵	The effects of shading devices on outdoor thermal and visual comfort in Southern China during summer	Cho kwong char line lam & Colleagues	نتایج شبیه‌سازی نشان می‌دهد که دستگاه‌های سایه‌انداز میانگین دمای تابشی، دمای معادل فیزیولوژیکی (PET) و شاخص آب و هوای گرمایی جهانی (UTCI) را به ترتیب تا ۲۴/۸ درجه سانتی‌گراد، ۱۲/۰ درجه سانتی‌گراد و ۵/۹ درجه سانتی‌گراد کاهش می‌دهند.	۲۰۲۳
۶	The optimum model of horizontal canopies on reducing building energy consumption	Khalid Almutairi & Colleagues	در این مقاله به بررسی بهینه‌سازی سایبان افقی پرداخته و بیان می‌کند پارامترهای مختلفی از جمله ابعاد سایبان، ابعاد پنجره، عرض جغرافیایی و موقعیت پنجره بر عملکرد سایبان موثر است. طی شبیه‌سازی بیان می‌کند سایبان افقی نسبت به حالت بدون سایبان بر روی پنجره جنوبی تا ۵۰۵ MJ/m2 صرفه جویی انرژی زخ می‌دهد.	۲۰۲۲
۷	Investigation of illuminance-based metrics in predicting occupants' visual comfort (case study: Architecture design studios)	Nastaran Seyed Shafavi & Colleagues	تابش خیره‌کننده بر اساس نتایج، از میان معیارهای سالانه، UDI300-3000/50% ≥ 75% و قرار گرفتن در معرض نور خورشید سالانه (ASE1000: ۲۵۰ ساعت ≥ ۱۰٪) عملکرد بهتری در پیش‌بینی در دسترس بودن نور روز و ناراحتی بصری دارند.	۲۰۲۰
۸	Integrated PV in shading systems for Mediterranean countries: Balance between energy production and visual comfort	m.mandalaki T.Tsoutsoutsos& Colleagues	سیستم‌های سایه بان باعث صرفه جویی در مصرف انرژی می‌شوند هدف از مقایسه، بهینه‌سازی ترکیب سیستم‌های سایه بان و سلول‌های خورشیدی یکپارچه آنها است.	۲۰۱۴
۹	تحلیل تأثیر آفتابگیرهای داخلی بر مصرف انرژی با استفاده از مدل شبیه‌سازی-مطالعه موردی واحدهای مسکونی در ایران	کریم پور علیرضا و همکاران	استفاده از یک سیستم سایه‌انداز مصرف انرژی را تا ۱۴ درصد کاهش می‌دهد	۱۳۹۳

جدول ۲. آسایش حرارتی و بصری (چرمچی: ۱۳۹۷: ۲۴، حجازی‌زاده، کربلایی درئی، ۱۳۹۴: ۲۳)

آسایش حرارتی	آسایش روشنایی
<p>آسایش حرارتی با احساس رضایت و خشنودی از دمای اطراف تعریف می‌شود میزان فعالیت بدنی و لباس، عامل اقلیمی مانند دمای هوا و سرعت حرکت هوا و رطوبت هوا، پارامترهای موثر در مطلوب بودن حرارت برای بشر هستند. عدم آسایش حرارتی منجر به احساس شدید گرما و سرما در اکثر افراد می‌شود. همچنین ممکن است به وسیله جریان هوای ناخواسته و اختلاف زیاد دما بین قسمت بالا و پایین بدن این نامطلوبی ایجاد شود.</p>	<p>آسایش روشنایی یا آسایش بصری نوع دیگر از آسایش است انسان در هر شرایطی تحت تأثیر نور طبیعی است که این ریتم بر شرایط زندگی انسان از جمله خواب؛ دمای بدن؛ تغییرات هورمونی تأثیر دارد و در انسان ریتم شبانه ۲۵ ساعت طول می‌کشد که در این فاصله تحت تأثیر ریتم‌های نوری مختلف قرار می‌گیرد. به‌طورکلی این آسایش که تحت فاکتورهای مختلفی از جمله ابعاد اتاق؛ کنترل تابش خورشید؛ محل قرارگیری روشنایی مصنوعی؛ عدم وجود خیرگی مستقیم؛ خیرگی ناشی از بازتاب نور؛ روشنایی در سطح کار است. (معصومه حقانی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳) (رامین بهرامیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۷) فاکتورهای موثر بر آسایش حرارتی را می‌توان به دسته‌های زیر تقسیم کرد که عبارتند از: انعکاس سطوح؛ نرخ یکنواختی؛ سازگاری چشم؛ شاخص رندر رنگ.</p>

که شامل؛ مدت زمانی از سال که روشنایی روز در محدوده خاصی در دسترس است که این روشنایی دارای محدوده است که براساس «جدول ۴» عبارتند از:

جدول ۴. محدوده میزان روشنایی (اوغازیان، ۱۳۹۵: ۱۴).

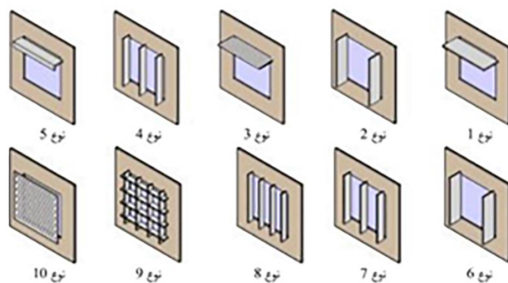
۱	روشنایی روز کمتر از ۱۰۰ لوکس	این میزان روشنایی به صورت منفرد، به صورت توام با روشنایی مصنوعی از سوی ساکنین تأکفی ارزیابی می‌شود.
۲	روشنایی روز بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ لوکس	این میزان روشنایی به صورت منفرد و یا توام با روشنایی مصنوعی از سوی ساکنین مؤثر ارزیابی می‌شود.
۳	روشنایی روز بین ۵۰۰ تا ۱۰۰۰ لوکس	این میزان روشنایی از سوی ساکنین اغلب به صورت مطلوب و یا حداقل قابل تحمل ارزیابی می‌شود.
۴	روشنایی روز بالاتر از ۱۰۰۰ لوکس	این میزان روشنایی احتمالاً سبب عدم آسایش بصری و حرارتی و یا هر دو خواهد شد.

نور طبیعی

نور به‌طور کلی به دودسته طبیعی و مصنوعی تقسیم می‌شود. نور طبیعی به نوری گفته می‌شود منبع روشنایی آن نور خورشید است. نور طبیعی دلخواه‌ترین چشمه نور است که مردم به آن واکنش مثبت می‌دهند. (محمدزاده، ۱۳۹۸: ۲۷ و ۲۸)

سایبان‌ها

یکی از اجزای ساختمانی هستند که از نفوذ مستقیم نور خورشیدی به داخل ساختمان جلوگیری می‌کند به‌طور کلی سایبان‌ها به ۲ دسته متحرک و ثابت تقسیم می‌شود. یکی از مواردی که در انتخاب سایبان‌ها نقش دارند این اجزا به گونه ای انتخاب شوند که در فصل سرد مانع از تابش نور خورشید به فضای داخلی ساختمان نشود. سایبان‌های ثابت به ۳ دسته (سایبان‌ها با سطوح افقی؛ سایبان‌ها با سطوح قائم و سایبان‌ها ترکیبی سطوح افقی و قائم) تقسیم می‌شوند. (نوابی، ۱۳۹۹: ۱۷) (نمازیان، سپهری، ۱۳۹۴: ۹)

شکل ۱. انواع سایبان‌ها (نوابی، ۱۳۹۹: ۱۷).

از این ساختمان‌های اداری می‌باشند. (محمد مهدی مولایی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲)

تعریف آسایش

آسایش در فرهنگ لغت به معنی یک وضعیت از آسودگی فیزیکی بیان شده است و در تعریف دیگر احساس آسایش به طور معمول به عنوان شرایط ذهنی که رضایت از محیط را بیان می‌کند. که دارای پارامترها از جمله دمای هوا؛ درجه حرارت تابشی؛ سرعت هوا؛ رطوبت نسبی برای فراهم نمودن آسایش حرارتی است. به‌طور کلی آسایش؛ به دو دسته آسایش حرارتی و آسایش بصری تقسیم می‌شود. (بهرامیان، ۱۳۹۳: ۱۸)

نور روز

ترکیبی از نور آسمان و نور بازتاب شده از زمین و اجسام اطراف آن است. نوری که در فضای داخلی محاسبه می‌شود با واحد لوکس و کندل بر فوت مربع بیان می‌شود. منابع نور روز به‌طور کلی براساس «جدول ۳» به دو قسمت تقسیم می‌شود که عبارتند از:

جدول ۳. انواع نورهای موجود (فهیمه نیکودل، ۱۳۹۴: ۱۹ و ۲۱)

نور مستقیم	تابش مستقیم نور خورشید مهم‌ترین منبع اصلی نور روز هستند این نور علاوه بر کیفیت بالا می‌تواند کمیت بالایی را هم ایجاد کند.
نور غیر مستقیم	تابش خورشید بعد از گذشتن از اتمسفر و برخورد بر ذرات موجود منعکس و منکسر می‌شود در واقع آسمان صاف و یا ابری باشد قطرات موجود می‌توان باعث تفاوت رنگ آسمان شود.

از آنجایی که بدن انسان برای فعالیت‌های فیزیولوژیک نیاز به نور خورشید دارد و نور طبیعی تأثیر موثری بر ریتم حیاتی بدن دارد و همچنین منبع غنی از ویتامین D است و بر روی سلامتی پوست انسان تأثیر موثری دارد. (فیاض، ۱۳۹۵: ۲۳)

پنجره‌ها به عنوان یکی از اجزای ساختمان یک سیستم چند منظوره است که کیفیت هوا را تحت تأثیر قرار می‌دهد و سبب آسایش دیداری؛ حرکتی و روشنایی می‌شود و همچنین سبب افزایش دریافت حرارت در تابستان و اتلاف حرارت در زمستان می‌شود. هدف از نور مفید؛ تأمین کردن روشنایی مفید بنا است

ساختمان اداری

تعداد ساختمان اداری در شهرهای بزرگ از جمله تهران بسیار زیاد است و در این کاربری‌ها به دلیل وجود وسایل برقی؛ بیشترین میزان مصرف الکتریسته وجود دارد. در ایران بخش اداری و تجاری ۱۳۲ کیلو وات ساعت بر متر مربع انرژی را مصرف می‌کند. فضاهای اداری متناسب با نوع فعالیت از نور متفاوتی برخوردار می‌شوند که این نور متناسب با واحد لوکس در نظر گرفته می‌شود. از این رو بکارگیری سایه اندازی باعث کنترل نور مزاحم به فضا داخلی و باعث ایجاد محیط آسایش برای استفاده کنندگان می‌شود. (اوغازیان، ۱۳۹۵: ۴۱)

۵. روش تحقیق

روش تحقیق مقاله از نوع توصیفی و تحلیلی و داده‌های مقاله از نوع داده‌های کمی و کیفی است مقاله حاضر از نظر هدف جز کاربردی است. برای پاسخ منطقی به سوال مقاله از شبیه‌سازی انرژی (اکوتکت) استفاده شده است. برای اعتبار سنجی مقاله؛ با توجه به اینکه نتیجه مقاله عددی است، مقاله‌ای با عنوان «طراحی سایبان الگو در بوشهر» (۱۳۹۰) که نتیجه فعالیت امین محمودی و همکاران در محیط اکوتکت شبیه‌سازی شد و نتایج استخراج شده با نتایج موجود در مقاله با هم برابر هستند. در شبیه‌سازی این مقاله در مرحله اول فایل آب و هوایی شهر تهران در برنامه climate consultant ورژن ۶ اجرا گردید و سپس نمودارهای تابش خورشید سالیانه اقلیم تهران از این برنامه استخراج گردیده و به محیط اکوتکت اعمال شده است. در این محیط حجمی با ابعاد ۵ در ۶ متر با ابزارهای ترسیمی موجود در خود برنامه ترسیم شد. پنجره مورد بررسی در ضلع جنوبی حجم ایجاد شده است. ارتفاع ساختمان ۳/۲ سانتی‌متر در نظر گرفته شده است.

محدوده مورد مطالعه

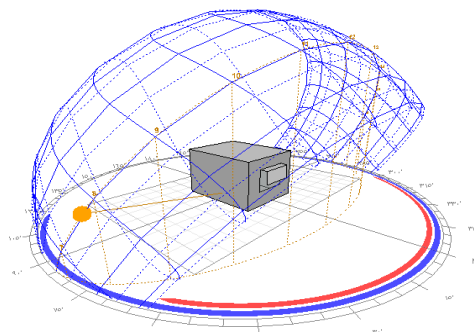
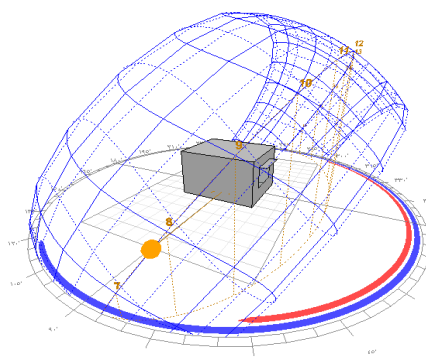
تهران

استان تهران با وسعتی حدود ۱۳۶۸۸ کیلومتر مربع در شمال ایران و در جنوب بخش مرکزی رشته کوه البرز قرار دارد. این استان از شمال به استان مازندران، از جنوب به استان قم، از جنوب غربی به استان مرکزی، از غرب به استان البرز و از شرق به استان سمنان محدود می‌شود. استان تهران در نواحی

جدول ۵. میزان روشنایی فضاها (اوغازیان، ۱۳۹۵: ۴۱).

فضاها	میزان روشنایی (لوکس)
فضاهای کار معمولی، فضای اداری باز و بسته	۵۰۰
اتاق کنفرانس	۳۰۰
کلاس، اتاق‌های تمرین	۵۰۰
راهروهای داخلی	۲۰۰
واحد‌های سمعی و بصری	۱۵۰-۲۰۰

طی بررسی‌های صورت گرفته عوامل مختلفی بر عملکرد سایبان‌ها از جمله: عمق سایبان‌ها؛ جنس سایبان‌ها؛ زاویه سایبان‌ها؛ موقعیت سایبان‌ها و نوع سایبان‌ها تأثیر دارد. آن چه در این مقاله بررسی می‌شود با توجه به موقعیت سایت که در شهر تهران است بررسی تأثیر سایبان‌های افقی و یا ترکیبی از سایبان‌های (افقی و عمودی) است. که در شکل ۲ هر کدام از این دو سایبان شبیه‌سازی شده است.

شکل ۲. (بالا) ترکیبی از سایبان‌های افقی و عمودی؛ (پایین) سایبان افقی.

مکانی قرار دارد که هیچ گونه ساختمان بلند مرتبه در اطراف آن وجود ندارد و در طی روز از نور طبیعی برخوردار است و از هیچ سایه اندازی بهره نمی‌برد و نیازمند سایبان‌هایی برای ایجاد آسایش استفاده کنندگان است.

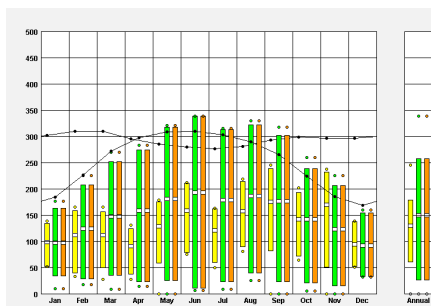
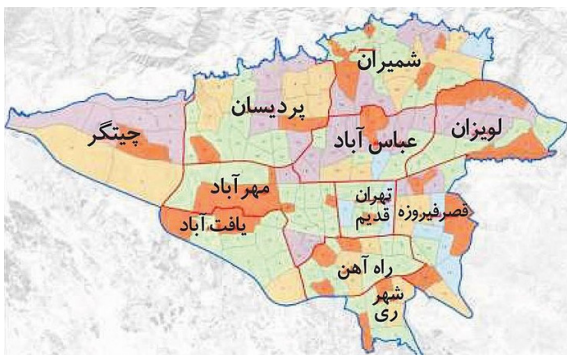
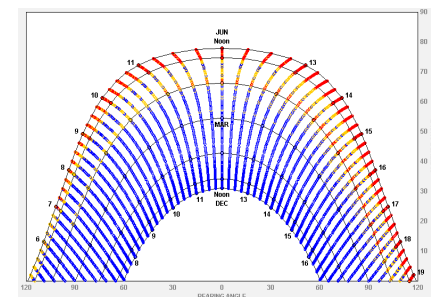
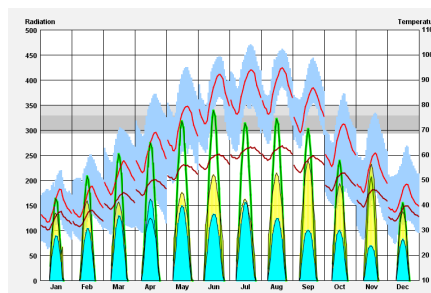
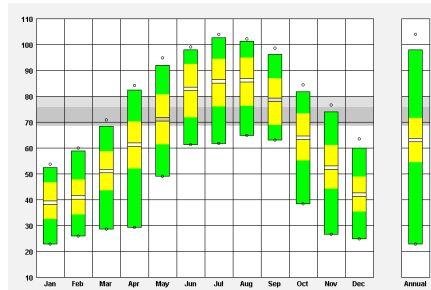
اتاق در نظر گرفته برای شبیه‌سازی دارای پنجره ای در ضلع جنوبی در طبقه همکف ساختمان اداری که از ۳ طرف فاقد نورگیر است که در طی روز بیشترین میزان تابش آفتاب را دریافت می‌کند ابعاد پنجره شبیه‌سازی شده ۴۰ درصد سطح دیوار است. نوع پنجره موجود پنجره دو جداره است. ابعاد اتاق ۵ در ۶ متر است در این شبیه‌سازی ابعاد هر میز ۱/۸ در ۰/۸ سانتی‌متر و ارتفاع ۰/۷۵ سانتی‌متر براساس ابعاد موجود در شکل ۵ است. میزها از لبه پنجره ۲۰ سانتی‌متر فاصله دارند. تعداد افراد حضور در اتاق را ۴ نفر و ساعت کاری را بین ۸ صبح تا ۴ بعد از ظهر است.

بحث و یافته‌ها

از آنجایی که ارتفاع میز کارکنان ۰/۷۵ سانتیمتر است از این رو شبکه مش هم در ارتفاع ۰/۷۵ سانتیمتر سطح کار؛ کارمندان در نظر گرفته شده است. نوع سایبان‌ها؛ به دلیل تنوع بالا در

شمالی دارای آب و هوای کوهستانی در نواحی جنوب دارای آب و هوای گرم و خشک است.

سایت مورد بررسی براساس شکل ۳ در یکی از مناطق ۲۲ گانه تهران و در نزدیک دریاچه چیتگر است و این سایت در

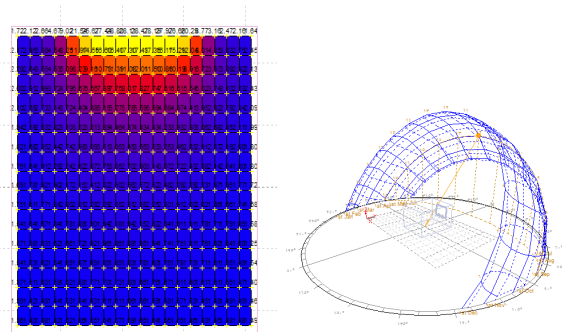
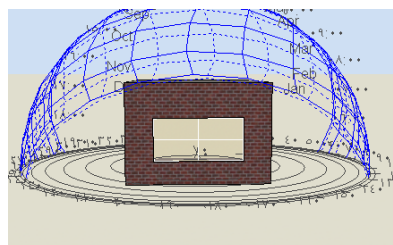
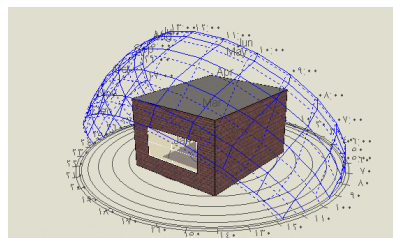

شکل ۳. سایت شبیه‌سازی شده google map

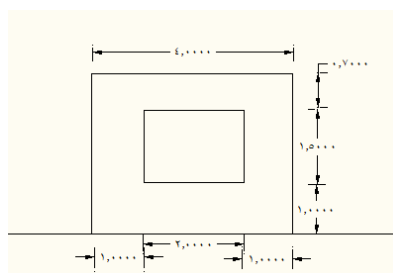
نمودار ۱. استخراج شده از Climate consultant

بین سایبان‌ها به صورت تصادفی انتخاب شده است. در مرحله اول شبیه‌سازی؛ حجمی بدون در نظر گرفتن سایبان شبیه‌سازی شده است.

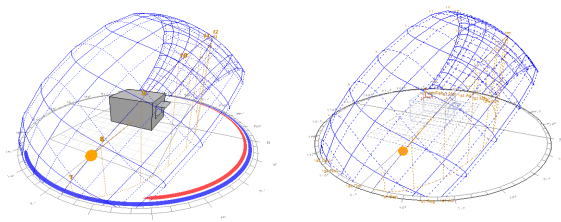
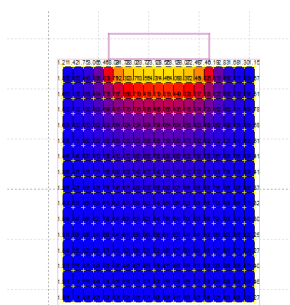
با توجه به شکل ۶ طی شبیه‌سازی مشاهده می‌شود در بعضی از نقاط حجم مورد نظر ۶۰۶ لوکس نور طبیعی دریافت شده است. در مرحله دوم؛ سایبانی با عمق ۳۰ سانتی‌متر به حجم مورد نظر اعمال گردید.

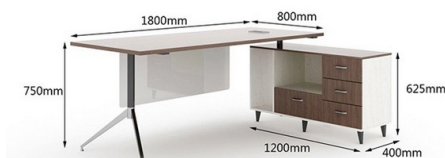
شکل ۶. حجم بدون سایبان.

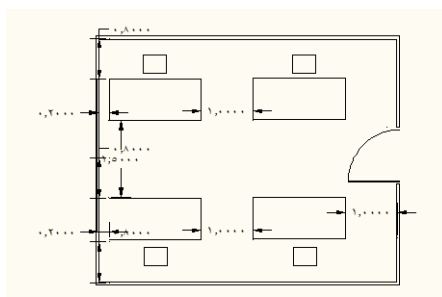
شکل ۴. نما دو بعدی جنوبی حجم شبیه‌سازی شده.

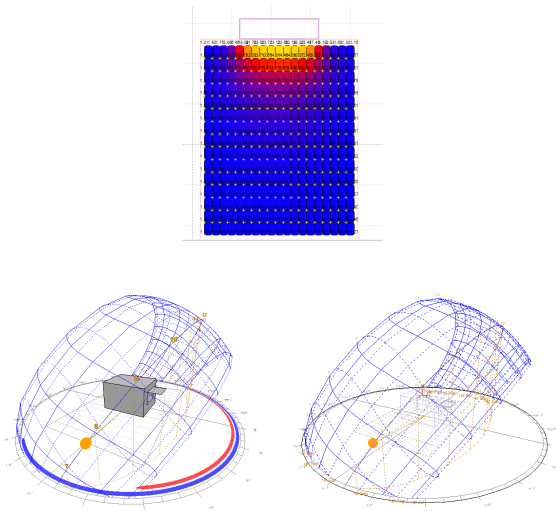
شکل ۷. سایبان با عمق ۳۰ سانتی‌متر.

شکل ۵. ابعاد و اندازه میز اداری و پلان اتاق اداری.

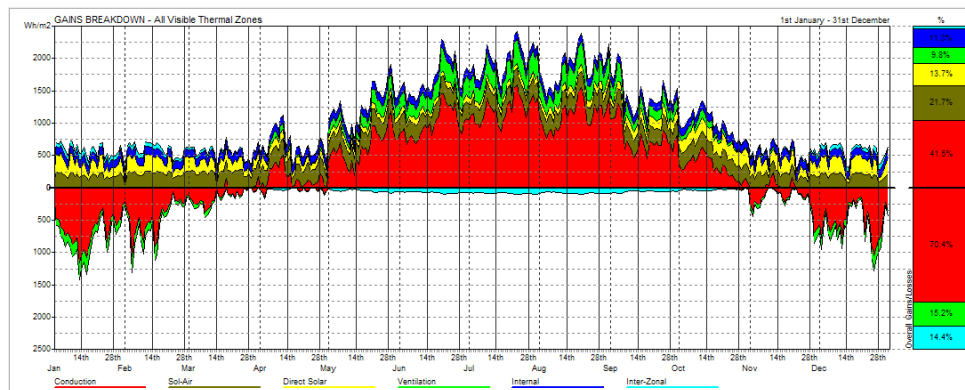

در پایان شبیه‌سازی مشاهده می‌شود میزان خیرگی که در این شبیه‌سازی با رنگ زرد نمایش داده شده است کاهش یافته و میزان دریافت انرژی طبیعی با توجه به شکل ۷ به ۵۵۴ لوکس کاهش یافته است و همچنین طی شبیه‌سازی مشخص شده است. براساس نمودار ۲ سایبان ۳۰ سانتی‌متر اتلاف حرارت از طریق پنجره در آن به ۱۳٫۷ درصد کاهش یافته است. در مرحله سوم شبیه‌سازی؛ سایبانی با عمق ۵۰ سانتی‌متر مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به شکل ۸ در این حالت میزان بیشترین خیرگی ۵۵۴ لوکس است که مشاهده می‌شود با افزایش عمق سایبان‌ها؛ تأثیر قابل ملاحظه‌ای در میزان کاهش خیرگی وجود ندارد. طی این شبیه‌سازی‌ها مشاهده می‌شود سایبان‌های افقی تا حدودی می‌توان مانع از خیرگی اتاق‌های کار؛ کارمندان شود.

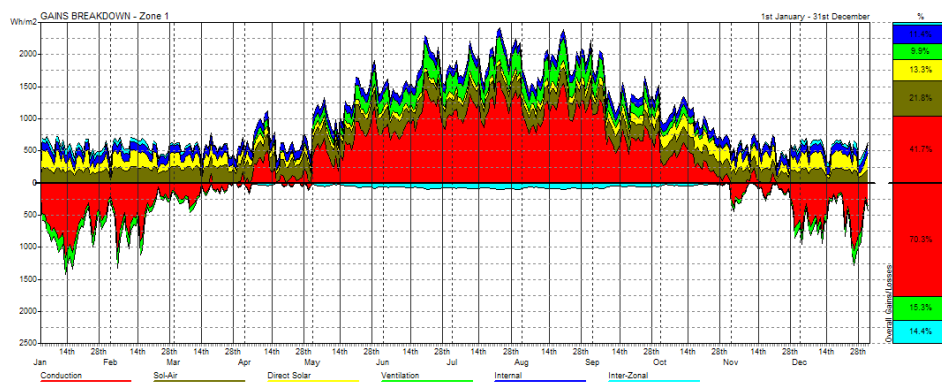

شکل ۸. سایبان با عمق ۵۰ سانتی‌متر.

در حالت چهارم عمق سایبان شبیه‌سازی به ۷۵ سانتی‌متر رسید و مشاهده شد که میزان دریافت نور طبیعی در ساختمان

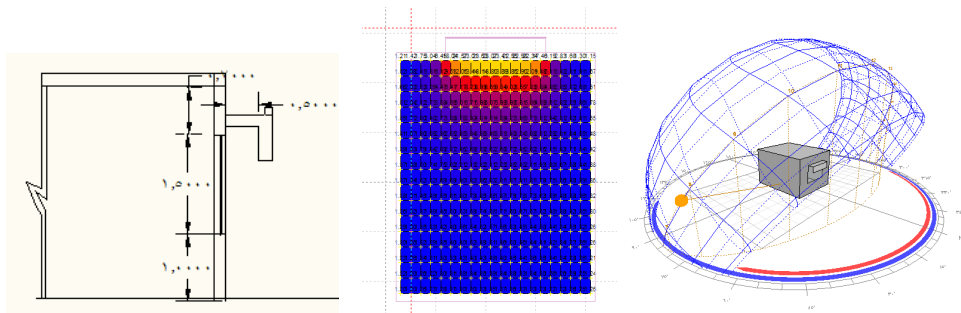
نمودار ۲. میزان انرژی دریافتی در سایبان ۳۰ سانتی‌متر.

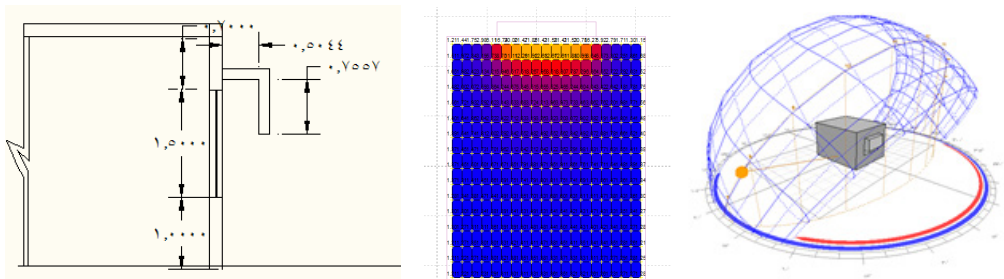
نمودار ۳. میزان کاهش اتلاف انرژی دریافتی در سایبان ۷۵ سانتی‌متر.

متناسب با نمودار ۳ به ۳/۱۳ رسیده است که نسبت به حالت اولی حدوداً ۵ درصد کاهش یافته است.
در مرحله دوم؛ شبیه‌سازی سایبان‌هایی ترکیبی که به صورت افقی و عمودی به حجم مورد نظر اعمال شده است. در این مرحله سه اندازه بیرون زده مورد بررسی قرار گرفته است. در مرحله اول حجمی با ۰/۵ متناسب با شکل ۹ بیرون زده اعمال شده است. طی شبیه‌سازی مشاهده شده میزان خیرگی به ۱۱۸

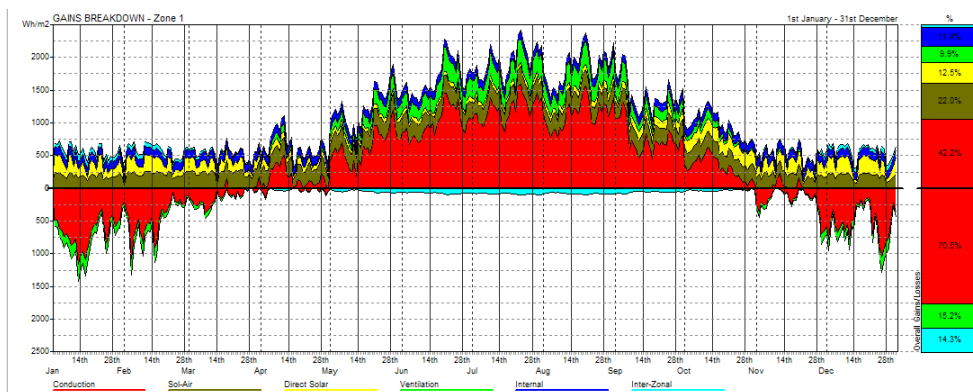
لوکس تغییر کرده است.
در حالت اول سایبان‌های ترکیبی با پایین آمدگی ۰/۵ مشاهده می‌شود میزان اتلاف حرارتی متناسب با نمودار ۴ به ۱۲/۵ درصد کاهش یافته است.
در مرحله بعدی سایبانی با پایین آمدگی ۰/۷۵ متر متناسب با شکل ۱۰ به حجم مورد نظر اعمال شده است. در این حالت میزان خیرگی به ۱۱۲ لوکس کاهش یافته است.

شکل ۹. بیرون زدگی ۰/۵ متر به حجم مورد نظر.

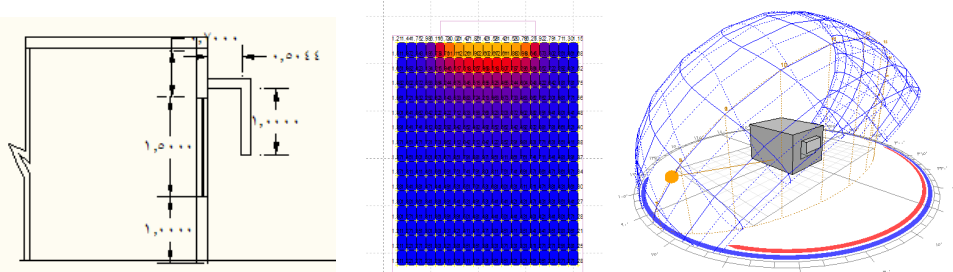
شکل ۱۰. سایبان با بیرون زدگی ۰/۷۵

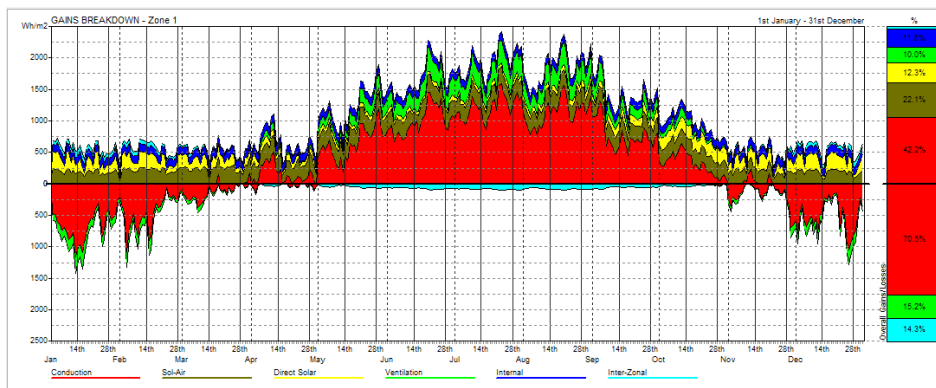
نمودار ۴. میزان انرژی دریافتی در سایبان با ۰/۵ سانتی‌متر بیرون زدگی.

در این حالت میزان کاهش اتلاف انرژی متناسب با نمودار ۵ به ۱۲/۳ درصد رسیده است. که نسبت به حالت بالا و نوع قبلی شاهد کاهش دریافت انرژی هستیم.
 در مرحله سوم متناسب با شکل ۱۱ سایبانی با پایین آمدگی ۱ متر به حجم مورد نظر اعمال شده است. مشاهده می‌شود با افزایش بیرون‌زدگی از ۰/۷۵ تا ۱ متر تأثیر در کاهش خیرگی وجود ندارد و میزان نور طبیعی دریافتی همان ۱۱۲ لوکس است.
 متناسب با نمودار ۶ در حالت سوم میزان اتلاف انرژی به ۱۲/۲ درصد کاهش یافته است.

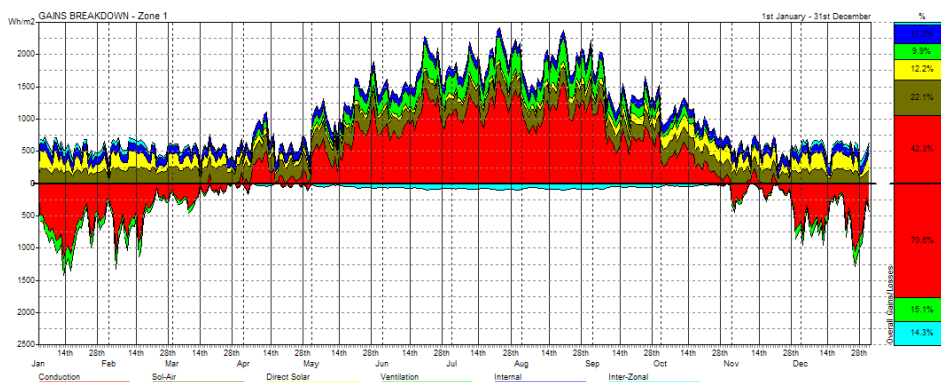
در این حالت میزان کاهش اتلاف انرژی متناسب با نمودار ۵ به ۱۲/۳ درصد رسیده است. که نسبت به حالت بالا و نوع قبلی شاهد کاهش دریافت انرژی هستیم.
 در مرحله سوم متناسب با شکل ۱۱ سایبانی با پایین آمدگی ۱ متر به حجم مورد نظر اعمال شده است. مشاهده می‌شود با افزایش بیرون‌زدگی از ۰/۷۵ تا ۱ متر تأثیر در کاهش

شکل ۱۱. سایبان با بیرون‌زدگی ۱ متر.

نمودار ۵. میزان انرژی دریافتی در سایبان با ۰/۷۵ سانتی‌متر بیرون‌زدگی.

نمودار ۶ میزان انرژی دریافتی در سایبان با ۱ متر بیرون‌زدگی.

نتیجه

پنجره ای در ضلع جنوبی اتاق که در طی روز بیشترین میزان تابش آفتاب را دریافت می‌کند اعمال شده است در مرحله اول مشاهده می‌شود سایبان‌ها با بیرون زدگی ۰/۵ متر دارای عملکرد بهتری نسبت به دو سایبان دیگر هستند و سایبان‌ها با بیرون زدگی ۰/۷۵ سانتی‌متر می‌تواند تا ۱۳/۳ درصد در کاهش اتلاف حرارتی نقش داشته باشد. در مرحله دوم سایبان‌های حالت ال شکل ایجاد شده است که از بعد افقی دارای بیرون زدگی ۰/۵ متر بود بخش عمودی با عمق ۰/۷۵، ۰/۷۵ و ۱ متر اعمال شود. طی شبیه‌سازی مشخص شد سایبان‌های ترکیبی نسبت به سایبان‌های افقی عملکرد بهتری دارند. سایبان‌های ترکیبی با عمق ۰/۷۵ سانتی‌متر به بالا نسبت به ۰/۵ عملکرد بهتری در برابر تابش آفتاب دارد و همچنین سایبان‌های افقی میزان دریافت و اتلاف انرژی در آن ۱۳/۷ درصد است و در سایبان‌های ترکیبی اتلاف انرژی در آن به ۱۲/۲ درصد کاهش یافته است.

سایبان‌ها یکی از اجزایی هستند که بنا را در برابر خیرگی نور طبیعی کنترل و محیط آسایش استفاده کنندگان را تضمین می‌کند. با توجه به تنوع بالا این اجزا هر کدام دارای کیفیت‌های مختلفی هستند. طی مقالات مطرح در پیشینه تحقیق اکثر مقالات به تأثیر مثبت سایبان‌های متحرک نسبت به سایبان‌های ثابت پرداخته شده است. این موضوع در حالیست که سایبان‌های متحرک برای باز و بسته شدن نیاز به انرژی زیادی است ولی سایبان‌های ثابت با بهینه کردن آنها از نظر عمق و مصالح استفاده شده می‌توان بازه عملکرد آنها را افزایش داد. در این مقاله دو نوع سایبان در محیط اکوتکت در پنجره‌های ضلع جنوبی که در طی روز بیشترین میزان تابش آفتاب را برخوردار هستند؛ مورد بررسی قرار گرفته است. یکی از علت‌های انتخاب کاربری اداری به دلیل فعالیت این نوع از کاربری در کلیه فصول سال در حال فعالیت هستند. در نوع اول سایبان‌های افقی با بیرون زدگی ۰/۳، ۰/۵ و ۱ متر به

فهرست منابع

کنفرانس بین‌المللی پژوهش در علوم و تکنولوژی. حجازی‌زاده، زهرا؛ کربلایی درئی، علیرضا (۱۳۹۴)، آسایش حرارتی در ایران، نشریه جغرافیا، دوره ۱۳ (دوره جدید) شماره ۴۶: صص ۲۱-۳۹. حقانی، معصومه؛ محمد کاری، بهروز؛ فیاض، ریما (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر سایبان‌های کرکره‌ای در صرفه جویی انرژی ساختمان‌های اداری تهران، نشریه مهندسی مکانیک مدرس، دوره ۱۷، شماره ۴، صص ۱۷-۲۸. خلج، طیبه؛ کریمی، سپیده (۱۳۹۴)، بکارگیری انرژی تجدید پذیر و توسعه پایدار و تأثیرات آن در معماری پایدار؛ کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در عمران، معماری و شهرسازی. خیری، ترمن؛ خلیلی، احمدرضا (۱۴۰۰)، ارزیابی کیفیت نور روز ساختمان در آتلیه‌های معماری پردیس هنرهای زیبا، دوفصلنامه علمی معماری و شهرسازی فضای زیست، صفحه ۴۱-۵۸. عظمتی، حمیدرضا؛ پورباقری، سمیه؛ محمدی، منا (۱۳۹۶)، نقش نور بر چشم‌انداز طبیعی بر کاهش استرس در فضاهای آموزشی، کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب‌شناسی روانی و تربیت، دوره برگزاری: ۱. فدایی اردستانی، محمدعلی؛ ناصری مبارکی، حیدر و همکاران (۱۳۹۷)، ارزیابی نور روز در کلاس‌های درس با استفاده از شاخص‌های پویا، صفحه، دوره ۲۸، شماره ۴، پیاپی ۸۳، ۲۵ تا ۴۰. فیاض، ریما؛ مهدوی‌نیا، مجتبی؛ سلامتی، ثمین (۱۳۹۵)، کاهش مصرف انرژی الکتریکی از طریق استفاده از سیستم نور روز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پردیس بین‌المللی. کاویانی، پریسا (۱۳۹۷)، طراحی مجتمع مسکونی انطباق‌پذیر با نور روز

ابداری، ترلان (۱۳۹۵)، بهینه‌سازی عملکرد سایبان‌ها در کاهش بار حرارتی و سرمایش تابستان در ساختمان نمونه (مجتمع مسکونی انارک)؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس. اوغازیان، فرزانه (۱۳۹۵)، بازخوانی الگوهای هندسی عنصر شبک بر مبنای بهینه‌سازی نور روز (نمونه موردی طراحی ساختمان شیشه‌ای قزوین در تهران)؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر و معماری. بهرامیان، رامین (۱۳۹۳)، طراحی ساختمان اداری با تمرکز بر استفاده از نور طبیعی به منظور کنترل گرمایشی و شیوه‌های پارامتریک پوسته، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر اصفهان، دانشکده معماری و شهرسازی. پوردیهیمی، شهرام؛ حاجی سید جوادی، فریبرز (۱۳۸۷)، تأثیرپذیری نور روز برای انسان؛ فرایند ادراکی زیست‌شناسی- روانشناسی روز، صفحه، دوره ۱۷، شماره ۴۶، صفحات ۶۷-۷۵. جورسرای آلاشتی، علیرضا (۱۳۹۷)، نقش انرژی خورشیدی در ساختمان‌های تجاری و مسکونی؛ پنجمین همایش ملی پژوهش‌های مدیریت و علوم انسانی در ایران. چرمچی، شکیبا (۱۳۹۷)، طراحی ساختمان اداری در تهران با هدف بهره‌گیری کیفی از نور روز، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه هنر و معماری کردستان. حاج‌احمدی، حمیرا؛ رشیدی شریف‌آبادی، سیاوش (۱۳۹۵)، استفاده از انرژی خورشیدی در جهت کاهش مصرف انرژی در فضاهای آموزشی؛

نازوش، محمدزاده (۱۳۹۸)، ارائه الگویی در طراحی داخلی برای استفاده بهینه از نور خورشید در جهت کاهش مصرف انرژی با به‌کارگیری نرم‌افزار دیزاین‌بیلدر نمونه موردی ساختمان‌های مسکونی در شهر تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده هنر و معماری.

نمازیان، علی؛ سپهری، یحیی (۱۳۹۴)، نقش شیشه پنجره در رفتار حرارتی ساختمان، *نشریه مسکن و محیط روستا*، دوره ۳۴، شماره ۱۵۲، صص ۸۵-۱۰۰.

نوابی، صبا (۱۳۹۹)، تأثیر انواع سایبان‌ها و زاویه چرخش آن بر کارایی نور روز در کلاس‌های آموزشی نمونه موردی مدرسه ابتدایی در شهر تهران، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، مؤسسه آموزش عالی هنر معماری پارس؛ دانشکده معماری.

نیکودل، فهیمه (۱۳۹۴)، تأثیر فرم سایه‌اندازی در بهره‌گیری مناسب نور روز برای کنترل پدیده خیرگی (نمونه موردی موزه هنرهای معاصر ایران)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر و معماری.

(به دلیل سایبان‌های متحرک)، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه شیراز، دانشکده هنر و معماری.

کریم‌پور، علیرضا؛ داراب، دیبا؛ اعتصام، ایرج (۱۳۹۴)، تحلیل تأثیر آفتاب‌گیرهای داخلی بر مصرف انرژی با استفاده از مدل‌های شبیه‌سازی (مطالعه موردی: واحد مسکونی در تهران)، *هویت شهر*، دوره ۱۱، شماره ۳۰، صص ۱۷-۳۰. محمدی، امین؛ آیت‌اللهی، سیدمحمدحسین (۱۳۹۰)، طراحی سایبان‌الگودر بوشهر، *صفه*، شماره ۵۴، صص ۴۳-۵۴. مهدوی‌نیا، مجتبی؛ وهابی، وبدا (۱۴۰۰)، بررسی تأثیر سایبان‌ها تحرك الحاقی به فضای نیمه باز بر مصرف انرژی سالانه ساختمان‌های مسکونی تهران، *نامه معماری و شهرسازی*، دوره ۱۳، شماره ۳۰، صص ۲۳-۴۱. مولایی، محمدمهدی؛ پیله‌چی‌ها، پیمان؛ شادانفر، عطیه (۱۳۹۸)، بهینه‌سازی تناسبات بازشو و جبهه نورگیری با رویکرد کاهش مصرف انرژی در ساختمان‌های اداری؛ *نقش جهان*، دوره ۹، شماره ۲، صص ۱۱۷-۱۲۳. میرعلا، فاطمه (۱۳۹۸)، شبیه‌سازی عددی رفتار سایبان‌های از جنس مواد هوشمند و مطالعات و تأثیر آن بر عملکرد حرارتی و بصری ساختمان، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تهران، پردیس دانشکده‌های فنی، رشته مکانیک.

Charlie Lam, Cho Kwong; Weng, Jiafeng; Liu, Kai; and Hang, Jian; (2023) The effects of shading devices on outdoor thermal and visual comfort in Southern China during summer; *Building and Environment*, Volume 228

Almutaira, Khalid; Algahatani, Salem, Narukullapati, Talal Alqahtani; kumar, Bharath; Prayogo, Darul (2022) The Optimum Model of Horizontal Canopies on Reducing Building Energy Consumption, *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, Volume 53, Part B, October 2022, 102519

Shafavi Nastaran Seyed Tahsidoosd, mohammad; Zomorodian, Zahra S. (2020) ، Investigation of illuminance-based metrics in predicting occupants' visual comfort (case study: Architecture design studios). *Solar Energy*, Volume 197, 111-125.

Mandalaki, M.; Tsoutsos, T.; Papamanolis, N. 2014 Integrated PV in Shading Systems for Mediterranean Countries: Balance between Energy Production and Visual Comfort. *Energy and Buildings.*, 77, 445-456.

qualitative data analyzed. The simulation environment features an office space with four occupants, considering their heat emission for a comprehensive assessment of comfort. The study also specifies the dimensions and light requirements of the office space, emphasizing the significance of natural light in building design. The findings highlight the superiority of composite canopies over horizontal ones, demonstrating a notable reduction in energy loss of nearly 1.5%.

Keywords: Renewable energy, Environmental comfort, Horizontal and combined canopies, Natural light, Dazzle

Optimizing Canopies in Creating Environmental Comfort in Office Buildings (Tehran Case Study)

Neda Ziabakhsh¹, Zohreh Salahsoor²

Received: 2023-01-20, Accepted: 2023-04-04

DIO: 10.22034/RAU.2023.1987914.1027

Abstract

Natural light is widely available throughout Iran, suited to its climate. Solar Energy is one of its byproducts. Given the crises experienced in recent years during summer and winter due to the use of cooling and heating systems and the high energy demand year-round, it is advisable to prioritize this energy source.

In recent years, extensive research has been carried out in the field of solar energy, leading to the proposal of various solutions for utilizing solar energy. Researchers have generally categorized solar energy into passive and non-passive forms.

The solar energy entering a building through clear windows is known as passive solar energy. However, this energy has its drawbacks, one of which is visual discomfort, referred to as glare. Glare is particularly problematic in office and educational settings, disrupting the comfort of those within. It is often observed on glossy surfaces and computer screens, significantly impacting employee efficiency in office environments. To address this issue, a simulated office building was used for investigation, focusing on the city of Abadan due to its high sunlight exposure.

The article explores various solutions to control glare, including optimizing openings, using canopies, and creating optical shelves. Specifically, it delves into the optimization of canopies, with a focus on two types of awnings. Awnings play a significant role in reducing sunlight penetration, and their design aspects such as depth, materials, and angle position influence their effectiveness. The study aims to evaluate the performance of canopies in creating a comfortable office environment, considering the multifaceted aspects of natural light, including psychological, economic, and energy-related factors.

The research methodology involves simulation, with both quantitative and

1. Assistant Professor of Architecture Department; Rodhen Unit; Islamic Azad university; Rodhen; Iran. Email: ziaabakhsh.neda@gmail.com

2. PhD student in Architecture; North Tehran Branch, Azad University; Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: ftmehr91@gmail.com

The Social Role of Urban Management and Citizens in the Sublimity of the Urban Society from the Perspective of the Holy Quran With Emphasis on the Interpretation of Al-Mizan

Najme Dashtaki¹

Received: 2023-08-19, Accepted: 2023-11-10

DIO: 10.22034/RAU.2023.2009557.1060

Abstract

As a comprehensive religion that answers all human needs, the religion of Islam has paid notable attention to the role of humans in attaining development and sublimity from various aspects. One of the primary aims of the Holy Quran is to elucidate the humane qualities, enabling individuals to achieve the ultimate goal of creation by following the guidance and directives of this sacred text. Besides, the pure religion of Islam is considered a social religion, and the society it focuses on is the one in which man not only satisfies his own material and spiritual needs but also lays the ground for the growth and sublimity of the rest of its members.

The present article aims to cite the Quranic verses and the al-Mizan interpretation while identifying the influential social components of urban management and citizens in the sublimity of urban society and explain it in the religion of Islam.

The research method used in this study is qualitative content analysis. The interpretation used in this research was the al-Mizan interpretation. ATLAS.ti was utilized for coding, classifying, and categorizing the chosen texts. A total of 5 categories, 14 components, and 107 sub-components were identified within the propositions pertaining to the research topic.

Expanding science education in the city and promoting knowledge and wisdom among citizens, encouraging maximum participation and cooperation, engaging in social affairs and avoiding division to achieve perfection, fair distribution of urban facilities and services, fostering a sense of responsibility towards each other to establish social justice, promoting social interactions and connections based on brotherhood, consultation, and promoting good and discouraging evil, ensuring security in the city, and adhering to social and financial norms are identified as social duties of urban management and citizens in the excellence of urban society.

Keywords: Holy Qur'an, Sublimity of the urban society, Social role of urban management, Social role of citizens

1. Assistant Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Soore University, Tehran, Iran.
Email: dashtaki@soore.ac.ir

the physical components of context-oriented architecture in the context of life as a part of the native man's memory that creates a sense of belonging to his space and peace. In the research process, the descriptive-analytical method was used, and the desired information was used to form the basics of the subject with a study method. In this research, with the investigations, architecture is considered a scrutinizing responsibility. Because the context or text can provide a collection of appropriate recommendations as concepts for architectural design. The context encompasses both the building's base and the design concept. Context is a main source for design, and we often face a new context and situation, and we must complete the design process according to the existing conditions. Context-oriented architecture has addressed the approach of architectural methods and quality to the emergence of compatibility between neighboring buildings - related to different periods or styles. In the past half century, the issue of achieving such harmony has been far from the attention of architects and the result of architectural education has been to create a contrast between old and new buildings instead of creating visual compatibility between buildings. Today, architects and planners must focus on the beauty and valuable aspects of traditional lifestyles while adapting to new ways of living, as this will help create a better future. Therefore, vernacular architecture, which is a subset of context-oriented architecture, has been subject to changes in the past, but it has been able to maintain its existence and represent the customs of the people; However, since context-oriented design is different for each region depending on the climate, culture and other factors, many researches and researches have been conducted for the design of context-oriented buildings in different countries of the world, most of them considering the specific climatic and geographical conditions of the region.

For this reason, they have addressed the issue of sustainability. Some of them have analyzed the specific patterns of living and living and changing its ways, and also considered the existence and emergence of the physical components of traditional architecture in the living space as a part of the native man's thought and causes the feeling of belonging to the environment, comfort and peace. The design aims to achieve a shape and form harmonizing with its context. In other words, design is an effort to achieve compatibility and harmony between form and context. Therefore, in this research, while paying attention to the comfort and welfare needs of contemporary people, it has been tried to use contextual architectural indicators and attention to climate conditions.

Keywords: Context-oriented architecture, Dimensions of Contextualism, Climate, Principles of housing design

Explaining Contextual Architectural Indicators Using Existing Climatic Conditions in Housing Design

Tina Mirzazadeh Ghahjavarestani¹, Abdolreza Mohseni², Negar Nabavi Tabatabaei³

Received: 2023-05-27, Accepted: 2023-11-10

DIO: 10.22034/RAU.2023.2001980.1044

Abstract

Today, the speed of technological progress and its effects on the construction of cities have caused changes in cities, and urban design is like a collage rather than a drawing. Collage is the creation of dissimilar images or the discovery of hidden similarities in objects that are not the same, and the transfer of materials from one subject to another and the gluing and scattering of these borrowings are evident throughout the new city. Contextual architecture is one of the common opinions in urban planning, which considers the plan a historical event. Based on this, the issue of recognizing the principles and values of context-oriented housing in the formation and design of contemporary housing reveals its importance more than ever. In most cases, these houses are built using Western models without paying attention to regional issues, climate, and the mental and emotional needs of people, and the result is the change of the house to a dormitory without mental and environmental comfort in the space. This research has been evaluated by examining the role of climate in housing design using contextual architectural indicators. This research aims to identify the enduring indicators of contextual architecture in Iran by examining the concepts and characteristics associated with contextualism, climate, and design. These factors define common conceptual indicators that should be prioritized for modernizing context-oriented architecture and designing buildings in middle and new urban contexts. Many studies have been conducted on the design of context-oriented buildings in different countries, most of them considering the special climatic and geographical conditions of the region, and for this reason, they have addressed the issue of sustainability. Some have analyzed the specific patterns of living and changing their ways. As a result, they consider

1. Student of Housing Architecture, Master's Degree, Pars Architecture and Art Higher Education Institute, Tehran, Iran, (Corresponding Author). Email: Mirzazadeh2867@gmail.com

2. Assistant Professor of Interior Architecture, Pars Architecture and Art Higher Education Institute, Tehran, Iran.

Email: mohseniabdolreza@gmail.com

3. Visiting professor of interior architecture, Pars Architecture and Art Higher Education Institute, Tehran, Iran. Email: negar.tabatabaei@yahoo.com

es during these eras are discussed, which includes the pre-Islamic periods, after Islam, the Safavid governments, the Afsharite government, the Qajar, and contemporary and recent times. Then, the current structure of the city and its districts are analyzed. Consequently, the urban development plans prepared for the city in recent years are evaluated. In the next step, the current state of the city context is analyzed. Finally, the urban plan considers the city's historical context, and its planning and design processes are carefully explained. Finally, based on the findings of the studies, the course of the historical developments of the city has been drawn based on the Bemont diagram in different periods, showing its high and low points. This research is descriptive-analytical by type, and the data is collected by studying historical documents and the writings of reliable historians. A qualitative analysis of the data has been accomplished while conducting a field survey of the historic area of the city and studying its current urban development plans. The results of the city's growth and decline and the comparison between the features of the old and new Amol are presented at the end. According to the historical documents, Amol city was the capital of Mazandaran at least from the Sassanid period to the Mongol period and was the official capital of Iran in three dynasties and during the Safavid, Alawi, Qajar, Fereydun, and Rostam dynasties, Marashi rule, and the Zandiyeh period, it experienced a good period or the golden age of Islam, and during the Ilkhanid, Seljuq, Ghaznavid, and Afshar periods, it passed through a bad period. According to the research results, apart from political factors, natural and human factors were also involved in the choice of Amol city, which distinguishes it from other cities of the province. The most important factors are of natural, defense, economic, and communicational causes. According to the information from the Bemont diagram, interventions, and urban plans in recent years have tried to keep the physical monuments of the city stable, especially during the Sassanid period, the era of the city's evolution, and during the Safavid period, which, according to historical documents, was the era of the city's prosperity, which includes the Mir Bozorg Mausoleum, and it is related to the market order. Also, considering the historical role achieved by Bemont diagram, solutions have been presented to maintain identity-performance links between historical periods of the city and its current and future development plans.

Keywords: Historical trajectory, Physical–natural evolution, Bemont diagram, Amol

Evaluation of the Historical Trajectory of Physical-Natural Evolution in Amol City

Narges Hamzeh¹, Morteza Lotfipour Siahkalroudi²

Received: 2023-07-13, Accepted: 2023-11-10

DIO: 10.22034/RAU.2023.2006927.1049

Abstract

Cities cannot be recognized only by their past status and not only by the current situation. Not only the city's form but also its meaning has changed over time. We cannot extend the situation of periods of eras to others. To properly understand the city, we need to examine the different layers of the city's effectual aspects in each period. One of the most principal features that give a clear image of the city's behavior to urban managers or used as urban planning guidelines for planners is a systematic recognition of the city's history and background and a clear understanding of its physical, natural, historical, social, political and economic changes. If we accept this, then providing a specific pattern and trajectory that explains the evolution of a city and the process of change is increasingly important. Amol City is located between the Alborz mountain and the Caspian Sea in northern Iran. It is invaded into the eastern and western parts by the river Haraz. The city's old fabric has been integral to its historical background and urban structure. Amol City has been considered for centuries with its historical background and its importance in terms of fabric, functional, and natural changes. This city has played a significant role as a strategic human settlement in northern Iran during several periods. Not long ago, Amol City had a cohesive structure and maintained its authenticity, with landmarks like the Bazaar, the buildings around the Haraz River, the Shahrrood Creek, the holy shrines, and more scattered throughout the city. With the construction of the first streets, the integrity of the Bazaar, residential fabrics, neighborhoods, and Shahrrood Creek, as the city's most cardinal natural axis, was disrupted. This research seeks to investigate the pattern and trajectory of Amol city as one of the most important historical cities in the north of Iran, and some historians consider it to date to the Iron Age. It is worth mentioning that this city is the first Shiite government base and there are many historical monuments in the city.

In the first stage of this research, the historical courses of Amol and its chang-

1. MSc Urban Restoration, Department of Architecture, Collage of Fine Arts, Tehran University, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: narges_hamzeh@ut.ac.ir

2. PhD Student, Department of Urbanism, Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University Science and Research Branch, Tehran, Iran. Email: morteza_lotfipour@yahoo.com

mirror of place and space becomes possible by dwelling. Here, dwelling is used in a broader sense than residing in a building. Whenever man can regain his position in relation to the earth and the sky, himself and his fellow species, or he himself, through the means of space, and can define these relations under the order of building, the matter of dwelling has taken place. Man's residence in space, which turns it into a place for his life, is possible in the light of the mirror-like ability of space and the unification of man and space.

The analysis revealed that consolidation of identity needs both thought and reminiscence. In defining the remindful space, its required characteristics and components, and what should be reminded, we return to the definition of man. Man is identified based on his relationship with God, himself, nature, and others. Hence, the question of identity in architectural space as a dwelling place for man is how it can help him to remember and find his relation to these four. So, thought-provoking quality, reminiscence-provoking quality, and meaningfulness are proposed as solutions for this challenge, and strategies are provided for each. Among the answers in this direction are remindful architecture by using familiar signs and forms related to cultural concepts, providing the possibility of belonging, perception and thinking, readability and touchability of space, and enabling the transfer of perception from form to meaning through allegorical quality.

After classifying the solutions, the essay presents three main characteristics architectural spaces should have to maintain identity through time. Thought-provoking as providing the dwellers with space and opportunity to engage with deep thought about their being and identity relative to the world's existence; meaning-making, expressly the possibility of tying meaning with architectural spaces or elements in the context of time and poetic dwelling, and reminiscence as establishing and continuing the audience's perceptual and behavioral patterns based on the common culture of spatial characteristic, are the architectural characteristics that smoothen the stages of establishing and consolidating identity in space and promise its continuity in the context of time.

In the meantime, architects should look at how to change the view of architects and designers from a purely aesthetic look to a life-orientation one. And how to strengthen presence, thinking, self-awareness, and life choices based on their own lifestyle in the space for the audience. And, of course, the final answer lies in the reminder that it isn't possible to regain identity in architectural space, except by the inner return of the dwellers to the abandoned realms of their existence, and the first step is to plan the way of this return.

Keywords: Identity, Contemporary architecture, Time, Reminiscence, Thought

A Space of Ours, An Exploration of Identity in Contemporary Architecture

Zakiyeh Tabatabaei¹

Received: 2023-08-10, Accepted: 2023-10-31

DIO: 10.22034/RAU.2023.2006996.1054

Abstract

The loss of the identity of spaces in the architecture and urban planning of the contemporary world is a comprehensive and multifaceted issue influenced by various factors such as globalization, rapid urban development and transformations, and new technologies in construction. The crisis is aggravated for the developing countries with a rich architectural heritage that have welcomed modernity and its achievements in building techniques, and their architects have begun to design through the lenses of Western aesthetics in architecture. We might consider it possible to change the view of architects and designers from a purely aesthetic point of view to a life-orientated one. But we cannot still be oblivious to the influence of the imported techniques and materials that play a significant role in the quality of spaces. The profit-seeking point of view has taken away the opportunity to digest the imported architecture.

Considering the opinions of thinkers in the fields of humanities and architecture, the present essay raises the question of the possibility of reviving the lost identity on the scope of this crisis and how to maintain the connection to culture and history while accompanying the forced path of the times and the world. Through this exploration, the essay tries to find components for identity in architectural and urban design. The research approach is a theoretical approach in which the opinions of thinkers and philosophers on concepts related to identity, life, and architecture are studied and critically analyzed. Through this analysis, an attempt is made to answer the question: how to plan a way to one's own space?

The question of the lost spaces leads us to the question of the lost self. How can architecture help a dweller to recognize oneself? To know and recognize ourselves, we need a mirror that reflects us to ourselves. The spaces that surround us and the spaces in which we act according to our life are both a platform for our life and a mirror that reminds us of who we are. Self-recognition in the

1. Assistant Professor of Architecture, Department of Architectural Engineering, Faculty of Architecture and Urbanism, Soore University, Tehran, Iran. Email: tabatabaei@soore.ac.ir

mentary research. To this should be added that results of this study show that safety and security, access to appropriate basic facilities and services, children's participation, the existence of recreational and play environments for children, the existence of green and natural spaces, and proper access to them, traffic calming and the existence of appropriate public transportation and pedestrian routes and cycle lanes, and the existence of suitable facilities and environment for children's learning and development are the most important indicators of a child-friendly city. In addition, the results of this study indicate that some of the child-friendly city indicators have been considered in the design, planning, and implementation of the child-friendly city project in Bam, some of which are: safety and security, access to appropriate basic facilities and services (health, educational, and sports facilities and services), the existence of recreational and play environments for children, the existence of creative spaces for children, the existence of right conditions for children's learning and development, the existence of suitable housing and appropriate places of residence, children's participation, interactions with the family and relatives and friends and society, protection of nature and the environment, sustainable environment, an increase in the awareness about children's rights, the existence of green and natural spaces and proper access to them, and traffic calming and the existence of appropriate public transportation and pedestrian routes and cycle lanes. However, this project did not completely meet children's needs and wills related to the indicators of the provision of public health, safety, and security, access to appropriate basic facilities and services, and the existence of green and natural spaces and proper access to them. Indeed, children were dissatisfied with the unsafe access routes to child-friendly spaces, the entrance of strangers into the children's spaces, the small dimensions of tents and shelters, rain penetration into the tents and shelters, cold/hot air flow penetration into the tents, the odor of tents and shelters and toilets, the usage of dark tents for children, unhygienic and unsafe toilets, the absence of separate classes for different gender and age groups, the lack of suitable educational equipment, the usage of same educational equipment and curriculum for different age groups, the absence of appropriate educational equipment for disabled children, and the lack of green spaces in some areas. It should be noted that to improve this project, some policies, such as rebuilding access routes to child-friendly spaces, building some guard booths in some parts of children's routes and spaces, considering climate factors in the design and using vernacular architecture in this regard, utilizing large waterproof tents, designing colorful tents emblazoned with children's designs, separating classes by gender and age, separating toilets and improving toilet hygiene, constructing more toilets, providing adequate suitable educational equipment for different age groups, supplying appropriate educational equipment for children with disabilities, and creating more green spaces, should have been adopted in this project.

Keywords: Child, Child-friendly city, Indicators, Bam

Evaluating the Experience of the Child-Friendly City of Bam

Farinaz MirmohammadSadeghi¹, Seyyedali Nouri²

Received: 2023-07-20, Accepted: 2023-11-10

DIO: 10.22034/RAU.2023.1987019.1050

Abstract

Today's children will be women and men of the future, and these children will play a key role in the future of every country. It should be noted that cities and urban spaces can be good or bad places for children's growth and development. Cities and urban spaces have young and sharp users whose perception of urban spaces is substantially different from other age groups' perceptions. Nevertheless, a large number of existing cities and urban spaces are just built according to adults' features and perceptions, and children's characteristics, needs, activities, and perceptions have been neglected in the design and planning of plenty of existing cities and urban spaces. As a result, these cities and urban spaces are not apt spaces for children's growth, and in some cases they make children feel bored and behave abnormally; furthermore, they stifle children's creativity. In effect, children as citizens of society have some rights, and they should not be overlooked in the creation of cities and urban spaces. Today, more attention is paid to children's rights in society, and child-friendly cities are suitable places to achieve this important goal, and these cities are appropriate for children's growth. In recent years, several cities in the world, including some cities in Iran, have sought to provide suitable conditions for children in the city spaces and become a child-friendly city. It should be mentioned that child-friendly cities are a fairly new concept in Iran, and the only Iranian city that has been recognized as a child-friendly city by UNICEF is Bam. After the devastating 2003 earthquake in Bam, UNICEF, the government of Iran, and other institutions launched the child-friendly city project in Bam. This research aims to evaluate the child-friendly city project in Bam and provide some policies to improve this project according to the indicators obtained from scholars' opinions and global experience related to the research topic. It should be noted that this study is a descriptive-analytical research, and uses the content analysis method. Moreover, the required information in this study was collected through docu-

1. Department of Urban Planning , north tehran branch, islamic azad university, tehran, iran.

Email: sadeghiifarinaz@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of architecture, north tehran branch, islamic azad university, tehran, iran (Corresponding Author). Email: sa_nouri@iau-tnb.ac.ir

Title	Pages
☐ Evaluating the Experience of the Child-Friendly City of Bam Farinaz MirmohammadSadeghi, Seyyedali Nouri	4
☐ A Space of Ours, An Exploration of Identity in Contemporary Architecture Zakiyeh Tabatabaei	6
☐ Evaluation of the Historical Trajectory of Physical-Natural Evolution in Amol City Narges Hamzeh, Morteza Lotfipour Siahkalroudi	8
☐ Explaining Contextual Architectural Indicators Using Existing Climatic Conditions in Housing Design Tina Mirzazadeh Ghahjavarestani, Abdolreza Mohseni, Negar Nabavi Tabatabaei	10
☐ The Social Role of Urban Management and Citizens in the Sublimity of the Urban Society from the Perspective of the Holy Quran With Emphasis on the Interpretation of Al-Mizan Najme Dashtaki	12
☐ Optimizing Canopies in Creating Environmental Comfort in Office Buildings (Tehran Case Study) Neda Ziabakhsh, Zohreh Salahsoor	13

Rahpooye Memari-o Shahrsazi
(Quarterly Journal of Architecture and Urbanism)
Vol. 2, No. 6, Summer 2023

Director in-charge: **Mohammad Hossein Saei**
Editor in-chief: **Seyed Gholamreza Islami**
Published By: **Soore University**

■ **Mohammad Hossein Saei**

President of Soore University

■ **Seyed Gholamreza Islami**

Professor, Department of Islamic Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Soore University, Tehran, Iran.

■ **Hossein Soltanzadeh**

Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran.

■ **Alireza Einifar**

Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture, University College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.

■ **Rima Fayaz**

Professor, Department of Architectural technology, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Art, Tehran, Iran.

■ **Minou Gharehbaglou**

Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran.

■ **Naser Barati**

Associate Professor, Department of Urbanism, Faculty of Architecture and Urbanism, Soore University, Tehran, Iran.

■ **Hossein Zabihi**

Associate Professor, Department of Urban Development, Faculty of Civil, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

■ **Abdulhamid Noghrekar**

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urban Planning, University of Science and Technology, Tehran, Iran.

■ **Mehran Houshiar**

Associate Professor, Department of Advanced Studies in Art, Faculty of Art, Soore University, Tehran, Iran.

■ **Heidar Jahanbakhsh**

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture and Urbanism, Payame Noor University, Tehran, Iran.

■ **Azadeh Shahcheraghi**

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Civil, Architecture and Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

■ **Ghasem Motalebi**

Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Architecture, University College of Fine Arts, University of Tehran, Tehran, Iran.

Executive Director: Pantea AlipourKouhi

Website: <http://rau.soore.ac.ir>
Email: architecture.rahpooyeh@soore.ac.ir

Rahpooye Memari-o Shahrsozi
(Quarterly Journal of
Architecture and Urbanism)
Vol. 2, No. 6, Summer 2023